

Kapocs

2016/2. XV. évfolyam 69. szám

A Család-, Ifjúság-, és Népesedéspolitikai Intézet folyóirata

A pedagógusszerep
és az Iskolai
Közösségi Szolgálat

Arany János
Kollégiumi Program

Befogadó szülők a
kora gyermekkori
intervencióban

Roma
családmentorok
Biharban

A közjó és a
természetjog

Családi
csődvédelem
kutatás

Könyvajánló

Tartalom

Bodó Márton A pedagógusszerep és az Iskolai Közösségi Szolgálat a köznevelési rendszerben a 2015-ös kutatások és monitori beszámolók tükrében	3
Szücs Tímea – Kovács Katalin – Hegedűs Roland „Megsimogatjuk és megöleljük és biztatjuk” – Felzárkóztatás és annak mérhetősége az Arany János Kollégiumi Program egy terepén	15
Kostyál L. Árpád Befogadó szülők a kora gyermekkori intervencióban	27
Papné Bói Anna Gyermekeisélyek, közösségi programok, roma családmentorok Biharban	39
Farkas Péter Közjó és természetjog	47
Papházi Tibor Adatfelvételi tapasztalatok a családi csődvédelem kutatásban	57
Repülök a gyógyszerrel – könyv recenzió	71
Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek – könyv recenzió	73
Megvalósult Nemzeti Tehetség Program projektek a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézetben	75
Abstracts	78
Szerzőink	79

Kapocs ■ A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet folyóirata ■ XV. évfolyam 69. szám
■ Főszerkesztő: dr. Földvári Mónika ■ Szerkesztőség: Aladics Anna, dr. Bagi Krisztina, dr. Botos Máté, Gyarmati Andrea, Hajnóczky Tamás, dr. Korintus Mihályné, Kun Gábor, Paksi Adrienn, Papházi Tibor, dr. Rácz Andrea, Szitnyai Krisztina, Teklovics Boglárka, dr. Vályi Réka ■ Szerkesztőségi titkár: Tomposné Hakkel Tünde ■ Szerkesztőbizottság: Prof. Dr. Bagdy Emőke, Domszky András, Dr. Pikó Bettina, Prof. Dr. Pusztai Gabriella, Dr. Rosta Andrea, Prof. Dr. Schadt Mária, Dr. Szabó-Tóth Kinga, Szécsi Judit, Prof. Dr. Török Péter
■ Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1134 Budapest, Tüzér u. 33-35. ■ Tel.: 06 (1) 237 6700, fax: 06 (1) 237 6760
■ E-mail: kapocs@csini-int.hu ■ Felelős kiadó: Farkas Péter főszerkesztő ■ Nyomás: L'Harmattan Kiadó Kft.
■ Címlapfotó: Safa Kft. ■ ISSN 1588-7227 ■ Megjelenik negyedévente ■ A folyóiratban megjelenő írások nem feltétlenül tükrözik a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet álláspontját
■ Meg nem rendel kéziratosokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Ára: 1500 Ft

Szerkesztői közlemény

Tájékoztatjuk kedves Olvasóinkat, hogy a kiadó neve Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézetre változott. A lap tartalma változatlan szakmai célokkal működik tovább.

A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet elérhetőségei:

cím: 1134 Budapest, Tüzér u. 33-35.

telefonszám: +36-1 237-6700

fax: +36-1 237-6753

e-mail: kapocs@csini-int.hu

BODÓ MÁRTON

A pedagógusszerep és az Iskolai Közösségi Szolgálat

A felmérések alapján a pedagógus társadalom iskolai szociális érzékenyítést igénylő hozzáállása miatt támogatja a közösségi szolgálat bevezetését. Ma a magyar IKSZ a tevékenységek megszervezésére fókuszál. Nehézséget jelent a felkészítés és feldolgozás megszervezése. Az intézményvezetők többségükben sok éves szakmai tapasztalattal rendelkező kollégáikra bízták ezt az új pedagógiai feladatot. A megvalósítás viszont a pedagógusok leterheltsége miatt csorbul, és az adminisztráció kerül előtérbe, a program lényegét adó élménypedagógiai elemek helyett. A hatékonyság növelésének, a standardizált programminőség kialakításának legfontosabb eszköze a közösségi szolgálat koordinátorok heti 5 órás órakedvezményének bevezetése lenne. A társadalmi szolidaritás és a közösségi szolgálat kapcsolatának megismerése a segítettek, fogadó intézmények bevonását is feltételezi a mérésekbe a jövőben. Az IKSZ rendszer kiépítése még gyerekcipőben jár. Párhuzamosan érdemes helyileg fejleszteni a központilag kiépített standardok mentén, illetve a minőségbiztosítás lehetőségét megteremteni. Az egyéni attitűd fejlődésének mérésére, illetve az iskolai program hatékonyságának feltérképezésére külön eszközökre és kutatásra van szükség.

Bevezetés – Nemzetközi kontextus

A demokratikus attitűdre és aktív állampolgárságra nevelés válságban van Európában évtizedek óta, amit a témáról készült összehasonlító tanulmányok nem fednek fel, nem tudnak mérni. A társadalmi integráció hiányáról és a bevándorlók beilleszkedési zavarairól szóló egyre gyakoribb hírek jelzik az oktatási rendszerek hatékonyságának ezen a területen megmutatkozó tehetetlenségét. A nemzetközi pedagógiai felmérések nem tudják kimutatni a társadalmi változásokból következő feszültségeket, illetve az oktatási rendszerek nem voltak eddig képesek megfelelő válaszokat adni ezekre az új kihívásokra (Intellectual property and education in Europe, 2015, Citizenship Education in Europe, Education, 2012). Az általuk használt módszertan, amely kvalitatív kérdőívek segítségével a témák oktatási rendszerben betöltött szerepe alapján hasonlítja össze az egyes oktatási rendszereket, a kerettantervi szerepüket vizsgálva például az állampolgári ismereteknek, alkalmatlan e rendszerek hatékonyságának mérésére.

Egy 62 tanulmányt alapul vevő amerikai metaelemzés 2011-ben rámutatott (Celio–Durlak–Dymnicki 2011), hogy az iskolai közösségi szolgálat (továbbiakban: IKSZ) jellegű programokban (service-learning, community service) részt vevő diákok öt területen mutatnak jelentős pozitív eltérést a kontrollcsoportokhoz viszonyítva: önmagukhoz való hozzáállásban, az iskolához és a tanulás-hoz való viszonyban, a társadalmi felelősségvállalásban, a szociális készségeikben és a tanulmányi eredményük tekintetében. Ez az eredmény sarkallhatja az élménypedagógiára épülő közösségi szolgálat jellegű programok

elterjedését (Bodó 2015a), mert szemléletbeli változást ér el a diákoknál, szemben a tanórai tudásátadásra épülő frontális állampolgári ismeretek tanításával, ahol nincs ilyen közvetlenül kimutatható hatás (Roseline Verdon 2007). A mért eredmények kihatnak a diákok későbbi attitűdjére is legalábbis a felsőoktatásban továbbtanuló diákok esetén bizonyíthatóan (Matolcsi 2013a, Handy et al. 2010, Padanyi et al. 2009, Community Service and Service-learning in American Schools, 2008).

A kutatás keretei

Az elmúlt években több kutatás érintette a közösségi szolgálat kérdését. A 2013-as TÁMOP 3.1.1. keretében végzett, a hazai pedagógustársadalomra nézve reprezentatív online kutatás néhány kérdés erejéig tárgyalta a közösségi szolgálatot is. Ennek keretében került vizsgálatra a közösségi szolgálat bevezetésével kapcsolatos általános pedagógiai attitűd.

A 2015 első felében lebonyolított kutatás² célcsoportját az érettségit adó középfokú intézményekben (szakközépiskolák, gimnáziumok) dolgozó IKSZ-szervező koordinátorok, osztályfőnökök, intézményvezetők, illetve az érintett diákok adták. A 2015. január 12. és 25. között végzett kutatás online kérdőívét megkapta minden olyan középfokú intézmény telephelye³ (összesen 976 db), ahol van 2016. május–júniusi vizsgaidőszakban nappali tagozaton érettségiző osztály. A kutatás országosan reprezentatív mintával rendelkezik a feladatellátási hely fenntartójára és régiójára vonatkozó szempontok szerint. A kutatás a következő módszerekkel gyűjtött adatokat: online kérdőíves adatfelvétellel

a vezetők körében: 529 db (54,2%) feladatellátási hely vezetője (igazgató, illetve igazgatóhelyettes) vett részt az adatfelvételben. Online kérdőíves adatfelvétellel az oktatási intézményekben dolgozó IKSZ-koordinátorok⁴ körében: 571 db (58,5%) feladatellátási hely koordinátora töltötte ki a kérdőívet. Fókuszcsoporthoz interjúkkal 7 kiválasztott iskolában az IKSZ-ben érintett munkatársainak, illetve a fogadó szervezetek munkatársainak részvételével. Fókuszcsoporthoz interjúkon keresztül külön a 7 kiválasztott iskola diákjaival.

Mindezen felül az Iskolai Közösségi Szolgálat helyzetfelmérő-tanácsadó-támogató célú monitori programja során⁵ megyénként két, országosan összesen negyven, Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (továbbiakban: KLIK) által fenntartott középiskolát (17 szakközépiskola, 9 gimnázium, 14 integrált intézmény) látogattak meg, interjút készítve az intézményvezetővel, iskolai koordinátorral, érintett diákokkal 2015. április 2. és június 15. között, megvizsgálva a szükséges hivatalos és iskolai dokumentumokat. Ez utóbbi monitori látogatások tanulságai nem tekinthetők reprezentatívnak, ugyanakkor képet adnak arról, hogy a felmenő rendszerben a 2012/13-as tanévben bevezetett Iskolai Közösségi Szolgálat program milyen erősségeket mutat, és milyen nehézségekkel küzd az iskolákban egy évvel a 2016. májusi első érettségivizsga-időszak előtt, ahol már a diákok számára előfeltétel az 50 óra közösségi szolgálat teljesítése.⁶

A közösségi szolgálatot végzők köre 2011 előtt és után

976 telephelyen végeztek Magyarországon 2015-ben IKSZ keretében tevékenységek a diákok. A telephelyek a kutatásban részt vevő szakközépiskolák és gimnáziumok esetén egyértelműen utalnak a KLIK túlsúlyára fenntartóként. Míg ezen iskolák 63%-a tartozik ebbe a körbe, addig a nemzetiségi önkormányzatok, nonprofit kft.-k aránya csak egy-egy százalék. Az egyházi intézményeké 17%, alapítványi fenntartású 8%, minisztériumi fenntartású pedig 6%. A végzős diákok létszáma a 2015-ös Oktatási Hivatal adatai alapján 30 541 fő szakközépiskolás és 31 830 fő gimnazista az idén érettségiző évfolyamban.⁷ Ha minden diák teljesíti az érettségi előfeltétel 50 óráját, akkor ebben az évfolyamban az Oktatási Hivatal statisztikai adatai szerint 62 371 diák teljesít 3 118 550 óra közösségi szolgálatot, ami komoly társadalmi értéknek és közügyekhez való hozzájárulásnak tekinthető.⁸

A programra vonatkozóan azért fontos a fenntartói összetétel, mert a bevezetést megelőzően csak az iskolák 3 szegmensében volt ilyen típusú tanórán kívüli tapasztalat. Ezek pedig az alapítványi fenntartású (8%) Waldorf-iskolák, ahol a pedagógiai program része 11. évfolyamon a szociális gyakorlat, a nemzetközi érettségit adó Karinthy Gimnázium, amely fennállás óta állami fenntartásban

van, illetve az egyházi középiskolák (17%) egy része.⁹ Ezeknek az iskoláknak volt némi kisugárzása a saját fenntartói körükben néhány másik iskolára is, amelyeknek átadták jó gyakorlatként a maguk közösségi szolgálat jellegű programjukat. Ez jelent az IKSZ-program tekintetében legnagyobb iskolaszámmal rendelkező egyházi iskolák esetén kb. 15 iskolát (Bodó 2014: 54–56, Marolcsi 2013: 77), az alapítványi szegmensben egy tucatot és az állami, külföldi és egyéb fenntartásban lévő nemzetközi érettségit adó intézmények programjának adaptációja kapcsán maximum 10 intézményt. Tehát 976 intézményhez viszonyítva közel 40 intézmény rendelkezett csupán többéves tapasztalattal. Az előzmények hiánya azért is fontos, mert az általános iskolai szinten bár nincs reprezentatív adatunk, de a 2013-ban 2227 telephelyen működő általános iskolák közül 148 jelezte egy felmérés során (Bodó–Schnellbach–Sikó 2014: 322), hogy rendelkezik közösségi szolgálat jellegű programmal, ami nem jelenti azt, hogy minden, az adott intézménybe járó diák részt is vett ezekben a tevékenységekben, hiszen sok esetben önkéntes alapon működnek ezek a programok tanórán és tanítási időn kívül. Mindezek alapján egyértelmű, hogy elenyésző volt a már tapasztalattal rendelkező iskolák száma a 2011-es bevezetés pillanatában Magyarországon.

A szociális érzékenyítésre vonatkozó pedagógus attitűd

A 2013-as pedagóguskutatás mérte a pedagógusok elégedettségét különböző területeken. A legelégedettebbek az óvodapedagógusok voltak, a legkevésbé pedig a szakiskolai tanárok. „Az adatok olyan trendet rajzolnak ki, mintha a személyiség és a szociális készségek fejlesztését célzó munka eredményessége 3 és 14 éves kor között egyenletesen csökkenne (az iskolákban).” (Gönczöl 2015: 122–123)

A három terület, amelynek fejlesztését a pedagógusok a legfontosabbnak tartják: érzelmi biztonság megteremtése (53%), együttműködési és konfliktuskezelési képesség (47%); az empátia, a tolerancia és a szociális érzékenység fejlesztése (42%). A megkérdezett pedagógusok több mint 90%-a gondolta úgy, hogy a közösségi szolgálat jó hatással van a diákok szociális kompetenciáira, önismeretere és önkéntességgel kapcsolatos attitűdjeire (Gönczöl 2015: 158). Az külön említésre méltó, hogy azoknak a pedagógusoknak a körében is, akik már szervezik a közösségi szolgálatot, és ezért nagy többségükben nem kapnak sem órakedvezményt, sem túlórárt, 10-ből 8-an pozitívan ítélték meg 2015-ben a közösségi szolgálat programot. Ez a most bevezetett reformok között kimagaslóan nagy számú támogatót jelent.

Mindez rámutat arra, hogy a pedagógusok fontos feladatként érzékelik a szociális érzékenyítést, ugyanakkor az iskolarendszerben való előrehaladással egyre kevésbé tartják hatékonynak megvalósulását. Ahogy egyre inkább

a kognitív fejlesztés kap hangsúlyt az oktatási rendszer felsőbb szintjein, a szociális érzékenyítés egyre kevésbé kaphat szerepet órai keretek között, ezért nem csoda, hogy a pedagógusok üdvözölték a közösségi szolgálat bevezetését. Ugyanakkor az is egyértelmű a tevékenységet koordináló pedagógusok körében, hogy ennek a feladatnak az elvégzéséhez meg kellene teremteni a peremfeltételeket, amelyek nem állnak rendelkezésre jelenleg minden intézményben azonos módon. Beszédesebb adat, hogy a legnagyobb számban a közösségi szolgálatot szervező pedagógusok csak feltételekkel vállalnák a koordinátori feladatokat (37,4%). Ugyanakkor ettől alig elmaradva 35 fő (9%) nyilatkozott úgy, hogy „szívesen vállalja a koordinátori feladatokat” feltétel nélkül, 8,9% pedig „kifejezetten szeretné vállalni a koordinátori feladatokat”, miközben csak 3,3% zárkózik el a feladatok végzésétől, míg 14,6% az „inkább nem vállalnám a koordinátori feladatokat” választ adta. További kutatást igényelne a motívációknak, illetve azok hiányának pontos feltárása, de a jelenlegi ismereteink alapján is elmondható, hogy a pedagógusok többsége a teljes munkaidő 22–26 óra feletti időszámban, a benttarrozkodásuk terhére (22/26–32 óra

között) szervezi a közösségi szolgálatot, és ilyen leterheltség mellett is hasznosnak tekinti a tevékenységet.

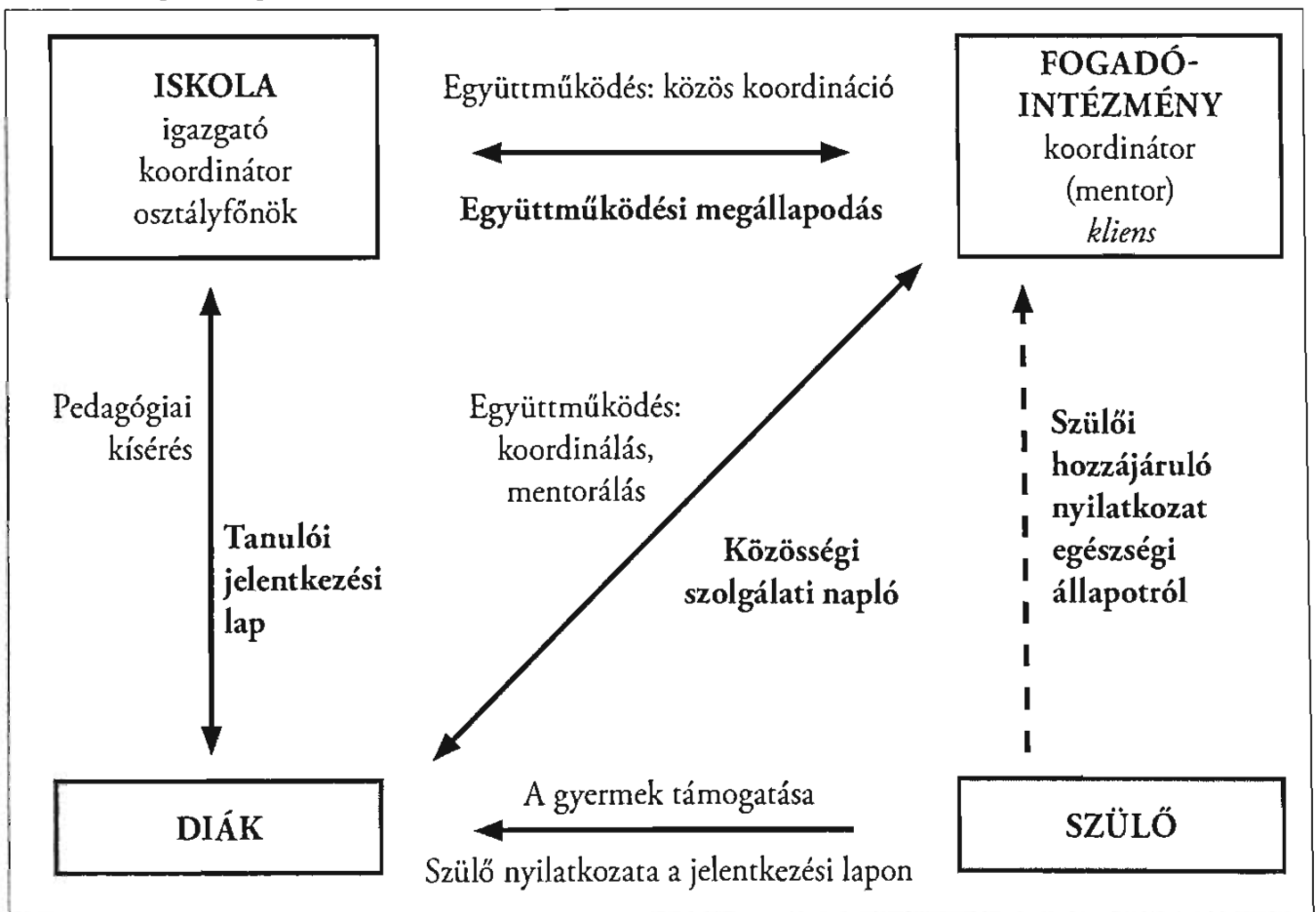
Ugyanakkor ez a nagyfokú elköteleződés, a pedagógustársadalom egyértelmű támogató hozzáállása magáról a programról még nem árul el információt. A továbbiakban azt szeretném megvilágítani, hogy a program bevezetése hol tart 2015-ben.

A pedagógus szerepe a programban

A közösségi szolgálat program több szereplő együttműködésén alapszik. A tevékenység megszervezéséért az iskola a felelős. Az iskola ezt a feladatot együttműködő partnerekkel és szülői hozzájárulással végzi a diák jelentkezése alapján. A szülő a legtöbb esetben csak ahhoz járul hozzá, hogy gyermeke IKSZ-programban vegyen részt, és nem a konkrét tevékenységhez. A program tapasztalatainak növekedésével remélhetőleg egyre inkább már a konkrét tevékenységhez tud hozzájárulni, illetve tudja annak végzését otthonról segíteni. Ha a fogadó intézmény szülői hozzájáruló nyilatkozatot kér a diák egészségügyi állapotáról, ezt megreheti. Ez a bölcsődéknél,¹⁰ óvodáknál kézenfekvő, a többi esetben az intézmény saját döntésén alapul. A fogadó

1. ábra.

AZ IKSZ szereplői és kapcsolatuk, dokumentumok (Bodó Márton, 2016)

intézmény együttműködési megállapodás alapján fogadja a diákokat, és a végzett tevékenységet a közösségi szolgáltatási naplóban igazolja. Az együttműködő felek megállapodásán múlik, hogy a program pedagógiai hozzáadott értékét jelentő felkészítést és feldolgozást miként szervezi. Minél több a fogadó intézmény, annál inkább csökkenhet az iskola szerepe a felkészítésben és az élmények feldolgozásában, és nőhet a feladatok száma a fogadó intézményeknél. Ha az iskola megfelelő módon látja el feladatát, akkor nem befolyásolja, hogy milyen a fogadó intézmények száma, mert az érzékenyítést és az élmények feldolgozását megszervezi. A legszerencsésebb, ha minden partner hozzájárul a felkészítés és feldolgozás folyamatához a maga szintjén. A fogadó intézmény visszajelzése az iskolának, a diákoknak a teljesített tevékenységek minőségéről, hatékonyságáról nagyon fontos eleme a programnak. Az iskola élménypedagógiai tevékenysége nem merülhet ki jogszabályok és keretek ismertetésében, hanem az érzékenyítéstől az élmények közös feldolgozásáig terjed.

Iskolai feladatkörök az IKSZ-ben

Az iskolán belül a felelősségi körök különbözők lehetnek. Az iskolai program kialakításáért és az IKSZ-program érettségi előfeltételként való biztosításáért az igazgató a felelős. A konkrét tevékenységek megszervezésére koordinátort nevez ki. A koordinátor helyzete és súlya annak függvénye, hogy milyen szerepe van az iskola belső életében. Szaktanárként nincs jogosultsága az osztályfőnökök irányítására. A 2015-ös IKSZ monitori látogatások alapján elmondható, hogy a koordinátor akkor tudja betölteni megfelelő módon a szerepét, ha vagy igazgató/igazgató-helyettes, vagy az osztályfőnöki munkaközösség vezetője, hiszen így van lehetősége az osztályfőnökök irányítására. A szervezés elcsúszhat ott, hogy a koordinátor a vezetőség támogatása nélkül próbálja az osztályfőnököket irányítani, de ez csak felelősségi körök átruházásával sikerülhet. Van iskola, ahol az igazgató az aláírási jogig minden felelősségi kört az IKSZ-szel kapcsolatban átruházott a koordinátorra, ezzel segítve az ő munkáját. A feladat elvégzéséhez mindenképpen szükség van a koordinátor megfelelő felhatalmazására, különben csak akkor működhet hatékonyan, ha egy kis iskoláról van szó, ahol közvetlenül tudja tartani a kapcsolatot a diákokkal. Ez leginkább ott működik, ahol egy évfolyamon egy osztály van, és a koordinátor valójában az osztályfőnök, de itt is a több osztály irányítása már problémát jelent.

Az intézményvezető feladata a külső szereplőkkel való együttműködési megállapodás megkötése. A kapcsolattartás már többnyire a koordinátor feladata. Ez nem kis feladat, ha az iskola nem tartja keretek között, hogy milyen területeken szervezi meg a 8-ból a közösségi szolgálatot, és nem korlátozza az együttműködő felek számát.

A legtöbb intézmény a diákokra bízta, hogy mely intézménynél szeretnének közösségi szolgálatot végezni, de ez azt is jelenti, hogy a koordinátor számára több száz intézménnyel való kapcsolattartás válik feladattá, ami napi szinten elvégezhetetlen feladat.

A 2015-ös vezetői kérdőív tanulságai szerint (Bodó 2015a: 81) 61%-ban az iskolai koordinátor és az osztályfőnökök feladata a közösségi szolgálat megszervezése. 20%-ban vallották a megkérdezett intézményvezetők, hogy csak a koordinátor feladata, 13%-ban pedig jelezték, hogy nincs kijelölt IKSZ-koordinátor, ami csak azt jelentheti, hogy az osztályfőnök közvetlenül felel osztálya tevékenységének megszervezéséért. Ez működhet megfelelően, a fentiek alapján, ha jó a munkamegosztás és mindenki motiváltan végzi a feladatát (Molnár 2015). Mindezek fényében kulcskérdés a program hatékonysága szempontjából, hogy ki, milyen körülmények között végzi az iskolában a koordinátor feladatait.

Ki az IKSZ-koordinátor az iskolában?

A 2015. január 12. és 25. között a TÁMOP 3.1.1. 3. alprojekt 7. téma keretében végzett online kutatás alapján a következőket lehetett megtudni az IKSZ-koordinátorról. A kinevezése körülményei nagyban befolyásolhatják a tevékenységhez kapcsolódó viszonyát, motiváltságát.

1. táblázat.

A koordinátorok kiválasztásának szempontjai, körülményei (értékes %)

Milyen módon, illetve milyen körülmények között lett az iskolai (több válasz is lehetséges) közösségi szolgálat koordinátora	Válaszok arányában	Válaszadók arányában
A vezetőség döntött róla	29,3	77,8
Személyes indíttatásból jelentkeztem erre a feladatra	13,4	35,6
Érintett tanulócsoporthoz osztályfőnöke voltam/vagyok	12,3	32,7
Van már tapasztalatom az ilyen típusú tevékenységben	10,7	28,5
Van kapcsolatrendszerem a potenciális fogadószervezetek között	9,1	24,3
Érintett tanulócsoporthoz tanára voltam/vagyok	8,1	21,5
Az iskolai egyenlő terhelés miatt	6,4	17,1
Egyéb	3,5	9,3
Iskolán kívül aktív szerepet vállalok helyi társadalmi eseményekben	3,4	9,1
Családi helyzetem okán feltételezhetően rugalmasabbnak gondolnak	3,4	9,0
A diákok választottak meg erre a szerepre	0,3	0,9
Összesen	100,0	265,7

Forrás: TÁMOP 3.1.1. 1–II. szakasz Koordinátor kérdőív, OFI, 2015

A válaszok és a kvalitatív felmérések alapján körvonalazható, hogy többféle szempont játszott közre a koordinátorok kiválasztásakor, ezt a 2015. évi IKSZ monitori látogatások is megerősítették. Az iskolavezetők döntés volt az elsődleges, de ezt sokszor az alapján hozták meg az intézményvezetők, hogy tudták, ki motivált egy ilyen feladat végzésében, kinek van megfelelő tapasztalata, kapcsolatrendszere, illetve kapacitása az IKSZ koordinálására. A személyes indíttatás aránya jelentősen kisebb, mint ami a korábban bemutatott pedagógusaitirúdból következne, ami jelzi az elmélet és gyakorlat egymásnak feszülését. A megkérdezett koordinátorok 13,4%-ánál van csak személyes indíttatás, és ez veszélyeztetheti a program sikerességét, de legalábbis rányomhatja bélyegét a tevékenységükre, és a diákok motivációját is befolyásolhatja. Ezt a későbbiekben igyekszem alátámasztani.

Néhány ponton jól megragadható a közösségi szolgálat koordinálásával megbízott pedagógusok köre. Átlagéletkoruk az online kérdőív alapján 45 év (23 és 62 éves kor között szóródik), 4-szerese a nők aránya a férfiakénak, ami a pedagóguspálya nemi megoszlásából levezethető. Átlagban 17 éve a pályán lévő pedagógusokról van szó, ami azt jelzi, hogy kiválasztásuknál elsődleges volt a felkészültségük. 85,3% egyetemi diplomával rendelkezik, 10-ből 4-en más végzettséggel is rendelkeznek. Többnyire humán szakos tanárok: 30,5%-uk idegen nyelv, 22,7%-uk magyar nyelv és irodalom, 18,9%-uk történelem szakos, 95,6% főállásban dolgozik, 49,6% osztályfőnök. A koordinátori kérdőívet kitöltő pedagógusok közül 10-ből 8-an kijelölt koordinátorok.

Az IKSZ monitori látogatások is alátámasztották, hogy az intézményvezető számára elsődleges kiválasztási szempont volt, hogy olyan pedagógust válasszon, aki megfelelő tapasztalatokkal rendelkezik egy ilyen komplex feladat elvégzésére a pályán eltöltött évei okán is, de felkészültsége is széles körű legyen, ugyanakkor legyen kapcsolata a diákokkal, és kötődjön egyértelműen az intézményhez. Azt lehet mondani, hogy jól mérték fel az intézményvezetők a szükséges kompetenciákat, amelyek nélkül a feladat nem végezhető el.

Külön érdekes, hogy maguk a koordinátorok a tevékenység megszervezésének mely részét tartják elsődlegesnek, illetve hol érzékelnek igazán nehézségeket.

Az IKSZ-koordinátorok feladatai

A kijelölt koordinátorok többsége elsődlegesen szervezési feladatnak tartja a közösségi szolgálattal kapcsolatos teendőit (57,2%), ami természetes is, hiszen valóban nagyon szerteágazó szervezési feladatai vannak a koordinátornak a fogadó szervezetek felkutatásától a diákok tevékenységekről történő informálásáig. Az viszont elgondolkodtató, hogy a rangsorban jelentős lemaradással az adminisztrá-

ciós feladatuk szerepel, és csak 13,8%-uk tekinti elsődlegesen pedagógiai feladatnak a közösségi szolgálatban betöltött szerepét. Persze a válaszok nagyban függenek a feladatok szétosztásától, és van, ahol az osztályfőnök feladata a felkészítés és az élmények feldolgozása, van, ahol erre civil szervezetet kérnek meg. Tehát nem egyértelműen értékelhetők a válaszok, de azért azzal a feltételezéssel élnek, hogy a válaszok aránya mutatja a hangsúlyokat a feladatok között. Utalnak arra, hogy a feladattal megbízott pedagógus – a bevezetés szakaszában – inkább a tevékenység megszervezésére koncentrált, és nem maradt elég ideje a pedagógiai felkészítésre és feldolgozásra. Ezt a feltételezést a 2015. évi IKSZ monitori látogatások is alátámasztották.

2. táblázat.

A koordinátori tevékenység értelmezése (érvényes %)

Hogyan értelmezi a koordinátori munkát	Melyik állítás igaz rá az IKSZ-feladatok szempontjából		
	Kijelölt IKSZ-koordinátor vagyok, feladataim közé tartozik az iskolában zajló IKSZ-tevékenységek összefogása	Nem vagyok kijelölt IKSZ-koordinátor, de végzek az IKSZ-szel kapcsolatos feladatokat	Összesen
Elsősorban adminisztratív feladat	18,3	27,5	20,1
Elsősorban szervezési feladat	57,2	50,5	55,9
Elsősorban pedagógiai feladat	13,8	17,4	14,5
Egyéb	10,6	4,6	9,4
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz Koordinátori kérdőív, OFI, 2015

A fenti értelmezést erősítik a szükséges kompetenciákra irányuló kérdésre adott válaszok is. A megkérdezettek 72,8%-a szerint az elsődleges kompetencia valamilyen formában ahhoz, hogy valaki jól végezze IKSZ-koordinátori feladatát, a szervezőkészség. A megkérdezettek 41,3%-a szerint az empátia szükséges készség, amihez más készségnek is társulnia kell. 34,1% tartja a hitelességet mindenképpen elengedhetetlen elemnek a tevékenység során. A széles kapcsolati háló pedig a válaszadók 16,4%-ának fontos. A felsorolás egyértelműsíti, hogy a feladatot végző pedagógusok pontosan tudják, legalábbis elméletben, hogy milyen készségek birtokában tudják jól elvégezni a közösségi szolgálat koordinációjának feladatait.

3. táblázat.

A jó koordinátorok legfontosabb jellemzői (érvényes %)

Az alábbi tulajdonságok közül melyik a két legfontosabb ahhoz, hogy valaki jó IKSZ koordinátor legyen	Aránya a mintában
Jó szervezőkészség és empátia	23,9
Jó szervezőkészség és hitelesség	18,0
Precíz, és jó a szervezőkészsége	17,2
Széles kapcsolati hálóval rendelkezik, és jó a szervezőkészsége	10,9
Hitelesség és empátia	10,6
Precíz és empatikus	3,4
Precíz és hiteles	3,3
Jó szervezőkészség	2,8
Széles kapcsolati hálóval rendelkezik, és empatikus	2,4
nincs válasz	1,9
Széles kapcsolati hálóval rendelkezik, és hiteles	1,5
Precíz	1,3
Empátia a diákok felé	0,7
Hiteles a közösségért végzett feladatokban	0,7
Precíz, és széles kapcsolati hálóval rendelkezik	0,7
Széles kapcsolati hálóval rendelkezik	0,6
Széles kapcsolati hálóval rendelkezik, empatikus és hiteles	0,3
Összesen	100,0

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz Koordinátori kérdőív, OFI, 2015

Az IKSZ-koordinátorok leterheltsége

A feladat elvégzésének minőségét egyértelműen befolyásolhatja, hogy munkaidejének melyik sávjában végzi a pedagógus a tevékenységét. A jogszabályok lehetővé teszik, hogy a pedagógus tanrendbe illesztetten a 22 és 26 óra közötti időszámban, tehát a megtanított órák feletti sámban végezze az IKSZ pedagógiai felkészítést és az élményfeldolgozást, míg e feletti időszámban a szervezői feladatokat. A válaszmegtagadások nagy száma itt a keretek bizonytalanságára, illetve a válaszadók bizonytalanságára utal. A monitori látogatások egyértelműsítik, hogy a pedagógusok zöme a benttartózkodási időben végzi feladatát, a megtartott 26 órát követően. Ez megoldhatatlan feladat elé állítja őket, mert egyszerűen ennyi megtartott óra után nem lehet motiváltan munkát végezni. Sok esetben az intézményvezető nem tudott arról, hogy tanrendbe illesztve is 4 óra erejéig kompenzálhatná kollégáját, ezzel segítve a tevékenység megszervezésének hatékonyságát. Több esetben viszont arra történt hivatkozás, hogy a fenntartó nem engedélyezi a tevékenység 26 óra alatti időszámban történő megszervezését, amit megtehet, mert a jogszabály lehetőségként mutatja fel ezt az időkeretet, és nem kötelezettséggént.¹¹ Mivel sokféle egyéb tevékenységre is felhasználható a 22 és 26 óra közötti időszámban, itt a fenntartónak és az intézményvezetőnek egyaránt mérlegelnie kell, hogy mit tart fontosabbnak.

4. táblázat.

A koordinátori tevékenységre szánt munkaidő elszámolása (%)

Elszámolhatja Ön a koordinátori tevékenységét munkaideje részeként...	igen	nem	nem tudja	nincs válasz
... a 22–26 óra közötti időszámban	41,6	29,2	7,0	22,2
... a 27–32 óra közötti időszámban	22,8	47,4	8,0	21,9

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz Vezetői kérdőív, OFI, 2015

A vezetői kérdőív adatai alátámasztják, hogy az iskolák nagy többségében a pedagógusok a közösségi szolgálat megszervezését teljes állásban megtartott 26 órájuk utáni tevékenységként végzik. A legtöbben a koordinátorok közül (58,2%) kerülnek ki, az osztályfőnökök 35,8%-a végzi ezt a feladatot, a legkisebb arányban az intézményvezetőket (3,7%) terheli a koordinátori feladat. Ebből az következik, hogy az IKSZ-program, ha a pedagógus leterheltsége felől vizsgáljuk, úgy tud hatékonyan működni, hogy vagy igazgatóhelyettesekre, intézményvezetőkre bizzuk a tevékenységek szervezését, vagy támogatást nyújtunk a koordinátorok, osztályfőnökök számára ahhoz, hogy kisebb leterheltség mellett végezzék. A monitori látogatások tapasztalata, hogy a 26 óra megtartását követő sámban a pedagógus nem képes az adminisztráción túl bármilyen tevékenységet végezni, de ez nem is várható el tőle. Így egyetlen menekülési útvonal marad a számára, hogy a szervezési feladatot átruheli a diákokra, a szülőkre, és ő csak a feladat adminisztratív részével foglalkozik, és nem szervezi meg a program felkészítő és reflexiót jelentő részét, az IKSZ így nem több számára kipipálandó adminisztratív feladatnál.

5. táblázat.

Az IKSZ-tevékenység 26–32 órás munkaidőkeretben való rögzítésével érintett munkakörök (válaszlehetőségek választásának aránya, érvényes %)

Kinek a 26-32 óra közötti munkaidőkeretében jelenik meg az IKSZ-szel kapcsolatos tevékenység	Arányuk a mintában
Koordinátor	58,2
Érintett osztályfőnök	35,8
Érintett intézményvezető-helyettes	12,4
Intézményvezető	3,7
Egyéb	2,8

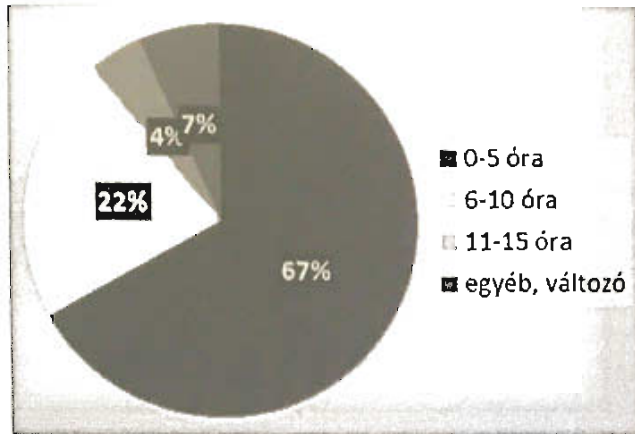
Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz Vezetői kérdőív, OFI, 2015

A feladatot végző pedagógusok nagy többsége ítéli meg úgy (93%), hogy az IKSZ koordinációs tevékenysége hente minimum 5 vagy annál is több órát igényel a részük-ről. Ez azért fontos adat, mert megmutatja, hogy milyen támogatás esetén lennének megfelelő módon motiváltak

a pedagógusok a tevékenység pedagógiai támogatásában, lebonyolításában való részvételre.

2. ábra.

Mennyi időt vesz igénybe a koordinátori munkája hetente átlagosan a tanév során? N=5911

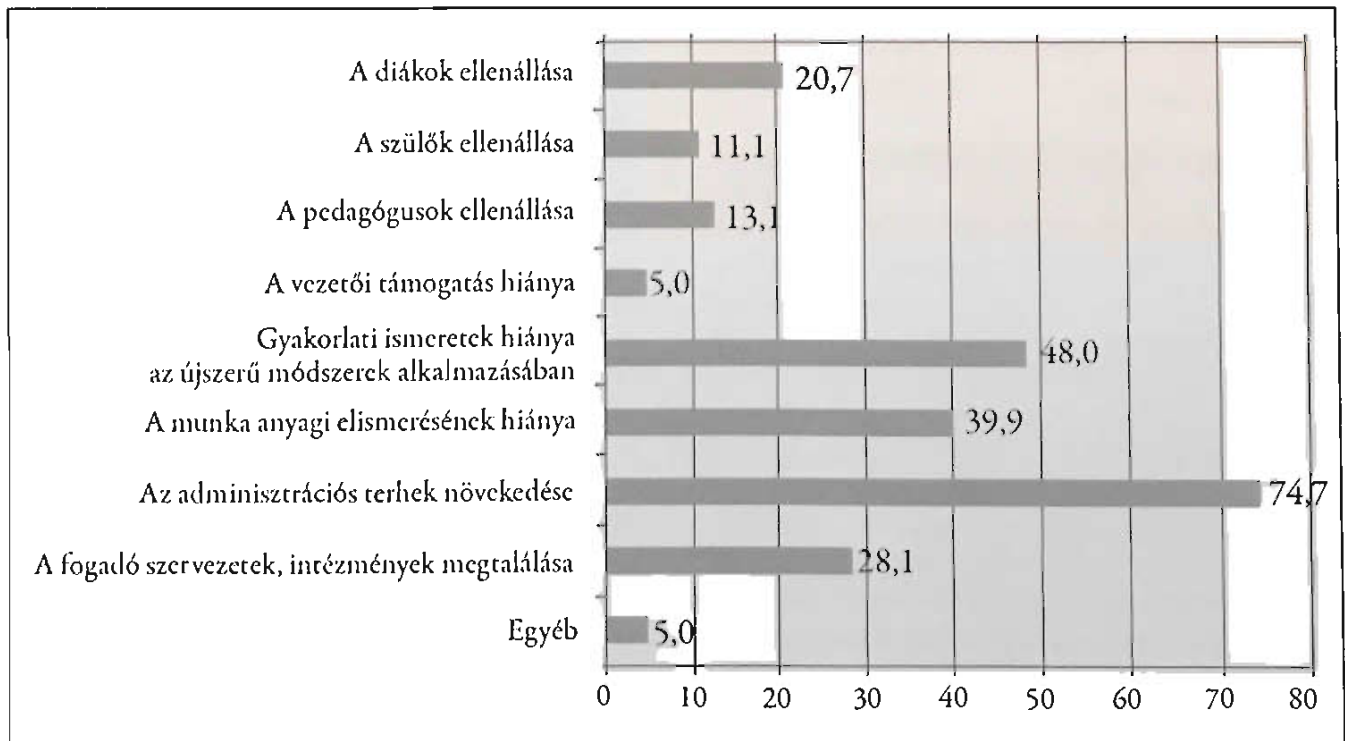
Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Koordinátori kérdőív, OFI, 2015

Nehézségek az iskolai koordináció során

Arra a kérdésre, hogy „Mit gondol, milyen nehézségekkel kerülhet szembe az iskolai közösségi szolgálathoz kapcsolódó tevékenysége során?“, a pedagógusok első helyen az adminisztrációt jelölték meg (74,7%),¹² másodsorban pedig a gyakorlati ismeretek hiányát. Fontos tudatosítani,

3. ábra.

Mit gondol, milyen nehézségekkel kerülhet szembe az iskolai közösségi szolgálathoz kapcsolódó tevékenysége során?

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Koordinátori kérdőív, OFI, 2015

hogy a közösségi szolgálat jellegű tevékenység nem tipikusan a pedagógus által korábban is szervezett feladat, amihez meglelt volna a szükséges ismeret. Olyan új élménypedagógiai eszköz, amelyhez szükséges a pedagógusok külön felkészítése a projekt módszertan és a szociális érzékenyítés módszereinek átadásával.

A megkérdezettek a harmadik helyen említik a munka anyagi elismerésének hiányát (39,9%), ami a 2015. évi IKSZ monitori látogatások alapján is lényegi elem, hiszen erősen befolyásolja a pedagógus motiváltságát a tevékenységgel kapcsolatosan. Ez nem hozzáállás kérdése, hanem a lehetséges ráfordított idő kérdése nagyszámú elkötelezett pedagógus esetén is, illetve azoknál, akik csak feladatként élik meg a tevékenységet, és nem belső indítatásból végzik egyértelműen, hátráltató tényező lehet.

Erről tanúskodnak a kvalitatív vizsgálat interjúi is: „Nekem az jutott először eszembe, hogy újabb feladat van, amit meg kell csinálni, ami *adminisztrációs munkával*, szervezési munkával jár együtt. És akkor később, amikor egyre többet megtudtam, hát akkor alakult ki valami képem, de az első benyomásom az volt, hogy egy többletfeladatot kell ellátni.” (Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Interjú 5.1)

„...bedobják a mélyvízbe, és azt se tudod, hogy mi legyen, és nem tudnak még választ adni a kérdéseikre azok sem, akiknek választ kellene. *Te sem tudod úgy kommunikálni a gyerek felé, hogy hú, ez egy baromi jó dolog.* Leg-

alábbis én biztos, hogy nem tudtam úgy kommunikálni, magamra vállalom. Én, amikor azt láttam benne az elején, hogy ez egy *adminisztrációs pluszmunka az egész.*” (Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Interjú 1.1)

Az IKSZ szervezésének iskolai elismerése

Az iskoláknak nincs lehetőségük arra, hogy ezt a feladatot, a koordinátor személyét külön anyagilag vagy más módon támogassák, derült ki a 2015-ös IKSZ monitori látogatások során. Ez ugyanakkor úgy tűnik, hogy nemcsak anyagi források, hanem hozzáállás, szemlélet kérdése is. Az elismerésnek sokféle módja lehet, de ennek nincs elterjedt kultúrája minden intézményben. Sok igazgató értetlenül állt a feltett kérdéssel szemben, mondván, ez egy feladat, amit ő kiad, és el kell végezni, miért kellene a pedagógust ezért megdicsérni. A 2015. évi online kérdőívek adataihoz képest (Bodó 2015b) a valóság az interjúk alapján prózaibb képet mutat. 46%-ban részesül a pedagógus legalább tantestület vagy egész iskola előtti szóbeli dicséretben, illetve hasonló mértékben kap órakedvezményt vagy más feladatok alóli felmentést.

Ezt a képet árnyalja némileg a fenntartók szempontjából, hogy míg a szóbeli dicséret (44,1%) és más feladatok alóli

felmentés (31,9%) tekintetében a KLIK fenntartású intézmények állnak az első helyen, addig órakedvezmény (25,6%) és év végi jutalom (22,2%) tekintetében az egyházi intézmények. A gazdasági társaságok által fenntartott intézményeknél bár nagyobb százalékban jelenik meg az év végi jutalom (44,4%), mivel az intézmények száma elenyésző országosan, a pedagógusok hozzáállását csak kevésbé tudja befolyásolni. Az egyházi intézmények IKSZ-koordinátorokkal kapcsolatos honorálási rendszerével kapcsolatosan csak találgathatunk (mivel a 2015. évi monitorozás körébe nem tartoztak egyházi intézmények), de nyilván közrejátszik ebben, hogy az egyházi intézmények vezetői más mozgástérrel rendelkeznek jutalmazás tekintetében, mint az államiak, illetve érzékenyebbek lehetnek e feladattal kapcsolatosan korábbi tapasztalataik, szociális kérdések iránt talán érzékenyebb hozzáállásuk következtében.

A pedagógusok „kísérő” feladata

A pedagógusok IKSZ-koordinációhoz való hozzáállását döntően befolyásolhatja, hogy milyen mértékben vonódnak be a szakmai feladatokba.

A tevékenységekben való részvétel fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, hiszen ezen keresztül válik érzékeny-

6. táblázat.

A különböző, koordinátori munkáért adott elismerések formájának előfordulása az iskolafenntartó típusa alapján (válaszlehetőségek választásának aránya, érvényes %)

Milyen módon ismerik el a koordinátor munkáját az intézményben	Fenntartó típusa					
	Alapítványi, egyesületi (civil)	Egyházi	KLIK	Gazdasági társaság	Egyéb (elsősorban állami)	Összesen
Szóbeli tantestület előtti dicséret	9,5	31,1	44,2	30,0	35,3	38,1
Más feladatok alóli felmentés	26,2	21,1	31,9	10,0	15,7	27,7
Órakedvezmény	4,8	25,6	16,4	0,0	24,0	17,5
Szóbeli, egész iskola előtti dicséret	0,0	7,8	9,9	20,0	2,0	8,1
Év végi jutalom	16,3	22,2	0,6	44,4	3,0	6,6

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Vezetői kérdőív, OFI, 2015

7. táblázat

A koordinátorok bevonódása a diákok IKSZ-tevékenységébe (érvényes %)

A koordinátorok bevonódása a diákok IKSZ-tevékenységébe	Elkíséri a diákokat az iskolán kívüli fogadóintézménybe (a tevékenységben való részvétel nélkül, csak kíséret)			A diákokkal együtt részt vesz az iskolán kívüli fogadóintézménynél végzett IKSZ-tevékenységben		
	Kijelölt IKSZ-koordinátor vagyok, feladataim közé tartozik az iskolában zajló IKSZ-tevékenységek összefogása	Nem vagyok kijelölt IKSZ-koordinátor, de végzek az IKSZ-szel kapcsolatos feladatokat	Összesen	Kijelölt IKSZ-koordinátor vagyok, feladataim közé tartozik az iskolában zajló IKSZ-tevékenységek összefogása	Nem vagyok kijelölt IKSZ-koordinátor, de végzek az IKSZ-szel kapcsolatos feladatokat	Összesen
soha	18,7	28,8	20,7	37,4	50,0	39,8
ritkán	61,9	52,9	60,1	49,7	40,0	47,8
gyakran	19,4	18,3	19,2	12,9	10,0	12,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz Koordinátori kérdőív, OFI, 2015

nyé az adott tevékenységre a pedagógus is. Mivel új feladatról beszélünk, és az önkéntesség nem minden felnőtt számára jellemző tevékenység, különösen fontos a konkrét tevékenységek megtapasztalása. A jogszabály a kísérés fogalmát nem használja.¹³ Az OFI honlapján (www.kozos-segi.ofi.hu) a Gyakran Ismétlődő Kérdések között szerepel a következő leírás a kísérésre vonatkozóan: „A koordinátornak – illetve ha van, a program megvalósulásáért felelős további pedagógusnak (pl. osztályfőnök) – az első tevékenység-alkalmakon lehetőleg személyesen kell jelen lennie, hogy lássa és megismerje, pontosan mit tevékenykednek a diákok. A *program kísérése* szempontjából időről időre érdeklődni kell a tanulók tapasztalatai, nehézségei felől. Szükséges a rendszeres kapcsolattartás biztosítása, az együttműködés és a folyamat nyomon követése.”

A 2015. évi monitori látogatások alapján az IKSZ-tevékenység szervezésében részt vevő pedagógusok nagyon kis számban vesznek részt a konkrét tevékenységben, főként, ha a diákok jelentős része bejárós. Sok esetben nem is voltak tisztában a pedagógiai kísérés fogalmával, és elsősorban a diákok fizikai kísérését értették alatta. Hozzá kell tenni, hogy az IKSZ-koordinátorok leterheltsége mellett fizikai képtelenség, hogy rendszeresen jelen legyenek a diákjaik közösségi szolgálatos tevékenységénél, kivéve, ahol ezt az osztályfőnökök munkaköri leírásába beillesztette az iskola, de ilyen csak elenyésző számban van. Sokkal inkább az adminisztrációs tevékenységeket végzik, és a felkészítés és feldolgozás a legtöbb esetben nem valósul meg, vagy csak esetlegesen. Ezt a diákok is megerősítették főként azok, akikre a 2016. évben elsőként már a közösségi szolgálat 50 órás érettségi előfeltétele vonatkozik. Ehhez képest a kérdőíves reprezentatív felmérés válaszai pozitívabb képet mutatnak. A fogadó intézményhez a diákokat legalább egyszer elkísérő pedagógusok száma önbevallásuk szerint 79,3%, akik pedig részt is vesznek a fogadó intézmények által végzett tevékenységekben akár csak egy alkalommal, azoké 60,2%. Álljon itt két idézet a felvett interjúkból a kérdéskör ellentmondásosságának érzékeltetésére egy pedagógus és egy diák részéről ugyanannál az iskolánál: „Amikor csoportosan csinálunk valamit, akkor megyünk, megyünk velük, nem is csak azért, hogy ott felügyeljünk, hanem hogy részesei legyünk a közösségi élménynek, mert abban ott kell lennünk, hát különben, mi erre, ők meg arra, tehát az úgy nem működik.”¹⁴ „– Olyan előfordult már, hogy a fogadóintézménybe valaki elkísért benneteket az iskolából? *(nevetés)* – Hát nem. – Ez mit jelent, a nevetés? Igen, szeretném, ha a nevetést lefordítanátok. – Hát nyilván nem, az annyira abszurdum lenne. – Miért lenne abszurdum? – Már csak azért is, mert egyáltalán nem foglalkoznak vele, sokkal kevésbé, meg hogy kísérgessenek bennünket ilyen helyre. Meg most engem elkísér ...-ba,

hogy. – De ki, a tanár? – Senki nincs ilyen felelős. Nincs megszervezve.”¹⁵

Ezek a válaszok az előzmények alapján mindenképpen értelmezést igényelnek. Leginkább két észrevételt lehet mindezek ismeretében megkockáztatni: a pedagógusok megtanultak válaszolni, és ezért a kérdésből érzékelve, hogy mi a helyes válasz, hajlanak olyan válasz megjelölésére, ami nem tökéletesen fedi a pedagógiai gyakorlatukat. A kvantitatív adatok alapján a kérdőívben feltüntetett gyakran részt vevő pedagógusok számaránya látszik közelebb állni a valósághoz: 19,2% jelezte, hogy gyakran elkíséri a diákokat a fogadó intézményben a tevékenységben való részvétel nélkül, míg 12,4% állította, hogy részt is vesz a foglalkozásokon. A másik lehetőség, hogy mivel a kvantitatív adatok elsősorban a 2016-ban érettségizőkre vonatkoztak, és mivel ők voltak az úttörő évfolyam, náluk a felkészítés és feldolgozás inkább csorbult, mint a későbbi évfolyamokon, ezért a valóság közelebb áll az online válaszadók válaszaihoz, mint az általuk és diákok által jelzett tényekhez. A válaszok arra is rámutatnak, hogy 26 óra feletti leterheltség mellett a pedagógusnak nem marad más választása, mint hogy az elengedhetetlen adminisztrációra szorítkozzon, a pedagógiai tartalmat elhagyva vagy csorbítva. Mindenesetre ahhoz, hogy motivált pedagógusok vegyenek részt a programokban, illetve hogy ki tudják szűrni azon fogadó intézményeket, amelyek nem a program céljának megfelelő tevékenységeket szerveznek, és leginkább ahhoz, hogy diákjaikat pedagógiaileg támogathassák, fontos ismerniük, hogy miben vesznek részt a diákok. A kvantitatív adatok alapján remélhető, hogy a tevékenységbe bevonódottak száma folyamatosan nő, illetve hogy a pedagógusok tisztában vannak azzal, hogy ez része a feladatuknak.

A diákok hozzáállásának megítélése a koordinátorok körében

A kérdés nem is azért izgalmas, mint amiről első látásra szól. A válaszok pozitívabb képet sugallnak a diákok hozzáállásáról egy új, kötelezően bevezetett tevékenység kapcsán, mint amit feltételeznénk. A pedagógusok 40%-a gondolja úgy, hogy a diákok szabadidejük fölösleges lefoglalásának tartják a közösségi szolgálatot. Teljesítendő kötelezettségnek látják a pedagógusok szerint a diákok 79%-ban az IKSZ-et, érdeklődnek az IKSZ iránt szerintük 69%-ban, és foglalkoztatja a diákokat a közösségi szolgálat kapcsán szerzett tapasztalat a pedagógusok szerint 71%-ban. Természetesen világos, hogy ebből a felmérésből nem a diákok attitűdje olvasható ki, hanem a pedagógusok véleménye a diákok iskolai közösségi szolgálattal kapcsolatos hozzáállásáról.

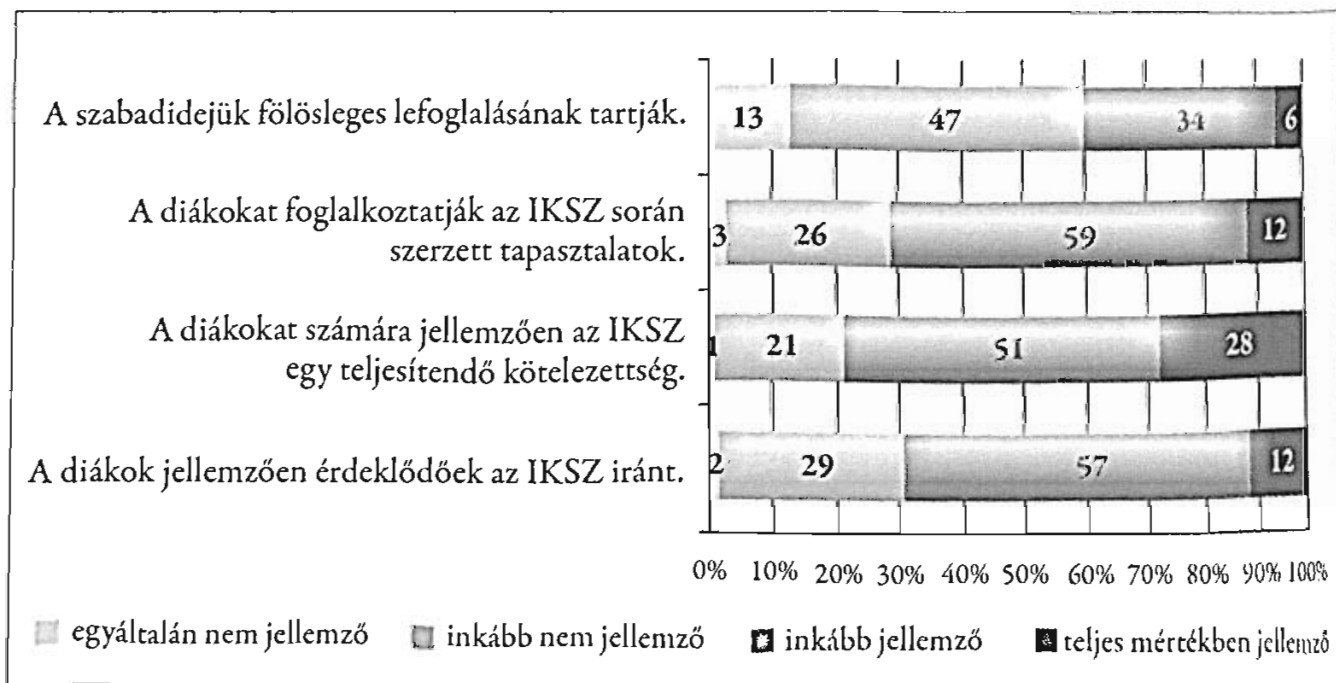
Az érdekes viszont az, hogy a pedagógusok válaszait befolyásolja, hogy *saját motivációból választották az IKSZ*

koordinációt, vagy sem. Akik nem maguk választották a feladatot, átlagosan kisebb értéket adtak arra a válaszlehetőségre, hogy „A diákok jellemzően érdeklődnek”, illetve „A diákokat foglalkoztatják az IKSZ során szerzett tapasztalatok”.

Ugyanez figyelhető meg „A diákok számára jellemzően egy teljesítendő kötelezettség az IKSZ” kérdésnél. Akik azért lettek IKSZ-koordinátorok, mert: „A vezetőség döntött róla”; „Érintett tanulócsoporthoz osztályfőnöke voltam/vagyok”; „Az iskolai egyenlő terhelés miatt”, átlagosan nagyobb értéket adtak arra a válaszlehetőségre, hogy véleményük szerint a diákok azért jelentkeztek az IKSZ-re, mert „A diákok számára jellemzően egy teljesítendő kötelezettség az IKSZ”, mint azok, akik személyes indítatásból végzik a közösségi szolgálat szervezését. Tehát statisztikailag a keresztábra szignifikancia vizsgálat kimutatta, hogy a pedagógusok válaszadását egyértelműen befolyásolja a saját hozzáállásuk a közösségi szolgálat tekintetében, amikor a diákok hozzáállását ítélik meg. Talán nem meredek feltételezés a résztvevőtől, hogy a pedagógus döntő szerepet tölt be abban, hogy a diák miként fog az adott tevékenységhez hozzáállni. Ha maga lelkesedik a közösségi szolgálatért, képes lesz a diákot is lelkesíteni, motiválni a feladatra, így a diák számára hasznosabb lesz a tevékenység, mintha elidegeníti a feladattól annak kötelező jellegét hangsúlyozva, rontva az esélyét, hogy a diák maga hasznosnak élje meg magát, és hasznos tapasztalatokat szerezzen.

4. ábra.

Az Önök iskolájában a diákok hogyan viszonyulnak az iskolai közösségi szolgálathoz?
(N=562, százalék, érdemben válaszolók)

Forrás: TÁMOP 3.1.1. – II. szakasz, Koordinációs kérdőív, OFI, 2015

A közösségi munka bevezetése mindenképpen egy folyamat, és ennek még csak az elején tartunk. Miként az egyik pedagógus megfogalmazta az interjúban: „Lát az osztályfőnököknek mindenképpen sokkal több munka, az biztos. Viszont én úgy gondolom, hogy azért a diákoknak a hozzáállása is kicsit talán változik a közösségi munka felé. Amikor megkérdeztem a 12.-eseket, ők azt mondták, hogy hát ez ilyen kötelező, meg nagyon nem volt kedvük hozzá, aztán megcsinálták, mert kellett. Aztán megkérdeztem a 10.-eseket, ők már egy kicsit lelkesebbek voltak, meg gondolták, hogy talán felhasználható, de azért annyira nem, és a 9.-esek meg igazából nagyon sok területet mondtak, amiket választottak. Tehát azért úgy látom, hogy talán ez is egy idő, tehát egy idő után ők is hozzá szoknak, és el fogják ezt fogadni, és emiatt is javul.”¹⁶

Megállapítható, hogy a pedagógustársadalom felismerve az iskolai közösségi szolgálatban rejlő lehetőségeket, ugyanakkor a megvalósítása nehézségekbe ütközik. Azzal, hogy ez a feladat a pedagógus alaptervékenységének része lett, egyszerre sikerül biztosítani a programot hosszú távon, hiszen nem kell félni a program finanszírozási problémáitól, ugyanakkor befolyásolja a lebonyolítás hatékonyságát. Megfelelő órakedvezménnyel (és nem lenne szükség többre, mint heti 5 óra kedvezményt adni az IKSZ-koordinációval megbízott pedagógusnak), a program megfelelő hatékonyságot mutatna, és elérné célját, hogy a diákokat az önkéntességgel megismertesse és a tevékenység során szerzett élményeken keresztül akár önkéntes tevé-

kenységre motiválja. A tevékenység megszervezésének kulcsa, hogy a koordinátor pedagógus milyen leterheltség mellett szervezi a diákok IKSZ-tevékenységét. Ugyanakkor látható, hogy a nehézségek ellenére az iskolák a feladatot megszervezik, több-kevesebb sikerrel, a programok az évek előrehaladtával egyre szervezettebbek, a diákok egyre felkészítettebbek lesznek, illetve van remény arra, hogy ráéreznek, milyen szempontból lehet számukra hasznos egy ilyen típusú tevékenység, élmény.

Tökéletesen standardizálni persze nem lehet ezt a feladatot sem. Hiszen minden pedagógus és diák más, illetve a körülményeik is különbözőek, tehát más és más tevékenységbe lehet őket bevonni, mégis a cél, hogy a záró diákbeszámolókból kiderülő hatékonysággal és megszerzett élményekkel zárják a diákok közösségi szolgálatukat:

„Éltre szóló élmény számunkra ez a történet. Megtapasztaltuk, hogy képesek vagyunk összefogni, az erőnk határait feszegetni. Mindenki kedves volt a másik emberrel, megszűntek a viták, a különbségek. Az érintett falvak lakói valamennyiünknek megköszönték a segítséget. Maradandó élmény számunkra, hogy semmi más nem számított ebben az időben, csak az, hogy úrrá legyünk az árvízen. Munka közben jólesett, hogy a falu lakói étellel kínáltak minket. Adtunk és kaptunk.”¹⁷

Összegzés

A felmérések alapján a pedagógustársadalom iskolai szociális érzékenyítést igénylő hozzáállása miatt támogatja a közösségi szolgálat bevezetését. Az intézményvezetők többségükben sokéves szakmai tapasztalattal rendelkező kollégáikra bízták ezt az új pedagógiai feladatot. A megvalósítás viszont a pedagógusok leterheltsége miatt csorbul, és az adminisztráció kerül előtérbe a program lényegét adó élménypedagógiai elemek helyett. Szükséges lenne az IKSZ-t szervező pedagógusok számára a diákok létszámától függő módon órakedvezményt adni (a válaszadók szerint átlagosan heti 5 órát), mert 26 óra megtartását követően nem képesek az IKSZ-tevékenységeket hatékonyan megszervezni, csak adminisztrálni. A diákok hozzáállásának pedagógusok által történő megítélése a saját hozzáállásuk függvénye. Megfelelő motivációt csak a munkaterhek átgondolt csökkentése jelenthet. A program szakmai megvalósítása az első évfolyam számára volt a legnehezebb, a későbbi évfolyamokon a szervezés fokozatosan kisebb feladatot jelent, és hatékonyabban tud megvalósulni a beszámolók szerint, de ezt további kutatások feladata lesz igazolni.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet szeretnék mondani a kutatásban részt vevő kollégáknak, első helyen Molnár Karolinának, aki a kérdőív kialakításától a monitori látogatásokig részese volt a

munkának, továbbá Darvas Mátyásnak, aki a monitori látogatások egy részében volt társ, Kalocsai Jankának és Orbán Józsefnek, akik az ábrák készítésében segítettek, a Revita Alapítványnak, amely az adatfelvételt végezte, illetve a program monitorozásában és elemzésben segítő minden kollégának.

Felhasznált irodalom

2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről. 326/2013. (VIII. 30.) Kormányrendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról 17. § (2) i).
- Bodó Márton (2014) A közösségi szolgálat 2011-es bevezetése és tanulságai. *Új Pedagógiai Szemle*, 3–4. sz. 47–68.
- Bodó Márton (szerk.) (2015a) Az iskolai közösségi szolgálat és a nemzetközi gyakorlat. In: *Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 9–30.
- Bodó Márton (szerk.) (2015b) Gyakorlati útmutató a közösségi szolgálat megszervezéséhez. In: *Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 75–96.
- Bodó Márton – Schnellbach-Sikó Dóra (2014) Hol tatt ma a szociális, társadalmi érzékenyítés az általános iskolákban? (VIII. Kiss Átpád Emlékkonferencia.)
- Celio, Ch. I. – Durlak, J. – Dymnicki, A. (2011) A Meta-analysis of the Impact of Service-Learning on Students. *Journal of Experiential Education*, vol. 34, no. 2. 164–181.
- Citizenship Education in Europe*, Education. Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012. május, Eurdice.
- Community Service and Service-Learning in American Schools*. 2008. november, Corporation for National Community Service.
- Furco, Andrew (1996) *Service-learning: A Balanced Approach to Experiential Education*.
- Handy, Femida – Ram A. Cnaan – Lesley Hustinx – Chulhee Kang – Jeffrey L. Brudney – Debbie Haski-Leventhal – Kirsren Holmes – Lucas C. P. M. Meijs – Anne Birgitta Pessi – Bhagyashree Ranade – Naoto Yamauchi – Sinisa Zriscak (2010) A Cross-Cultural Examination of Student Volunteering: Is It All About Résumé Building? *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, vol. 39, no. 3, june, SAGE Publications, 498–523.
- Intellectual property and education in Europe*, 2015. Office for Harmonization in the Internal Market.
- Kutatás-fejlesztési Kaleidoszkóp pedagógusok számára. Fejezetek az OFI TÁMOP 3.1.1./2. projektjéből, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015. Összeállította: Gönczöl Enikő.
- Matolcsi Zsuzsa (2013a) Az iskolai közösségi szolgálat bevezetése. *Új Pedagógiai Szemle*, 63. évf. 3–4. sz. 74–80.
- Matolcsi Zsuzsa (2013b) Iskolai közösségi szolgálat, mint pedagógiai eszköz. *Neveléstudomány*, 4. sz. 70–83.
- Molnár Karolina (2015) Az ideáktól az iskolai gyakorlatig- és vissza – Az iskolai közösségi szolgálat bevezetésének tapasztalatairól. In: *Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 57–74.
- Padanyi, Paulette (University of Guelph) – Mark Baetz, Steven D. Brown (Wilfrid Laurier University) – Ailsa Henderson (University of Edinburgh) (2009) *Does Required volunteering work? Results from Ontario's High School Community Service Program*.
- Roseline Verdon (2007) *Pratiques citoyennes des lycéens dans et hors de l'établissement*. Ministère éducation nationale enseignement supérieur recherche.
- Sági Matild – Széll Krisztián (2015) *Hatszvizsgálatok alapszintű kézikönyve*. OFI.

Jegyzetek

- ¹ A fogalmak eddig legtisztább kifejtése Furco 1996-os cikkében található (Furco 1996).
- ² „Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének és megvalósításának tapasztalatai a köznevelés rendszerében” című kutatási program le-

- bonyolítására a Revita Alapítvány a TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 azonosító számmal „XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz” elnevezésű kiemelt projekt keretében kapott megbízást az Oktatókutatás és Fejlesztő Intézetétől 2015-ben.
- ³ Az elemzés alapját a feladatellátási helyek adták, a tanulmányban az intézmény, illetve iskola elnevezést ennek szinonimájaként használjuk.
 - ⁴ A kérdőíves adatfelvétel során minden koordinátori kérdőívet kitöltő válaszadót – függetlenül hivatalos munkakörétől – „koordinátor-ként” jelöltünk.
 - ⁵ Az Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet (továbbiakban: OFI) és a Nemzeti Pedagógus Kar (továbbiakban: NPK) 2311/2014. számú együttműködési megállapodása alapján végezték a monitorozást egy erre kialakított protokoll alapján a magyar nappali érettségi képzéssel rendelkező intézmények 3%-ában.
 - ⁶ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről (Hatályos: 2015. I. 1-től) 6. § (4) A középiskola elvégzését közvetlenül követő érettségi vizsgaidőszakban az érettségi vizsgák megkezdésének feltétele ötven óra közösségi szolgálat elvégzésének igazolása, kivéve a) a felnőttoktatásban részt vevő tanulókat és b) azon sajátos nevelési igényű tanulókat, akiket a szakértői bizottság javaslata alapján a közösségi szolgálat alól az igazgató határozatban mentesített.
 - ⁷ A KSH adatai szerint mára az összetétel némileg változott: 62 371 helyett 62 649 fő és 68 497 helyett 68 796 fő. Ez a képzések között vándorló diákok létszámát jelenti.
 - ⁸ Természetesen ez akkor lenne így, ha minden diák érettségire jelentkezne közülük, és minden diák teljesítené az IKSZ érettségi előfeltételét. A hasonló struktúrában működő országok (Kanada [Ontario állam], USA [Maryland állam], Hollandia) mindegyikében néhány százaléka a diákoknak nem teljesíti az előfeltételt, és ezért nem bocsátható érettségi vizsgára.
 - ⁹ 2015-ben átalakuláson ment át a szakközépiskolák rendszere fenntartói szempontból. Átkerültek az NGM-hez, a fenti számok még az át-

szervezést megelőző állapotot tükrözik.

- ¹⁰ A bölcsődék egészségügyi intézményként kérhetnek igazolást, az óvodákban pedig úgy kezelendők a diákok, mint a gyermekekért kívülről érkező személyek. A szülő nyilatkozata az utóbbi esetben elegendő.
- ¹¹ 326/2013. (VIII. 30.) Kormányrendelet a pedagógusok előmeneteli rendszeréről és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény köznevelési intézményekben történő végrehajtásáról 17. § (2) Egyéb foglalkozás a tantárgyfelosztásban szervezett, rendszeres nem tanórai foglalkozás, amely i) közösségi szolgálati kapcsolatos foglalkozás.
- ¹² Az adminisztrációt a monitori tapasztalatok alapján sok helyen a pedagógusok maguk számára generálják attól való félelmükben, hogy valami az ellenőrzéskor hiányozni fog. A bebiztosítás érdekében nem szükséges dokumentumokat is létrehozni, pl. együttműködési megállapodást minden területen, összesítő táblázatokat, főlegesen igazolásokat állítanak ki, az IKSZ-naplókat fénymásolatban is tárolják.
- ¹³ A nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet 45. A közösségi szolgálattal kapcsolatos rendelkezések 133. § (1) a következőképpen fogalmaz: „A közösségi szolgálatot az adott tanuló esetében koordináló pedagógus az ötven órán belül – szükség esetén a mentorral közösen – legfeljebb öt órás felkészítő, majd legfeljebb öt órás záró foglalkozást tart.”
- ¹⁴ Fókuszcsoport az iskola és a fogadóintézmények munkatársainak részvételével 1.1. 21.; OFI, 2015.
- ¹⁵ Fókuszcsoport diákok részvételével 1.2, 29.; OFI, 2015.
- ¹⁶ Fókuszcsoport az iskola és a fogadóintézmények munkatársainak részvételével 1.1. 16.
- ¹⁷ A beszámoló a Segítő diákok 2015. pályázat diák kezességvételre készült pályamunkából való: Diákbeszámoló: Árvízi védelem. Bana Dániel, Bercsényi Miklós Középiskola. Győr; lásd még <http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentById/102>.

„Megsimogatjuk és megöleljük és biztatjuk” – Felzárkóztatás és annak mérhetősége az Arany János Kollégiumi Program egy terepén*

A közoktatás kötelező és ingyenes elérhetősége önmagában nem jelenti mindenki számára az oktatási javak teljes körű és egyenlő elérhetőségét. A szociokulturális hátrány, az iskoláztatás társadalmi egyenlőtlensége szinte kiküszöbölhetetlen jelenség. A felzárkóztató programok abban nyújtanak segítséget, hogy részben beavatkoznak az oktatási rendszer belső egyenlőtlenségeinek problémás szeleteibe, részben pedig, hogy pozitív változást kívánnak elérni a tanulók döntéseiben és cselekvéseiben, figyelembe veszik és felhasználják a társadalmi kontextust. Kutatásunk középpontjában egy olyan működő program áll, amely a hátrányokkal küzdő tanulók felzárkóztatását célozza meg. Az elemzés egy 3 hónapos kutatás eredményeit mutatja be, amelyben a program eredményességének vizsgálatára tettünk kísérletet.*

Kulcsszavak: felzárkóztatás, beválás, Arany János Kollégiumi Program, hátrányos helyzetű tanulók

1. Bevezetés

Tanulmányunk egy olyan kutatás keretében készült, amely a felzárkóztató programok beválását, annak mérhetőségét járta körül. A fő kérdés az volt, hogy mit tekintenek beválásnak a felzárkóztatásban érintettek (a programok alapítói, vezetői, megvalósító munkatársai, résztvevői, a programokat külső, elfogulatlan szemmel látó szakértők), és ők milyen módon, milyen szempontok szerint mérnék meg egy-egy program beválását. A kutatást az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet megbízásából a Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központja (CHERD-Hungary) koordinálta. A teljes kutatás során ötféle program összesen tíz terepén jártunk. Jelen tanulmány az egyik legmélyebben megismert terepen készült esettanulmányt foglalja össze. Az első részben a programot magát mutatjuk be: felvázoljuk a felzárkóztató tevékenység lényegi elemeit, kiemelve a megkérdozettek saját értelmezéseit, hiszen ha beválásról beszélünk, meg kell ismernünk az odáig vezető utat és a kontextust. A tanulmány második részében a beválás ismérveit a programban érintettek oldaláról világítjuk meg, valamint ismertetjük az érintettek tapasztalatain alapuló beválásmérési elképzeléseket.

2. Szakirodalmi áttekintés

A külső viszonyítási rendszer meghatározása az eredményességkutatások egyik fő kérdése (Pusztai 2013). Az eredményességről folytatott pedagógiai, tudományos vagy politikai diskurzusban meghatározó törésvonalak alakulnak ki aszerint, hogy az egyes szereplők milyen viszonyrendszerhez mérten állítanak fel eredményességi szempontokat. A tanulmány arra törekszik, hogy prekoncepció nélkül mutassa be a viszonyrendszereket, igyekezve feltárni, hogy az alanyok milyen struktúra, milyen viszonyítási pontok mentén gondolkodnak a program eredményességéről. A viszonyrendszerek bemutatásánál az interjúk azon tapasztalatait összegezzük, amelyekben az eredményességről elmondottak valamilyen elváráshoz, célhoz pozicionálva jelentek meg.

3. Módszertan, elemzés leírása

A beválás mérőeszközének megalkotásához fontosnak tartottuk több szemszögből, részletesen megismerni a program működését, eredményeit. Ezért félig strukturált interjúkat, fókuszcsoporthoz interjúkat, megfigyeléseket és dokumentumelemzést végeztünk. A program ismeretében, működésének gyakorlatára alapozva jártuk körül a beválás mérhetőségének kérdését is, amelyről megkérdoztük a programban érintettek véleményét, tapasztalatait is. Az interjúk ennek megfelelően alapvetően két témakörre fókuszáltak: 1) a program működése, a működés körülményei, feltételei, sikeressége, nehézségei; 2) a program eredményességének mérhetősége. Az alanyok kiválasztásánál

* A tanulmány az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet TÁMOP-3.1.1-11/1-2012-0001 számú a „XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció)” II. szakasz című kiemelt projekt 5. alprojekt „A korábbi fejlesztések hatásvizsgálata”, 1. téma, 6512 számú, „Felzárkóztató programok hatásvizsgálata” c. témaegység keretében készült. A kutatás a Debreceni Egyetem Felsőoktatási K+F Központja (CHERD-Hungary) koordinálta, Prof. Dr. Pusztai Gabriella vezetésével. Összefoglaló elemzés: Ceglédi 2015.

fontosnak tartottuk, hogy megismerjünk egy résztvevői, egy vezetői és egy független, külső szakértői olvasatot is, illetve hogy a megvalósítók minél színesebb szerepeit szólaltathassuk meg (pl. kollégiumi nevelő, szabadidő-szervező stb.). A megfigyelések során a megvalósítók és a célcsoport kapcsolatát igyekeztünk kitapintani, a programok pedagógiai tartalmába belelátani. A dokumentumelemzéssel a programok saját reprezentációját, alapfogalmaik értelmezését, lefektetett céljaikat igyekeztünk megismerni. Törekedtünk arra, hogy összevevünk, ütköztessük, szintetizáljuk a különböző források tanulságait. Elemzésünk célja a terep bemutatása mellett az is, hogy a programokról elmondottakat a programok tágabb céljaira reflektálva s a mérhetőség szempontjait kiemelve értelmezze.

A kutatásban félig strukturált interjúkat készítettünk a program alapítójával, jelenlegi vezetőjével, a kollégiumban dolgozó nevelőtanárokkal és a program külső mentorával, valamint fókuszcsoportos beszélgetést folytattunk a program hat résztvevőjével. A félig strukturált interjút az indokolta, hogy nagyobb teret biztosítsunk az interjúalanyok számára a program bemutatásában, továbbá az, hogy a beválárról alkotott elképzeléseiket minél kisebb beavatkozás nélkül ismerhessük meg. A félig strukturált forma témaköröket ad meg, de ezen belül az alany saját gondolatmenete szerint történik a beszélgetés. A résztvevők esetében a korcsoport sajátosságai miatt döntöttünk a fókuszcsoportos interjú mellett: a fiatalok társaságban oldottabban mernek megnyilvánulni, s ez a forma arra is lehetőséget ad, hogy a másik által elmondottakra reagáljanak az alanyok, s a közöttük lévő interakciót is megvizsgáljuk. A kutatás szempontjából igen hasznosnak bizonyultak a fókuszcsoportos beszélgetések is, így egy alulnézeti képet is kaptunk a programokról. A résztvevők beszéltek a legkövetlenebbül tapasztalataikról, ők mutattak rá a legtöbb háttértényezőre, a működés gyakorlati részleteire a programokkal kapcsolatban, s általuk láthattunk bele mélyebben a célcsoport világába (a résztvevők megkérdezését a szakirodalom is hangsúlyozza – pl. Németh et al. 2014, Fehérvári–Liskó 2006, Györgyi–Mártonfalvi 2014, Németh 2014).

Az interjúk során a Nagy Mária (2006) által használt „tanárok hangja” interjúelemzési módszer egyszerűsített változatát alkalmaztuk: az interjúk szó szerinti rögzítése után rövidebb egységekre bontottuk a szövegeket, és egy belső kódrendszert alkalmazva jelöltük az egységek témáját (célok, mérhetőség stb.). A teljes interjúkból kiemeltük azokat a rövidebb egységeket, amelyeknek kódjai ezekkel az egységekkel kapcsolatban megfogalmazódtak, és így a témánkkal összefüggő fogalmi hálóba tartoztak. Az interjúkban megjelenő aldimenziók alapján tovább részleteztük a kódokat, közben pedig kiemeltük az idézetek leglényegesebb szószerkezetait, a tudományos diskurzus nyelvére

„fordítottuk” a szövegegységeket, és lejegyeztük azokat az interjúban közöltekkel kapcsolatban. Az elemzés során felbukkanó újabb kódokat is (pl. az eredményességnek a megvalósítók által kirajzolt dimenziói) beépítettük az elemzésbe. Végül rendszereztük és írásos formába átváltottuk a tanulságokat. Elemzésünkkel nem törekedtünk átfogó érvényű magyarázatra. A programról, a célcsoportról (a résztvevők esetében a saját élményeikről), a célokról, a nehézségekről elmondottakban az tükröződött, hogy a résztvevők tekintenek eredményességnek a megkérdezettek, mint a résztvevők számukra a program. A beszélgetések során keletkezett szövegek megalkotása nem tudatos az elbeszélők részéről. Azt a mögöttes struktúrát, szerkezetet, szervezőerőt, azaz az értékeket kívánjuk kitapintani, amelyek a program életét és ezáltal a szövegek megalkotását mozgatják, és ezek tükröződnek bennük az eredményességi szempontok is (Kovács-Vajda 2007, Bordás 2011). Ezeknek jelen tanulmányunkban történő értelmezése csak egy lehetséges értelmezés, egy lehetséges igazság, a szövegvalóság többszólamúsága miatt más olvasatok is érvényesek lehetnek (Szabó 2003, idézi Bordás 2011). Megértésre törekszünk, nem egy kizárólagos, teljes magyarázatra. Azt szeretnénk láthatóvá tenni, azaz „rácsozálni”, ami láthatatlan, hisz magától értetődő a megkérdezettek számára. Megkíséreljük bemutatni azokat a fel-felvillanó magától értetődéseket, amelyek a programok eredményességével, beválásával összefüggésbe hozhatók (Fenyő 2002).

Az elemzést a kutatói szubjektivitás mindvégig befolyásolhatta. Az itt bemutatott elemzés tehát csak egy a lehetséges értelmezés közül (vö. Szabó 2003, idézi Bordás 2011). A lentebb leírtak szinte teljes mértékben azon alapulnak, amit a megkérdezettek elmondtak. A szövegek olykor csoportba rendezik és összefűzik a gondolatokat egy követhető logikai sorrendben. A szó szerinti idézetek mindig jelöljük, hogy melyik interjúalany tette azt a kijelentést.

4. Az eredmények, kimondottak értelmezése

a) A program rövid története

Az Arany János Kollégiumi Program országos szintű programként 2004/2005-ös tanévben indult az Arany János Tehetség-gondozó Program ötlete alapján. Ez a program különbözik a Tehetség-gondozó programtól, hogy kivételként jól teljesítő diákokat is befogad (Fehérvári–Liskó 2006). Olyan nappali tagozatos, érettségire felkészítő iskolák pályázhatnak az Oktatási Minisztérium által kiírt pályázatra, amelyek vállalják, hogy a hátrányos helyzetű családból származó gyerekeket segítik, és a program keretein belül érettségig juttatják őket. Az általunk vizsgált intézményben az alapításban részt vevő pedagógusnak a megalkotás

lás körülményeit bemutató elbeszéléséből azt ismerhettük meg, hogy az iskolák s a benne dolgozó pedagógusok oldaláról mit jelentett ez a cél, és ennek megvalósításához milyen lehetőséget láttak a programban:

„X-ben írtam a pályázatot, és az addigi tanári tapasztalatom is azt mutatta, hogy szükség lenne olyan programra, programokra, itt konkrétan a mi intézményünkben is, ami az érettségire jobban, biztosabban készíti föl a diákokat. Mert a 4 év az túl kevés, és akkor erre kerestem lehetőségeket. (...) Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek jócskán vannak, és azt vettük észre, hogy egyre növekszik a számuk. (...) Ezt érzékeltük, hogy már a szakközépiskolában is van, és a gimnáziumban is lett. (...) Tehát alapvetően ez motivált bennünket, hogy a gyerekeknek segítsünk, hogy minél többen próbálkozzanak meg, vagy kapjanak lehetőséget, hogy érettségi vizsgát tegyenek.”* (alapító)

Az intézménynek sikerült bekerülni a nyertesek közé és megkezdhetette működését a program. Azóta folyamatosan várják a tanulókat. Jelenleg 118 diák vesz részt a programban. A fejlődést és érdeklődést igazolja az is, hogy többen beszéltek arról, hogy „kinőtték az épületet”.

b) Célcsoport, toborzás

A négyéves gimnáziumi képzési program kibővül egy ún. 0. évvel, mely a középiskolára készíti fel a tanulókat, segíti azt, hogy egy közös alaptudásról kezdjék meg a kilencedik évfolyamot a szocializációs nevelés elsődleges figyelembevételével. Erre igen nagy szükség van, mondják a megkérdezettek, mivel a programba felvett diákok komoly szocializációs és tudásbeli hiányosságokkal érkeznek a középiskolába. Az intézményben más hasonló tevékenység is folyik, ami a rászoruló gyerekek számának emelkedése miatt nagyon fontos. Ilyen például az Útravaló program.

Az előkészítő 0. évfolyam után az AJKP-s osztályokat szétszórják az iskola akkor induló 9. évfolyamain. Így a program egyik kiemelt célja a szocializáció, amely elviekben az iskolatársakon keresztül is megvalósulhat. A fókuszcsoportos interjúból az derült ki, hogy a kollégisták az osztályon belül jellemzően inkább egymással barátkoznak, de nem zárkoznak el a többiektől sem. Beszámoltak jól működő osztályközösségekről is, ahol nem számít a programtagság, de említettek olyat is, hogy nem fogadták

be őket az AJKP miatt, így emiatt osztályváltásra is sor került már.

Mivel a programban csak hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek vehetnek részt, a bekerülési feltételek is ehhez igazodnak. A célcsoport bemutatásánál nagyon sok problémától beszámoltak a vezetők és nevelők, amelyekkel a gyerekek otthon küzdenek. A program működtetői sokat beszéltek a diákok otthoni körülményeiről is, amelyet részben a tanulókkal fenntartott szoros kapcsolat, részben a toborzás során végzett családlátogatások révén ismernek mélyrehatóan. Az interjúkban a következő szavakkal mutatták be egy-egy gyermek nehéz sorsát:

„A gyerek tartja el a családot az ösztöndíjból; nagyon súlyos konfliktusok vannak a szülők között; alkoholizmus; súlyos elhanyagolás; állati szintű létfeltételek; külföldre megy a szülő, és a gyerekek kell nevelni a kistestvéreit; fűtés és étel hiánya; az ablakok helyén szövet vagy keménypapír van üveg helyett; 10-en laknak egy szobában; két évig nem volt áram, víz sincs; hideg van; csak kannás bor volt a hűtőben a családlátogatáskor; kocsmái verekedésben leszúrták az egyik gyerek apját; a kocsmában nő fel a gyerek, mert anyuka is odajár; gyakoriak a szülők halálesetei, egyszülős családok; földes szobában laknak; 8-10 gyerek fekszik egy ágyban hu-zat nélkül stb.”

„Nem tudja, hogyan kell a zuhanyzóban összekeverni a hideg-meleg vizet, mert életében nem látott olyat. Nincs fürdőszoba, nincs benti WC. Egyszerűen idegen neki, hogy le kell húzni vagy leöblíteni a WC-kagylót. Aki még ilyet nem látott... (...) Olyan helyről jönnek, hogy éheznek, hogy nincs ruha.” (mentor)

Az érdeklődőknek ahhoz, hogy megismerjék a programot, bővebb információra van szükségük, melyet a toborzás biztosít. A toborzás alapja, hogy az általános iskolákkal (illetve vezetőikkel) olyan kapcsolatot ápoljon a középiskola, hogy információcserére legyen lehetőség. A toborzásban részt vevő megkérdezettek kiemelték, hogy az általános iskolában dolgozó nevelők, tanárok ismerik leginkább azt a közeget, amiben dolgoznak. Történetekkel színesítve mutatták be azt a folyamatot, ahogy a toborzást végző szakember felkeresi a lehetséges résztvevőket – akár otthonukban is –, és részletes, személyre szabott felvilágosítást ad az egész családnak. Elmondták, hogy az érdeklődők bármikor látogathatják a kollégiumot is, és a felmerülő kérdésekre a nevelők akár nyílt napokon kívül is válaszolnak. A tájékoztatásban a személyes megkereséseket tartják igazán hatékonynak eddigi toborzási tapasztalataik alapján. Emellett fontos, de csak másodlagos szerepet tulajdonítanak annak a honlapnak (www.ajkp.hu), ahol minden lényeges információ szerepel a szervezet működéséről.

* Az idézetekben a (...) jelölés azokra a szövegrészekre vonatkozik, amelyek kikerültek az interjúkból, mert elkalandozó tematikai kitérők, a mondanó szempontjából irreleváns részletek vagy az elmondottak többszöri ismétlései voltak. A < > jelek az interjú elemző saját kiegészítéseit, átírásait jelölik, amelyek egyrészt az anonimitást sértő részek megváltoztatására, másrészt az előbeszéd töredezettségéből adódó jelenrésbeli homályosságok kiküszöbölésére hivatottak. A // jelek között a kérdező szavai olvashatók.

A toborzás során a fogadtatás az iskolákban általában sikerrel zárul, szinte minden megkeresett intézményből vannak tanulók. A legnagyobb sikernek azt tekintik a megkérdezettek, ha minél több gyerek feliratkozik, érdeklődik, de főleg, hogy jelentkezik, és nem hagyja ki a lehetőséget. Ezért nagyon fontosnak tartják, hogy a szülőkhöz is eljusson az információ, hiszen ez a legerősebb kapocs, amikor az iskolaválasztásra kerül a sor. Negatív tapasztalatokkal viszonylag ritkán találkoznak a szervezők. Olyan problémába ütköznek néha, hogy nem szívesen fogadják az általános iskolában a kezdeményezést, nem segítőkészek a kollégák, vagy más programoknak lettek a lekötelezettjeik. A gyerekeket pedig a közvetlen kapcsolatok befolyásolják, az ő véleményükre adnak leginkább, és emiatt kellemetlenségek érhetik magát a programot.

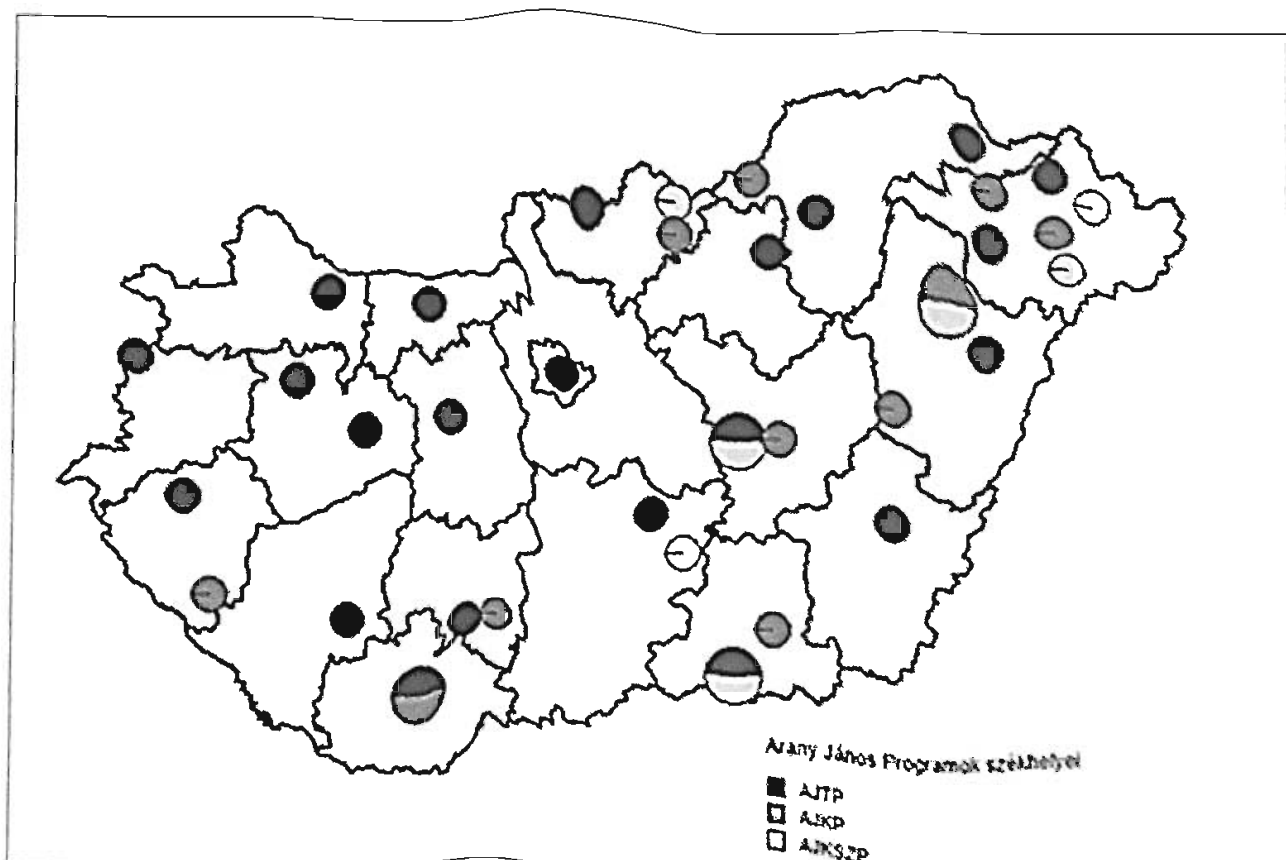
A bejutás tulajdonképpen – a hivatalos szociális hátrányt igazoló iratok mellett – egy pontszám alapján történik, mely három összetevőből áll: felvételi elbeszélgetés, félévi bizonyítvány és az osztályfőnök véleményezése. A felvétel kritériumai a pályázati előírásban szerepelnek. Tehát ha azoknak megfelel a tanuló, beszerzi a szükséges dokumentumokat, megjelöli nemcsak az intézményt, hanem a programot is a felvételi lapon, akkor kap lehetőséget, hogy

a már említett három összetevőből álló pontszám alapján a felvételi rangsorba kerüljön. A bevont résztvevőkönk vezetőik és nevelők szerint mind a társadalmi hátrány mind a teljesítmény számottevő szempont volt.

A toborzásnál igyekeznek úgy célba venni a környék iskoláit, hogy az ne ütközzön más AJKP beiskolázási kezdeményezésével, tehát az AJKP-n belül az egyes programok megosztják egymás között a beiskolázási körzeteket. Azt számolt be az egyik toborzásban részt vevő nevelő, hogy akár messzebb is elmennek toborozni, mivel a környékén egyébként is idejőnének a rászoruló. A távolabbi társaság idevonzása pedig a programnak otthon adó középiskolának is jó, mivel a program indulását megelőző években egyre csökkent a beiskolázás a középiskolában, amit a program valamelyest visszavetett. (A program ezzel elvárható hatása is megfigyelhető, mégpedig az iskola presztízsének csökkenését illetően, mert – ahogy egyikük fogalmaz – „ahova az AJKP betesz a lábát, nem szívesen mennek a nem hátrányos helyzetű gyerekek”). A mostani kollégisták lakóhelyeit figyelembe véve elmondható, hogy a legfőbb beiskolázási körzet a vizsgált település és környéke, néhány határ menti kistelepülés, de a megyeszékhelyről és azon túlról is szép számmal érkeznek diákok.

1. ábra.

Az Arany János Programok székhelyei

Forrás: ajtp.hu, ajksp.hu, ajkp.hu. Szerkesztette: Hegedűs Roland

c) Lemorzsolódás

Szinte minden kollégiumi dolgozó beszámolt túljelentkezésről, ami minden évben egyre nagyobb mértékű. Bár a felvehető tanulók száma az első évben 25 fő volt, mégis engedélyezték, hogy 32 jelentkezőt fogadhassanak (a mentor javaslata alapján, aki felhívta a figyelmet a várható lemorzsolódásra), de ez a szám minden évvel egyre nőtt, „mert tízen voltunk egy szobába, nem lehetett aludni, de egy kicsit alakítottunk rajta, aztán jó volt” (fókuszcsoport résztvevője). Nem minden esetben lemorzsolódás történik, inkább a program elhagyása jellemző. Ilyen eset például, amikor a tanuló az iskolán belül átjelentkezik a szakképzésbe, ahol már nincs lehetősége az AJKP-ban való részvételre. A lemorzsolódási arányt a programban részt vevő 11 iskola viszonylatában kielégítőnek értékelték az interjúalanyaink.

A lemorzsolódás okai között említették a gyerekek beilleszkedési problémáit, a bezártság rosszul viselését, az iskolai kudarcot, a családtól való elszakadás nehézségeit („anyja szoknyáját jobban szereti”), a lányok esetében pedig gyakran előfordul, hogy „elhájlák” őket, nem ritkán gyereket is szülnék. Olyan okokat hallottunk, amelyek – az interjúalanyok bemutatása szerint – a kollégiumi program hatáskörén kívül esnek, bár a velük szembeni tehetetlenséget olykor saját kudarcukként élik meg. Ugyanakkor hallottunk sikertörténeteket is, amikor megmentettek a kihullástól egy-egy tanulót odafigyelés, törődés, többórás meggyőző beszélgetések, a tanuló otthonába ellátogató nevelő személyes fellépése, a tanuló problémájának időbeli észlelése segítségével.

„Képzeld el, nem volt suliban egy hétig. Mondom, menjünk már el, csinált ilyen tavaly is, és azt mondta, hogy ő nem akarja csinálni a programot, és utolsó éves. Mennyire fontos, hogy a szülő támogassa ezt az egészet, hogy a szülő azt mondta, hogy őt nem érdekli, hogyha azt akarja a gyerek, akkor ne járjon be. És már az 5. éve. Gondold el, végigverekedte a 4 évet, és egészen jó képességű lenne a gyerek, és a végén kiderült, hogy az volt a baja, hogy most a szalagtűző ruhát... Hogy nem kapták még meg rá a pénzt, és az egész a többiek előtt... Hogy neki nincs pénze rá. De aztán megjött ez a pénz. Csakhogy még 4 év után is vannak visszaesések, hogy a szülői háttér milyen. Nem támogató, hanem azt mondja, hogy »jól van«. (...) Szinte többet vagyunk a gyerekekkel, mint a szülei, és azért van hatása az embereknek a gyerekre, mert volt vagy két óra hossza, hogy meggyőztük, és azóta itt van megint.” (szabadidő-szervező)

d) Célok, programok

A program célját tekintve – az érettségihez jutás elősegítése mellett – szerepel az esélyteremtés és a segítségnyújtás azoknak a hátrányos helyzetben élő tanulóknak, akiknek nevelési és/vagy oktatási támogatásra van szüksége. „Itt

ezek a gyerekek olyan kultúrával rendelkezve jönnek be, és hogy már ez nagy szó, hogy már nem köp egyet, mert olyan is van nagyon sokszor még mindig” – mondja a szabadidő-szervező, de a mentor is hasonló szocializációs kihívásokról számol be: „Megtanulja, hogy kell késsel-vilával enni, mert sokan ezt sem tudják.” A gyerekeknek óriási feladat leküzdeni a meglévő hátrányokat, és olyan követelményeknek felelni meg, amelyeknek minden velük egykorú gyereknek eleget kell tenni. Ezek a gyerekek „nem kedvezményeket kapnak, hanem lehetőséget” (alapító).

A fókuszcsoport tagjai boldogan mesélnek a bekerüléstől a kilépésig tartó „kolis életéről”, a beilleszkedésről, a barátkozásról, a kezdeti zavarokról. Sokan jobban szeretnek itt lenni, mint az otthonukban, és rendkívül bensőséges viszony alakult ki néhány nevelő és tanuló között. Ezt a mi kollégiumi megfigyeléseink is megerősítették.

„Hát nagyon sok türelem kell hozzájuk, ez biztos, nagyon-nagyon sok türelem. Ahány gyerek, szinte annyi fajta bánásmód. Borzasztó sokat beszélgetünk velük. Én azt gondolom, hogy őszinték is velünk, sok olyan dolgot elmondanak, amit még otthon anyának meg apának se mondanak el, inkább velünk osztják meg.” (nevelőnő)

Amikor azt kérdeztük a programban részt vevő pedagógusoktól, hogy hogyan kerültek kapcsolatba a programmal, szinte mindannyian „nem racionális” magyarázatokkal szolgáltak. Sokkal inkább küldetésként, szívügyként beszéltek a programról, amit nagyon nehéz működtetniük más feladataik mellett, mégis elvállalták. Szinte mindenkinél volt egy ismerős, aki meghívta a programba. Az alapító úgy emlékszik vissza a pályázatírára és a felkészülésre, hogy a valóban elhivatott kollégák vettek benne részt. Az elhivatottságról tanúskodik az is, hogy az elmaradó benzinpénzek, a kifizetetlen hétvégi túlórák ellenére is végzik a dolgukat a gyerekek érdekében.

„Ez is egy olyan, egy véletlennek tűnő, szerintem nem véletlen dolog. Mert amikor most lejárt a volt igazgató mandátuma, az új igazgató felkért engem, hogy ezt csináljam. Tehát egy éjszaka nem alvást követően és a mellette és ellene szóló érveket követően, valami isteni sugallat, de ezt komolyan mondom, igazából ha az ép észérveket mondom vagy vizsgálom, akkor nem fogadtam volna el. Mert ez nekem teljesen szűz terület. Az AJKP programban ugyan tanítottam előzőleg, de a kollégiumi programba abszolút belelátásom nem volt, és mégis úgy éreztem, hogy jönnöm kell. Ez a realitás talaján nem álló döntés volt.” (vezető)

A diákok arról számoltak be, hogy az életük teljesen megváltozott, hiszen – és ezt volt a legnehezebb elfogadni – itt egyfajta napirend alapján töltik napjaikat. Szinte minden

idejüket programok, foglalkozások teszik ki. Tehát magát a szabályokhoz kötött életvitelt és a rendszerességet kell megszokniuk a gyerekeknek, amely többé-kevésbé sikerül is nekik.

A program nemcsak az országos pedagógiai követelményekhez illeszkedik, hanem tervében, eszközrendszerében, tevékenységeiben a helyi értékrendszerhez is nagyban alkalmazkodik. Ez megnyilvánul az AJKP kerettantervében és a helyi tautervekben is. A tájékoztató előadások, az együttműködés a partneriskolákkal és a kistérségek településeinek iskoláival mind ezt a célt szolgálják. A helyi igényekkel összhangban vannak a szervezett vetélkedők, sportrendezvények, a programok ütemezése, a tanulmányi foglalkozások stb. A lokális támogatottságot igazolja a média (helyi honlapok, helyi tv, reklámújságok, kistélepülések tv-i) szerepe a programban.

„A tanárok megismerkedhetnek módszertani dolgokkal, amelyeket aztán máshol is tudnak alkalmazni. A tanulók, tanárok sikerélményhez juthatnak.” (alapító)

A programszervezők olyan lehetőségeket kínálnak fel, melyben sikerélményekkel tarkítják a mindennapokat, és ez rendkívül motiváló. Ez lehet művészeti jellegű, sporttevékenység vagy tanulmányi előmenetel. A célcsoporthoz való igazodásról árulkodnak a konditeremben tartott sportfoglalkozások is. Az intézménylátogatás alkalmával jól kisportolt tanulókat látunk. Sok esetben ennek lehetősége és a toborzó tanár sportos fizikumára kelti fel a toborzás során a fiú jelentkezők figyelmét. A más kollégiumokkal közösen szervezett vetélkedőkről, találkozókról is jó élményeket meséltek mind a pedagógusok, mind a diákok.

Az elmondottak alapján úgy gondoljuk, hogy a környezet befolyásolja a gyerek személyiségének alakulását, ezért fokozottan figyelniük kell a pedagógusoknak a szervezésnél. A tantárgyspecifikus foglalkozásokon túl koncentrálni érdemes a tanulók szociális és életviteli kompetenciáira. A vizsgált településen (és a környező településeken) sok halmozottan hátrányos helyzetű tanulót tartanak számon, az iskola és a kollégium is nagy tapasztalattal bír ezen tanulók nevelése és oktatása terén. Többen kiemelték, hogy különös figyelmet fordítanak a pedagógusok a differenciálásra: a tanulók saját, számukra optimális fejlesztést kapnak, melyet az egyéni fejlesztési terv alapján állítanak össze. Az elmondottakból kiolvasható, hogy ennek megvalósítása egyre nehezebb a létszám növekedése, illetve a szakemberhiány miatt. A felsőbb évesek esetében pedig a helyhiány is gondot okoz, hiszen míg az előkészítő évfolyam az iskolában töltheti el tanulóidejét, ahol viszonylag sok tanterem áll a rendelkezésre, addig a többi tanuló a kollégiumban kell hogy felkészüljön, ahol kevés szabad hely van erre a célra.

Szintetizálva az elhangzó gondolatokat, a sikeresség egyik kulcsa az a munkamorál, melyet egy összetartó, személyes barátságokkal átszőtt közösség végez. A kollégiumon belül meghatározó kollektíva dolgozik, amelynek tagjai minden esetben konzultálnak egymással, és segítséget nyújtanak pedagógiai vagy egyéb kérdésekben a kollégáknak. A külső mentor szokott számukra esetmegbeszéléseket, csapatépítést is tartani. Nehezebb kihívást jelent az iskola és a kollégium közötti kapcsolattartás. A kapcsolattartás személytelen, főleg e-mailben, telefonon beszélhetnek a kollégák, hiszen fizikailag nincs lehetőség a találkozásra (időhiány, különböző beosztás stb.). A nevelők azt tartanák ideálisnak, ha minden gyerekről naprakész információkkal rendelkeznének, és ezáltal tudnák alakítani fejlesztésüket.

„Végül is közel van a kóli az iskolához, és átmehetünk. Sajnos hiába van közel, mégiscsak távolság. Tehát nem olyan a kapcsolattartás, mint amilyennek lenni kellene, de szerintem ez máshol sem jobb.” (szabadidő-szervező)

e) A programban tapasztalt nehézségek

A leggyakrabban említett és leghosszabban bemutatott nehézsége a programnak, hogy a célcsoport nem motiváltan érkezik. A pedagógiai programban is szerepel, és az interjúk szövegeiben is megjelenik, hogy belső motivációt szeretnének kialakítani a gyerekekben, mert csak ez segíthet, hogy a program hosszú távon is hatással lehessen az életútjukra. Az interjúkból azonban számos példáját megismerhettük annak, hogy a mélyen rögzült családi mintákat milyen nehéz átírni a program működtetőinek, és hogy ezek mennyire megnehezítik a kollégium mindennapjait is. A legnagyobb kihívásnak a családi ellenhatásokat tekintik. „Ennek a környezetnek akkora hatása van a gyerekekre, mintha Technokollal lennének odaragasztva, vagy én nem tudom, oda lennének bilincselve” – mondja a mentor. Az otthonról hozott minták olyan erősek, hogy sokszor tehetetlennek érzik magukat velük szemben a program működtetői.

„Azt nagyon nehéz kiküszöbölni, hogy amikor visszamennek... mert minden hétvégén, kivéve ezeket a programhétvégeket, minden hétvégén hazamennek. És az nagyon-nagyon nagy nehézség számunkra, hogy amit felépítettünk öt nap alatt, azt ők otthon... sikerül lerombolniuk két nap alatt. Mert tapasztaltuk családlátogatás alkalmával, hogy visszamegy az otthonába, és otthon az várja, hogy buli két napig folyik a pia, a cigányzenére mulatnak, anyu, apu részeg, ő ez fogadja a gyereket két nap otthon. Nyilván akkor megint egy kicsit visszazökken abba a környezetbe, amiből mi kiemeltük, és mindig egy kicsit lerombolódik, akkor kezdjük megint újra építeni.” (nevelőnő)

„Legalapvetőbb érték otthon az, hogy minél több családi pótlékot összeszedjünk, amit el lehet lopni, azt ellopjuk – most nem akarok bántani senkit –, és ilyen környezetből jön, és azon veszi észre magát, hogy b... meg, itt tanulni kell, és nem tudja, mi az, hogy tanulni kell. Mondd el neki, hogy: fiam, ha tanulsz, akkor csak lesz belőled valaki. Nem érti, mert nem érti, nem lát ilyen példát. Innen kell indulni.” (mentor)

Az egyik nevelőtanár egyenesen azt mondja, hogy nem is lehet a gyerekekben komoly, mélyreható változást elérni, életkorukból adódóan sem.

„Biztos ti is olvastatok ilyen tanulmányt, hogy azt mondják, hogy – megint a romákra visszatérve – 12 év után már nem nagyon lehet a gyerekek személyiségével mit kezdeni. Megkapjuk 15 évesen. Tehát gyökeres változást nem lehet, meg nem is akarunk, de azért az, hogy munkaerőpiac-képes legyen a gyerek, azt azért nagyjából el tudjuk érni. <X>-ékat ismered, tehát ha nem figyelnek oda, akkor még mindig kiesik a kapanyél a szájából, de ha tudja, odafigyel, akkor tudja, hogy kell viselkedni.” (szabadidő-szervező)

Ez a nevelő az elvárásait a célcsoporthoz igazítja (elváráshelyettesítés), s a mély változások helyett olyan kisebb eredményekről számol be, mint a lógások csökkenése. Mindez egyébként nagy erőfeszítések árán alakul ki a pedagógusok beszámolója szerint.

„A gyerekeknek motiváltságot nehéz adni sokszor. És a... és azt el, azt... öhm... azt kialakítani, hogy igenis belőled lehet értékes ember. Merthogy ez az önértékelésükre is kihat, mert ő azon a szinten képzelel el a további életét. (...) Amikor télen is még a szövet van az ablak helyén, mivel nincs üveg, vagy... vagy egy szobában lakik 10 ember, tehát azt... azt, az a kontraszt, amit itt kap nulladikban, onnan eljön, nem tudja hova tenni. Tehát ez egy olyan éles, hogy ez... ez... ez nem mindig megfelelő. Vagy amikor azt hozza, hogy a problémáinkat egyedül a kiabálással és a verekedéssel lehet megoldani. Tehát itt... itt, ugyanazt akarja csinálni itt is. Tehát az nem változtatható, súlyos személyiség, deformitásaik vannak, tehát ezt nagyon nehéz ebben a programban, hogy ezt a kontrasztot hogyan tudják kezelni, hogy ne, ne folyamatos gyászérzés legyen, merthogy azt... tehát... azt... fel kell cserélni erre, mert ezt sokszor nem olyan egyszerű, mint nekünk tünik. A gyerekeknek nem.” (vezető)

Az előző interjúrészletből az is kiderül, hogy nem a gyerekeket hibáztatva beszélnek erről a problémáról, sokkal inkább a családi hatásokat okolják. Az is látszik, hogy nem találják teljesen megoldhatatlan feladatnak a diákok nevelését. Az interjúkban inkább újabb és újabb ötletek buk-

kannak fel, az eddigi eredményeket emelik ki, s nem a lemondás hangján szólnak meg.

„A végzősöknél már tényleg nagyon sok változást lehet látni, borzasztó sokat komolyodtak, segítenek nekünk a kicsik beszoktatásába, megszólítják őket olyanért, amiért korábban őket kellett megszólítani.” (nevelőnő)

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú arról tanúskodik, hogy a tanárok ezen hozzáállása, erőfeszítései elérik a hatásukat, hiszen az idősebbek már nevelik a kisebbeket, egy-egy hangadó rendet tart. Ez teljesen alulról jövő, spontán kialakult hatása a programnak, s egyfajta bizonyítéka annak, hogy egy-egy pedagógus kudarcérzete ellenére mégis sikerül valamennyire belsővé tenni bizonyos értékeket és normákat a több éve bent lévők körében. A program megvalósítása során a pedagógusok és mentorok, segítők célkitűzései között a tolerancia, céltudatosság, konfliktuskezelés, motiváltság, tanulási hajlam erősítése, önmenedzselés, egészséges énkép stb. szerepel. A diákok nemcsak a tanulásához való hozzáállásukban észlelnek magukon vagy AJKP-s társaikon változást, hanem az élet más területein is: most már kétszer meggondolják, hogy durván szóljanak-e vissza, komolyodtak, jobban tudnak dönteni, empatikusabbak, elfogadóbbak lettek másokkal szemben, máshol lezüllettek volna, önállósodtak stb.

„Általános iskolában nem igazán foglalkoztam a tanulással egyáltalán. Most meg szinte minden időmet az tölti ki. /Mi motivál abban, hogy tanulj?!/ A jövő, hogy ne ott lyukadjak ki, ahonnan jöttem. /Titeket? Többiek?!/ Engem is. Azért látom a szüleim példáját. Például anyukám nem dolgozik, apukámnak meg éppen olyan munkahelye van, hogy hol behívják, hol nem, és én nem így akarom végezni, ahogy ők, hanem legyen tartós munkám, legyen házam, legyen jövedelem, aztán a többi majd jön. Én azért tanulok annyit, mert meg akarom mutatni, hogy azért többet is lehet érni. Mert a családomban nem ismerek olyat, aki leérettségizett, és akkor ezt meg akarnám mutatni, hogy én legalább el tudtam idáig jutni valamilyen úton-módon.” (fókuszcsoport)

A megkérdezettek a nehézségek között említik a finanszírozás akadályát is, amely kollégiumi programok meghívásához, gyerekek lemorzsolódásához, a program működtetői és a gyerekek közötti konfliktusokhoz („Tanár úr hazudott!”), a működtetők presztízvesztéséhez (fizetésképtelenek, ígéreteiket nem tudják betartani), a program hírnevének romlásához, ezáltal a program hosszú távú működésének veszélyeztetéséhez is vezethet.

Nehézségként jelenik meg az iskola és a kollégium közötti fizikai távolságnak a személyes kapcsolatokra kiható jellege is. A kollégiumból az iskolába menet, a kollégiumi

nevelők és az iskolai tanárok között olykor „eltűnik” a gyerek. Egy-egy jó nevelő-osztályfőnök kapcsolatról hallottunk, amely orvosolja ezt a problémát, de átgondoltabb, szervezettebb megoldást szorgalmaznak a megkérdezettek téren.

Az iskola hatáskörébe tartozik az a további nehézség is, hogy a nem AJKP-s diákok és a tanárok részéről lenézést tapasztalnak a résztvevők. Az iskola tanárai nem kapnak pluszjuttatásokat a nagyobb kihívást jelentő AJKP-s diákok tanításáért, ami konfliktusforrás lehet. Olyan osztályfőnökről is hallottunk, aki megfelelően kezeli az osztályába került AJKP-s gyerekek helyzetét, megvédi őket a felmerülő konfliktusoktól. De ellenpéldáról is beszámoltak a fókuszcsoport résztvevői.

*„Volt olyan, hogy egy tanár... volt tavaly az XY-foci, és az egyik tavalyi osztálytársam véletlenül ellökte a fiát, és oda-ment, megráncigálta, elmondta mindennek, az AJKP-t is belemondva. Ez is volt. Akkor az egyik tanár órán azt mondta, hogy mi mezőről jöttünk, egy AJKP-s senki vagyunk, meg ilyenek, és hiába beszélgetett el vele a továbbiakban <X> néni** , nem változott semmi.” (fókuszcsoport)*

Ez az interjúrészlet arról is árulkodik, hogy a kollégiumi nevelők és a diákok között milyen sorsközösség alakul ki a nehézségek elleni küzdelem során.

5. A siker és mérése

a) „Mi a siker?”

A megkérdezettek nem a pályázatokban, dokumentumokban ismert struktúrák mentén helyezték el a sikerkritériumokat, s elbeszéléseikben nem a „pályázati nyelvezet” köszönt vissza. Mindazonáltal a programirányítás által elvárt objektív sikerkritériumokkal tisztában vannak, azonosulnak is velük, de mindig hozzátesszik, hogy ezek teljesítése már önmagában is óriási kihívás, hiszen a program „nagyon mélyről merít” a célcsoport társadalmi-kulturális hátrányait illetően.

A programirányítás által elvárt kritériumok közül a résztvevők érettségijhez juttatása került említésre leggyakrabban, hangsúlyozva, hogy ez rendkívül nehéz feladat. „Az igazi siker az lenne, ha mindenki érettségijhez jutna” – mondják többen is. Ez a legfőbb, egyszerűen megfogalmazott célja a programnak, a megvalósítását ugyanakkor nagyon nehéznek ítélik meg a megkérdezettek, hiszen – elmondásuk alapján – olyan gyerekeket kell eljuttatniuk az érettségijig, akik a családjukban nem találkoznak könyvekkel, sőt még újsággal sem, akiknél otthon nem érték a tanulás.

** kollégiumi nevelő

„Az a cél, hogy érettségijhez juttassuk, amikor otthon még könyvet sem látott szinte sose, mert egy sincs otthon, se újság. (mentor)

Gyakori ezzel kapcsolatban az elvárásredukció az interjúalanyok részéről, amely a hiábavaló (legalábbis részükre hiábavalónak megélt) erőfeszítéseik kudarcaiból adódik. Így ha minden belépőt nem is tudnak az érettségijig eljuttatni, próbálnak a bennmaradókra koncentrálni, és a velük megélt pedagógiai és emberi sikerélményekből feltöltődni. *„Akármennyi gyerek, ha egy-kettő-három-négy, akármennyi, azért én azt gondolom, hogy ilyen környezetből érkezett gyerekek és ilyen hátránnyal érkezett gyerekek közül bármennyi megmentünk, én azt gondolom, hogy ezt eredménynek kell elkönyvelni.” (nevelőnő)*

A hivatalos sikerkritériumok sorában az ECDL-vizsga, a nyelvvizsga és a jogosítvány megszerzése is említésre került. A lemorzsolódással szembeni harc is egy olyan kívülről elvárt sikerkritérium, amelyet a program megvalósítói saját személyes céljukként is kiemeltek, hiszen a hozzájuk nőtt tanulók elvesztése érzelmi is megviseli őket. Személyes történetekkel színesítve mutatták be az alanyok ez a problémát.

A kollégiumi pedagógiai programban „a tanulók szocializációjának, kiegyensúlyozott és egészséges fejlődésének, tanulásának, a sikeres életpályára való felkészítésének segítése, személyiségének fejlesztése, kibontakoztatása” is célként jelenik meg, melyeknek teljesítését a megkérdezettek még fontosabb sikerkritériumnak tartották, még hangsúlyosabban jelent meg elbeszéléseikben, mint az objektíven mérhető adatok. „Már ez a 4 vagy 5 év, amit itt eltölt, ha már itt szocializálódik, az is egy siker” – mondja a program mentora. Ezek azok a pedagógiai-emberi sikerkritériumok, amelyek a legkevésbé befolyásolhatók a program strukturális elemei által, sokkal inkább a tartalommal való megtöltésen, az emberi tényezőkön múlik. Kiemelt egyikük, hogy mindez közvetetten hozzájárul ahhoz is, hogy minél kevesebb lemorzsolódó és minél több érettségiző legyen a programban.

„Tehát ezek a gyerekek, azt kell tudni, előbb-utóbb nem is a programhoz fognak ragaszkodni, hanem, mint az általános iskolában a tanítónőhöz, itt a tanárhoz. Tehát a nevelőtársam olyan, hogy anyukát helyettesíti, vagy apukát, vagy mit tudom én. Már a végén őhöz ragaszkodnak, csak azért is itt maradnak. Tanárfüggő nagyon. (...) Igazából ez a nehéz, amikor így a gyerekek elkezdnek ragaszkodni, és ez a nehéz. Ez a programnak a kulcsa, hogy itt maradjanak.” (mentor)

Az interjúalanyok hosszasan meséltek erről a „pedagógiai-emberi” feladatukról, az ezzel kapcsolatos mindennapi küzdelmeikről és sikereikről. Ezekben a színes kollégiumi

történetekben, a személyes sorsok bemutatásában ismerhettük meg a program azon rétegeit, amelyeket a legkevésbé lehet számszerűsíteni, mégis – az alanyok meggyőződése szerint – nagyobb nyomot hagy az érintett társadalmi réteg egyes tagjainak életében, mint bármi más, s ezáltal közelebb viszi a programot a céljai eléréséhez.

„Éppen hogy a nevelést nem lehet mérni azonnal, vagyis azokat a nevelő hatásokat, amik érik a gyereket. Azok lehet, hogy évek múlva hoznak eredményt. Tehát azt a magot, amit elültettünk, az nem csirázik ki. Az sokszor, amikor az építgeti a családi életét, vagy éppen a munkahelyen megfelel, beszocializálódik, a pályaszocializáció alkalmával, akkor derül ki, hogy mit kapott innen. Tehát igazából nagyon nehéz ezt mérni, az biztos, hogy az AJKP-program a lemorzsolódás alapján, illetve mérőtesztek alapján a ő... a társas készségeik mérése alapján állapítja meg azt, hogy mennyire eredményes a program. Tehát az alapján, hogy mennyi a lemorzsolódás, hányan esnek ki a programból a tantárgyi bukások miatt, tehát ez alapján mér, ami nem mindig reális.” (vezető)

„Igényli a lelki az ápolást, azt, hogy beszéljünk velük, mi legyünk a lelki szemetesládájuk stb. Ez a program sikeressége egyfelől.” (mentor)

A pedagógiai-emberi sikerek között könyvelték el azt is, hogy a gyerekek olyan helyekre jutnak el, ahova másképp nem jutottak volna (színház, főváros, természeti látványosságok), sikerélménnyel gazdagodnak a különböző versenyeken, lehetőséget kapnak arra, hogy megmutassák, miben jók (művészi előadások, éneklés, erőverseny stb.). A megkérdezett pedagógusok mindezt személyes pedagógiai sikerükként, saját örömforrásukként is megélik.

„Nekem személy szerint az a legnagyobb élmény, amikor (...) látom egy versenyen, hogy mennyire boldog azért, hogy akárhánnyadik helyezett lett, hogy elmegy egy kirándulásra, ahol... Tehát nekem az érzések fontosabbak ebben a programban.” (alapító)

Ez összefügg a mentor azon gondolatával is, hogy „a program akkor válik be, ha a klientúra elégedett”. Klientúra alatt nemcsak a résztvevő diákokat értette, hanem a pedagógusokat is. Az elégedettség tehát olyan beválási faktor, amelyet a hatásvizsgálat során is figyelembe kell venni.

b) Külső hatások – „Mintha Technokollal lennének odaragasztva”

A program sikerét befolyásoló s a hatásvizsgálat mérésénél figyelembe veendő külső tényezők sorában legerősebben a családi ellenhatások jelennek meg. A program működ-

tetői úgy érzik, behatárolt a hatáskörük, hiszen a diákok előélete s az otthon töltött hétvégék során látott családi minta a program céljai ellen dolgoznak. Vannak gyerekek, akik haza sem akarnak menni hétvégére. Az interjúkban az alábbi, a program céljaival ellentétes családi minták és értékek kerültek szóba (az alanyok szóhasználatát követve): A diákok nem érzik, hogy értékes tagjai a társadalomnak. Nem fogadják el, hogy több is lehet belőlük, mint a szüleikből, s „nem feltétlenül szociális járadékból kell megélniük”. Az életcél kifulladás abban, hogy férjhez megy, és gyereket szül. A problémákat csak kiabálással és verekedéssel látják megoldhatónak. Folyamatos gyászérzés van bennük. Egyik szülő sem dolgozik, így nem szoknak hozzá, hogy napirendjük van. A veszekedés mindennapos. Van, aki a kocsmában nő fel. Nem érdekli a szülőt, hogy mi van a gyerekével az iskolában.

„Csomó ilyen gyerekről van szó, akik ilyen mélyről kerülnek a programba, és van, aki úgy gondolkodik, hogy azt a kis ösztöndíjat is inkább hazaviszi. Aztán lehet, hogy apuka elissza, meg anyuka, meg nem tudom, mit csinálnak. De van olyan szerep a gyerekeknek, hogy azért kell otthon maradni, azért nem jön vissza hétfőn, mondjuk, vagy vasárnap, mert a kistesójára kell vigyázni. Hiába ott van anyuka meg apuka, de apuka meg anyuka nem szeret felkelni 10 óránál előbb. Ha 5 gyerek közül 4 úgy megy el iskolába, hogy felkelnek, és éhen-szomjan, minden nélkül, mert anyuka, apuka még alszik.” (mentor)

A családon túl az előző iskola is visszahúzó erő tud lenni.

„Például most még X-ben nem voltam toborozni, most voltam a héten toborozni, hát maga az iskolai környezet... úgyhogy nem igazán csodálkozom rajta, hogy a gyerekek olyanok, amilyenek. Ez az X iskola tele cigány gyerekekkel, és maga az iskola is alkalmazkodik ehhez a körülményhez, mert a tantermeken egy ilyen teli ajtó, és ilyen borzasztó lilára meg borzasztó sötétzöldre lefestve, mikor bementünk, én komolyan mondom, hogy úgy meghököltem, és csak néztem, hogy Úristen, ez egy iskola? Borzasztó körülmények voltak, meg büz volt, nem ecsetelem tovább.” (nevelőnő)

A program sikerét befolyásolhatja az is, hogy az iskola hírét rontja a program, hiszen a tanulói összetételre a nem AJKP-s osztályokba jelentkezők is érzékenyek. A gyerekek iskolai sikeressége nagyban múlik azokon az osztályokon, ahova a 0. évfolyam után bekerülnek. Nemcsak a pedagógusokon, hanem az osztályközösségeken is.

c) Hogyan mérjük?

A mérhetőség módszertani kérdéseire adott válaszokból összességében arra következtethetünk, a program megva-

lósítóit is mélyen foglalkoztatja a kérdés, hogy munkájuknak milyen hatása van.

Azt tapasztaltuk a megkérdezettek elmondásai alapján, hogy az elvárt objektív mutatókat (pl. érettségi vizsga, ECDL-vizsga, nyelvvizsga, jogosítvány) ismerik, azonosulnak velük, s fontosnak tartják mérésüket is, amit egy jól kidolgozott utánkövetéses rendszerrel még inkább fel lehetne térképezni. A túljelentkezés mint objektív sikerkritérium is említésre került: annak a jelének tartják, hogy az elégedett diákok jó híret viszik a programnak, és a toborzó tevékenységük is sikeres. Ugyanakkor szinte mindig hozzátesszük, hogy az objektív mutatók teljesítése már önmagában is erőt próbáló kihívás.

Külön kiemelik az elvárt szocializációs hatásokat, amelynek mérhetőségéről gyakorlatközeli, életszerű példákkal színesítve beszélnek. Visszatérő eleme az interjúknak, hogy a hosszú távú, emberi hatások hangsúlyosabbá tételéért emelnek szót egy jövőbeli bevérvizsgálatban (ezeket olykor még fontosabbnak is tartják az objektív mutatóknál):

„Nagyon nehéz megállapítani, hogy mikor lesz sikeres. Tehát akkor-e, ha most öten orvosok lesznek, vagy akkor-e, ha találnak egy jó szakmát, és el tudják majd tartani a családjukat. Én úgy gondolom, hogy a kettő egyenértékű.” (alapító)

Amikor a mérhetőség idődimenziójáról kérdeztük a vezetőket és nevelőket, a hozzáadott érték fogalmával azonos bevérvizsgákra jelentek meg. Bár nem így nevezik, erről beszélnek, hiszen fontosnak tartják a bemeneti és a kimeneti méréseket is, sőt a diákoknak a kimenet után több évvel történő megkeresése is szóba került. Noha a program elhagyását követően történő mérések időpontjával kapcsolatban diverz válaszokat kaptunk (voltak a 2-3 évet megfelelően tartó válaszok, de akár az 5-10 év is fölmerült), abban azonban konszenzus mutatkozott, hogy a programból frissen kilépőkön még nem feltétlenül mérhetők a program eredményei. A kilépők utánkövetését a program működtetői fontosnak tartják, ők maguk is terveznek egy ilyen vizsgálatot.

Kiemelték, hogy a helyi sajátosságok mindig meghatározzák az adott programot, ezért ezeket is figyelembe kell venni a mérésnél.

Gyakran visszatérő bevérvizsgákra volt az elégedettség, amelyet nemcsak a résztvevők, hanem a megvalósítók részéről is fontosnak tartanak megvizsgálni. Szerintük fontos lenne megkérdezni a programban résztvevőket, hogyan érezték magukat benne, milyen jó és rossz élményeik voltak, mi lett volna velük a program nélkül. Érdekesnek tartanák összehasonlítani a gyermekkori életkörülményeiket a jelenlegi életkörülményeikkel, ki tudtak-e szabadulni a hátrányos helyzetből. Továbbá egy személyi-

ségesztet jellegű vizsgálatot is elképzelhetőnek tartanának, hogy miben járult hozzá a program ahhoz, hogy beintegrálódjanak a társadalomba, ezáltal elkerülve a marginálisizálódást. Összevetni azt, hogy a szülői végzettségen és szociokulturális mintákon túl tudott-e lépni, munkát vállal-e, eltartja-e a családját, „ember lett-e”.

Sajátosság volt ezen a terepen, hogy az itt végzettséget segítő szakmák felé orientálódását is a program sikerének tekintik, hiszen ezt az attitűdöt a program során, a benne dolgozó nevelők és vezetők mintái alapján sajátítják el a résztvevők (erre a fókuszcsoporthoz is történt utalás).

A bevérvizsgák mérésének módszertanára vonatkozó kérdéseknél megtudtuk, hogy a program működtetői többféle alternatívában gondolkodnak, s számos gyakorlati oldalról megközelített javaslatot hallottunk tőlük. Általában a egyes módszerek hívei (kvantitatív és kvalitatív), de határozottabb mérőeszköznek tekintik a kvalitatív, kapcsolatokra építő módszereket. Úgy vélik ugyanis, hogy személyes kapcsolatok által lehet válasza bírni a jelenlegi résztvevőket, vagy elérni a végzettséget. Egy osztálytalálkozóra hasonló összejövetel megszervezése szerintük kutatási célra is felhasználható lenne, amelyhez a segítségüket is felajánlották.

Fontosnak tartják, hogy több szereplőt is megszólaltassanak egy ilyen mérésnél. Ők maguk is próbálkoztak már például a szülők megkeresésével. Tapasztalataik alapján a kérdőív nem működik úgy, ha hazaviszük, mert a gyerekek töltik ki. Szintén saját tapasztalatuk, hogy a kérdőívben 5-ös skálát érdemes alkalmazni, mert azt biztosan értik a gyerekek és a szülők is.

A kontrollcsoportra vonatkozóan több alternatíva is elhangzott, mint a programban nem résztvevő hátrányos helyzetű tanulók vagy a nem hátrányos helyzetben lévők. Mindenesetre a hasonló korosztályt és a térbelileg azonos helyzetűeket tartják összevethetőnek.

Hasznosnak tartanák, ha tanácsadásszerű megbeszélések formájában történne a bevérvizsgák értékelése, hiszen így a megvalósítók is kaphatnának visszajelzést a saját munkájukról, s a kutatók számára is gazdag elemzési anyag állna rendelkezésre. Egy ilyen fejlesztő-kutató tevékenység a megvalósítók együttműködési hajlandóságát is javítaná szerintük, ugyanakkor az elfogultság veszélyét is magában rejt.

„Egy tapasztalatcserés beszélgetéssel, én legszívesebben így adnám tovább. Megbeszélni a dolgokat, hogy mit tapasztaltunk, hogy éltük meg, hova jutottunk, milyen eredményeket értünk el, milyen nehézségeink voltak, a hibáinkból mit vettünk. Én legszívesebben így.” (nevelőnő)

6. Összegzés

A program indulását követően mára kiépített kapcsolathálóval rendelkezik: jó kapcsolatot ápol a környező iskolákkal és azok vezetőivel. A jól működő toborzásnak és az eddigi résztvevők természetes hírvivő-toborzó szerepének köszönhetően a kollégiumba túljelentkezés van. A térségben sok hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű diák él, akiknek ez a program jelenthet kiutat. Ugyanakkor szinte minden interjúalany kiemeli, hogy sokkal több diáknak lenne szüksége a programra, mint ahányat képesek a kollégiumban pillanatnyilag elhelyezni. A tanárok munkája, elmondásuk szerint, nagyon nehéz, sok rajtuk kívül álló dolog nehezíti a kollégiumi programban meghatározott nevelési célok elérését. A program az adott kereteknek megfelelően igyekszik választ adni a felmerülő társadalmi problémákra, de olykor gátat szab a kollégium befogadóképessége s a törvényben meghatározott nevelői létszám.

Annak mérését, hogy ez a program eredményes-e, több szempontból közelítették meg az alanyok. Az eredményesség számadatokban mérve: a jelentkezési arány, a lemorzsolódási arány, a tanulmányi átlagok, a megszerzett végzettségek (érettség, jogosítvány stb.) és a továbbtanulási adatok. Ezeket túlmenően viszont a program működtetői határozottan hangsúlyozták, hogy a nevelők és vezetők „emberi munkája” nagyobb mértékű eredményességet is jelenthet, mint a nyers számadatok.

A mérhetőségére vonatkozó kutatói kísérlet szempontjából a terepkutatás legfontosabb tanulsága, hogy a mérés előtt elengedhetetlen megkérdezni magukat az érintetteket egy program működéséről és eredményeiről. Tereptapasz-

talataink rámutattak, hogy a résztvevők, a program adaptálói, működtetői, a programot kívülállóként szemlélő szakértők, helyi aktorok azok, akik a leginkább ismerik a felzárkóztató programok által megcélzott társadalmi problémákat, életközeli tapasztalataik, életszerű elképzeléseik vannak azok megoldására vagy orvoslására, s magát a programot is képesek ebben az összefüggésben megítélni. Sőt, arról is megosztották velünk gondolataikat, hogy miképpen állhat egy ilyen mérés a felzárkóztató programok által megfogalmazott célok szolgálatában.

Felhasznált irodalom

- Bordás Andrea (2011) A kisebbségi egyetemek kutatása hermeneutikai megközelítésben. In Kozma Tamás – Pataki Gyöngyvér (szerk.) *Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 199–214.
- Ceglédi Tímea (2015) Felzárkóztató programok hatásvizsgálata. In Györgyi Zoltán (szerk.) *Felzárkóztatás, hatásvizsgálatok*. Budapest, Oktatáskurató és Fejlesztő Központ
- Fehérvári Anikó – Liskó Ilona (2006) *Az Arany János Program Hatásvizsgálata*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- Fenyő Imre (2002) Hermeneutika és tradíció. *Iskolakultúra*, 12. sz. 31–18.
- Györgyi Zoltán (2015) (szerk.) *Felzárkóztatás – hatásvizsgálatok*. Oktatáskurató és Fejlesztő Intézet, Budapest (megjelenés alatt).
- Kovács Éva – Vajda Júlia (2007) Elbeszélés, identitás, értelmezés. In Bögre Zsuzsanna (szerk.) *Életrörténet a társadalomtudományokban. Szöveggyűjtemény*. LOISIR Könyvkiadó Kft., Budapest–Piliscsaba.
- Nagy Mária (2006) A tanárok „hangja”, osztálytermi viselkedésük. In Lannert Judit – Nagy Mária (szerk.) *Az eredményes iskola*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Pusztai Gabriella (2013) „Nem biztos csak a kétes a szememnek...” Hallgatói eredményességi koncepciók és mutatók a felsőoktatás-kutatásban. In Nagy Péter Tibor – Veroszta Zsuzsanna (szerk.) *Tanulmányok Hrubos Ildikó köszöntésére*. Budapest, ÚMK, 201–219.
- Sántha Kálmán (2007) Beavatkozás nélküli vizsgálatok. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 7–8. sz. július–augusztus.

Befogadó szülők a koragyermekkorai intervencióban

A tanulmány a személyes gondoskodást végző szakemberek koragyermekkorai intervencióban betöltött szerepének vizsgálatát célzó, 2015-ben lefolytatott kvantitatív kutatás, azon belül is a befogadó szülők körében lefolytatott adatfelvétel eredményeit mutatja be. A kutatási eredmények rávilágítottak arra, hogy a befogadó szülők az intervenciók folyamat részeseként jelentős szereppel bírhatnak az optimális fejlődésükben veszélyeztetett, sérülékeny gyermekek fejlődése, gondozása során felmerülő problémák korai felismerésében, abban, hogy a gyermek szükségleteinek megfelelő ellátásban részesüljön.

Kulcsszavak: koragyermekkorai intervenció, befogadó szülők, feltáró kutatás

Bevezetés

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézetben 2014 májusától 2015 augusztusáig került sor a szociális ágazat koragyermekkorai intervenciót érintő, TÁMOP-5.2.6-13/1-2014-0001 kiemelt projektjének megvalósítására. A projekt fő célkitűzései között szerepelt a szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi szakemberek nagyobb bevonódásának támogatása a koragyermekkorai intervenció folyamataiba, valamint a szakmai kapacitások, tudástartalok bővítése, koragyermekkorai intervenciók módszereinek adaptálása tananyagfejlesztés és képzések révén.

A projekt fő tevékenységei közé tartozott két országos szintű nagymintás kutatás lefolytatása (Szülői kompetencia vizsgálat, Kliensút kutatás). A Szülői kompetencia vizsgálat célja volt több aspektusból vizsgálni a csecsemős és kisgyermekes szülők szülői kompetenciáit, valamint információkat gyűjteni a hazai koragyermekkorai intervenciók rendszerrel kapcsolatos szülői ismeretekről és tapasztalatokról.

A személyes gondoskodást végző szakemberek körében került sor az úgynevezett *Kliensút* kutatásra. A felmérés fő célkitűzése volt kvalitatív és kvantitatív módszerekkel vizsgálni, hogy a szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi (továbbiakban szociális) területen dolgozók milyen szerepet töltenek be a koragyermekkorai intervencióban, miként tudják támogatni a sérülékeny gyermekek fejlődését, a családi kompetenciák erősítését, a gyermekek és családjaik társadalmi beilleszkedését. További kutatási cél volt a koragyermekkorai intervencióhoz köthető kliensút feltárása, elsősorban a szociális, illetve a kapcsolódó egészségügyi és köznevelési ellátórendszerben.

Jelen tanulmányban a személyes gondoskodást végző szakemberek koragyermekkorai intervencióban betöltött szerepének vizsgálatát célzó kvantitatív kutatás, azon be-

lül is a befogadó szülők² körében lefolytatott adatfelvétel eredményeit mutatjuk be. Kutatásunk feltáró jellegű volt.

A koragyermekkorai intervenció definíciója, szereplői

A koragyermekkorai intervenció definícióját tekintve számos, eltérő nemzetközi (pl. Mahoney–MacDonald 2007, Meisels–Shonkoff 2000) és hazai meghatározás született (pl. ICSSZEM, 2005, Czeizel 2009, Kereki 2015). A TÁMOP 5.2.6 kiemelt projekt értelmezésében a koragyermekkorai intervenció 0–5 (7) éves korú,³ sérülékeny gyermekeknek és családjaiknak nyújtott, preventív szemléletű szolgáltatások, melyek célja a gyermek és a család körülményeit, állapotát, szükségleteit figyelembe véve a gyermek optimális fejlődésének elősegítése, a család kompetenciáinak erősítése, a gyermek és a család társadalmi inklúziójának támogatása. A koragyermekkorai intervenciók szolgáltatások célcsoportja az optimális fejlődésükben veszélyeztetett és/vagy atipikus fejlődésű gyermekek és hozzátartozói.

A hazai koragyermekkorai intervenciók intézményrendszer szereplői közé sorolhatóak mindazok az egészségügyi, köznevelési, szociális, gyermekvédelmi, gyermekjóléti, illetve egyéb intézmények, valamint mindezek képviselői, akik a fogantatástól a gyermek iskolába kerüléséig a speciális támogatást igénylő gyermekekkel, illetve családjaikkal kapcsolatba kerülnek (Kereki 2015).

A befogadó szülők körében végzett felmérés a projektben a kliensút vizsgálat keretein belül zajlott, melynek egyik fő célja a csecsemős és kisgyermekes⁴ koragyermekkorai intervencióval kapcsolatos útjának feltárása volt a szociális ellátórendszeren belül. A témában a hazai publikációk száma kevés. A magyar koragyermekkorai intervenciók rendszert leíró kutatások (pl. Czeizel 2009b, Kereki–

Lannert 2009, Kereki 2011, 2015) elsősorban az egészségügyi vagy a közoktatási/köznevelési területet vizsgálták. Tehát a szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi ágazat nem rendelkezett megfelelő információkkal arról, hogy a szakemberek (és így a befogadó szülők) munkájuk során milyen tevékenységeket, feladatokat látnak el, milyen szerepet töltenek be a koragyermekkor intervenciók folyamatokban.

A gyermeknevelés, illetve a gyermek fejlődésének elsődleges színtere ideális esetben a család. A vér szerinti családjukból kiemelt, gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek közel kétharmada nevelőszülővel él (KSH 2013). A gondozási és nevelési feladatokat így hosszabb-rövidebb ideig – a gyermek vér szerinti családjába való hazagondozásáig, vagy ha ez nem lehetséges, örökbe fogadó családdal történő elhelyezéséig – a befogadó szülők látják el. A vér szerinti családjukból kiemelt gyermekek esetében a fejlődés elsődleges színtere a befogadó család lesz.

A befogadó szülők tevékenységükből fakadóan egyszerre tekinthetők szülőknél és professzionális gondozóknak. A koragyermekkor intervenciók folyamatok szempontjából is kettős a szerepük. Egyrészt azért, hogy vér szerinti családjukból kiemelt gyermekeket nevelnek, önmagában is az intervenciók folyamat részesei. Másrészt a gondjaikra bízott, optimális fejlődésükben veszélyeztetett, sérülékeny gyermekek fejlődése, gondozása során felmerülő problémák tekintetében a gyermek elsődleges gondozójaként, helyettes szülőjeként jelentős szerepük lehet a problémák korai felismerésében, illetve abban, hogy a gyermek minél hamarabb a szükségleteinek, állapotának megfelelő ellátásban részesüljön. A gyermekek gyakran küzdenek különböző problémákkal, nehézségekkel, melyek sok esetben (természetesen kivéve a fejlődési problémákat és a krónikus betegségeket) az otthoni környezetben, a meleg, érzékeny, gondoskodó nevelőszülővel való kapcsolatban oldhatóak meg (Committee on Early Childhood, Adoption and Dependent Care 2000). A szülők jelentős szerepét támasztja alá például egy amerikai kutatás, melyben egy egyszerű becslés alapján számszerűsítették azon alkalmak számát, amikor a szülőknél, illetve a korai intervenciók szakembereknek lehetőségük van hatni egy korai fejlesztésben részt vevő gyermek fejlődési kimenetelére. A kutatók becslése szerint a szülők jóval többször lépnek közvetlen, kétszemélyes interakcióba gyermekeikkel, mint a koragyermekkor intervenciók szereplők, a szülők évente nagyjából 220 000-szer, míg a szakemberek csak 17 400-szor (Mahoney–MacDonald 2007).

Hazánkban 2013-ban a nevelőszülői feladatokat összesen 5753 fő látta el. Gyermekvédelmi szakellátásban összesen 18 674 kiskorú részesült. A nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek száma 11 873, ezen belül a 0–3 éves korcsoportba tartozó gyermekek száma 2512 fő volt (KSH 2013).

Vizsgálatunk fókuszában a csecsemőket és/vagy kisgyermeket nevelő befogadó szülők és az általuk nevelt gyermekek alaposabb megismerése állt a koragyermekkor intervenció vonatkozásában.

Az adatfelvétel eredményeinek feldolgozása során a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Milyen koragyermekkorban jelentkező, szakember segítségét igénylő problémákkal szembesülnek a befogadó szülők?
- Igénybe vették-e szakemberek segítségét, és amennyiben igen, milyen szakembertől kértek segítséget, milyen intézményekhez fordultak?
- Milyen szerepet töltenek be a befogadó szülők a koragyermekkor intervenciók folyamatokban?

Módszer

A befogadó szülők körében lefolytatott kutatás mintája 142 fő, 2011. január elseje után született gyermekeket gondozó nevelőszülőből (122 fő) és helyettes szülőből (20 fő) állt.

A befogadó szülők elérésében, felkeresésében a nevelő és helyettes szülői hálózatok segítettek a kutatást. A mintába kerülés egyik fontos szempontja volt, hogy a befogadó szülőknél legyen 0–3 éves (négyévesnél fiatalabb) gyermekekkel kapcsolatos tapasztalata. Ezért az adatfelvétel szervezést segítő nevelő-/helyettes szülői hálózatok munkatársaitól azt kértük, hogy elsődlegesen olyan befogadó szülőket javasoljanak a kutatásban való részvételre, akik vagy jelenleg is gondoznak, nevelnek, vagy a közelmúltban gondoztak 0–3 éves korú gyermeket.

Fontos megjegyezni, hogy az adatfelvételnél elsődleges célunk volt, hogy minél több releváns információhoz jusunk a befogadó szülőktől a koragyermekkor intervenciót érintően, emiatt azonban az adatfelvétel eredményeként megvalósult minta nem tekinthető reprezentatívnak a nevelő-/helyettes szülők összességére.

A befogadó szülővel megközelítőleg egy 50 perces kérdőívet vettek fel a kérdezőbiztosok.

A kutatásban használt kérdőív több blokkot tartalmazott:

- a befogadó szülői tevékenységgel kapcsolatos kérdések,
- a nevelt gyermekekkel kapcsolatos problémák, a gyermekek optimális fejlődését befolyásoló kockázati tényezők,
- koragyermekkor intervenciók szolgáltatások ismerete és igénybevétele,
- szociodemográfiai adatok.

A kutatás során 8 háttérváltozót vizsgáltunk, amelyek a kérdőívet kitöltő befogadó szülők és háztartásaik szociodemográfiai jellemzőinek mérésére szolgálnak:

- befogadó szülők neme,

- életkora,
- családi állapota,
- saját gyermekek száma,
- iskolai végzettsége/ gondozást segítő egyéb végzettsége,
- lakhely, településtípus,
- mióta befogadó szülő, mennyi gyermeknek volt nevelő-/helyettes szülője,
- a befogadó szülő háztartás nagysága (saját és nevelt gyermekeket is beleértve).

A nevelt gyermekekkel kapcsolatos problémák, koragyermekkori intervenciók szolgáltatások ismerete és igénybevétele blokkokban a következő tématerületekre vonatkoztak a feltett kérdések:

- A befogadó szülők által nevelt csecsemők és kisgyermek gondozása során milyen problémátípusok milyen gyakorisággal jelennek meg?
- A befogadó szülők által nevelt gyermekek közül hány igényelt/igényelné és milyen okból szakember segítségét (pl. fejlődési probléma, lemaradás, krónikus betegség, nevelési, gondozási probléma miatt)?
- Melyek voltak azok a problémák, amiket a befogadó szülők kezelni tudtak, s melyek azok, amelyek kezeléséhez/megoldásához szakember segítségét kérték?
- Adott probléma esetén ki kezdeményezte, javasolta szakember segítségének igénybevételét?
- Mely problémával mely szakemberhez, intézményhez⁶ fordultak?

Eredmények

Szociodemográfiai jellemzők

A kutatásba bevont befogadó szülők 94 százaléka nő. A megkérdezettek 12,9 százaléka a 40 év alatti, 46,4 százaléka a 40–50 év közötti, 40,7 százaléka pedig az 50 év feletti korosztályba tartozik. Az adatok alapján megállapítható, hogy a megkérdezett befogadó szülők több mint fele (59,3%) az 50 éven aluli korosztályba tartozik (átlagéletkor 48,8 év, szórás: 8,6). A legfiatalabb befogadó szülő a mintában 28 éves, a legidősebb 69 éves volt.

Lakhelytípus szerint a kérdőívet kitöltők 3,5 százaléka fővárosi, 40,8 százaléuk megyeszékhelyen, 35,2 százaléuk járási központokban, illetve egyéb városokban, 19,0 százaléuk községekben, valamint 0,7 százaléuk tanyán él.

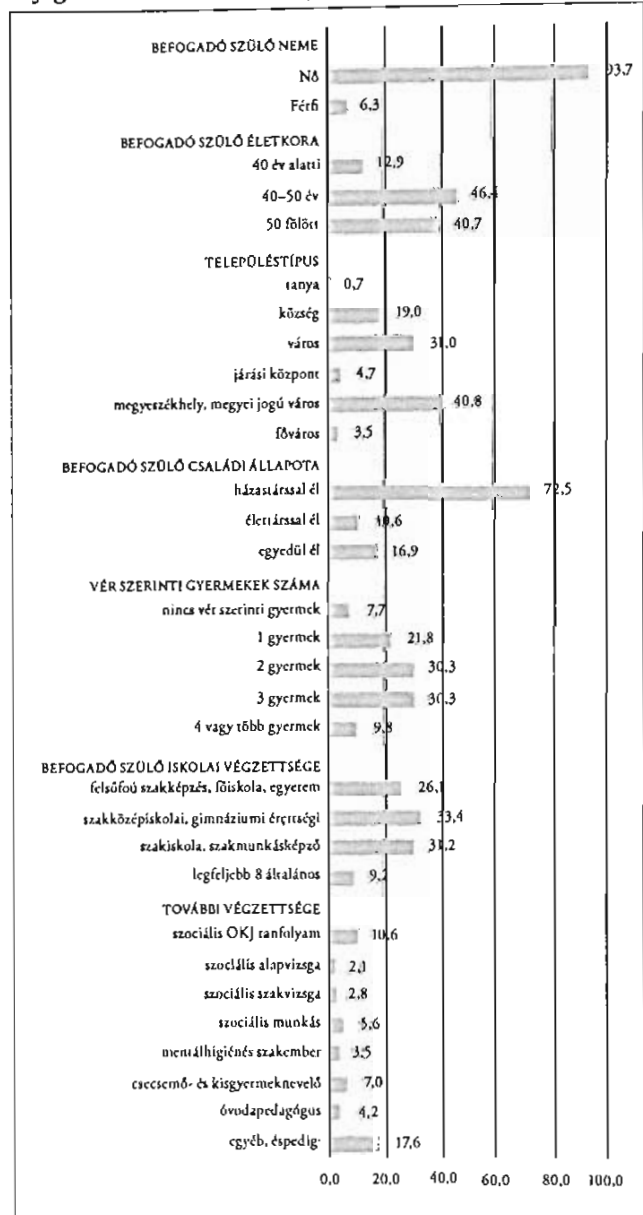
A kérdőívet kitöltők 72,5 százaléka háztartással, 10,6 százaléka élettárral, míg 16,9 százaléka egyedül él (hazadon, elvált, özvegy). A befogadó családok átlagos háztartásnagysága (nevelt gyermekekkel együtt) 5,5 fő, míg a vér szerinti gyermekek száma átlagosan 2,2 gyermek. A megkérdezettek 7,7 százaléknak nincs vér szerinti gyermeke.

A befogadó szülők iskolai végzettségéről elmondható, hogy 9,2 százaléuk legfeljebb általános iskolai, 31,2 százaléuk szakmunkás, 33,4 százaléuk középfokú, vala-

mint 26,2 százaléuk felsőfokú végzettségű. Arra a kérdésre, hogy milyen gondozást, nevelést segítő egyéb végzettséggel rendelkeznek, a befogadó szülők a szociális OKJ-s tanfolyamot (10,6 százalé), illetve az *egyéb* válaszkategóriát (17,6 százalé) jelölték meg a legnagyobb arányban. A befogadó szülői munkát segítő egyéb végzettségnél jellemzően az óvodai dajka, gyermek és ifjúsági felügyelő, ápolói, egészségügyi, valamint a *pedagógusi* végzettséget említették.

1. ábra

Befogadó szülők szociodemográfiai adatai (%) (n=142)

A mintába bekerülő nevelő vagy helyettes szülők átlagosan 8,5 éve dolgoznak befogadó szülőként (min. kevesebb mint 1 éve, max. 30 éve). Az 1. táblázat adatai szerint a válaszadók 43,0 százaléka kevesebb mint 6 éve, további 23,2 százaléuk 6–10 éve látja el a nevelői feladatot.

A gondozói, nevelői tevékenység végzéséhez szükséges 60 órás nevelő-/helyettes szülői tanfolyamot a kérdezettek 90,8 százaléka végezte el, míg a 400/500 órás nevelőszülői OKJ-s képzésben a befogadó szülők több mint fele (54,9%) vett részt.

1. táblázat

Befogadó szülőként eltöltött idő (%)

16 év felett	15,5
11–15 év	18,3
6–10 év	23,2
kevesebb, mint 1–5 év	43,0
Összesen	100,0

A megkérdezett befogadó szülők az adatfelvétel időpontjáig átlagosan 10 gyermeket neveltek (nevelt gyermekek száma összesen: 1441 fő, átlag: 10,14). A kérdőíves vizsgálat időpontjában a befogadó szülőknél jellemzően 3 gyermek volt elhelyezve.

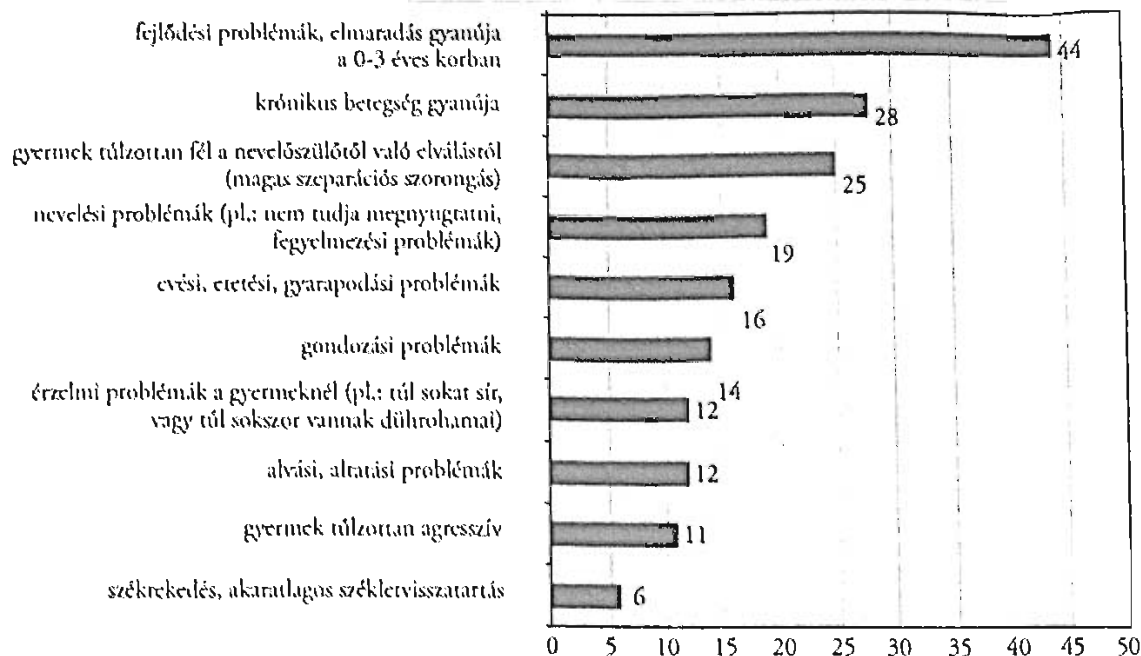
2. táblázat

Nevelt gyermeket befogadó szülők száma, aránya

Nevelt gyermekek száma	Befogadó szülők száma	(%)
6 vagy több gyermek	11	7,7
5 gyermek	16	11,3
4 gyermek	9	6,3
3 gyermek	36	25,4
2 gyermek	28	19,7
1 gyermek	27	19,0
jelenleg nem nevel gyermeket	15	10,6
Összesen	142	100,0

2. ábra

A nevelt gyermekekkel kapcsolatos problémák előfordulása a 0–3 éves korú gyermekek körében (esetszám)

A kérdőíveket kitöltő befogadó szülők által eddig nevelt 1441 gyermek közül 502 gyermek volt fiatalabb, mint 3 éves, amikor a nevelő-/helyettes szülőkhöz került.

A kutatásba bevont befogadó szülőknél a kérdéses időpontjában 403 gyermek nevelkedett, közülük 129 gyermek született 2011. január elseje után.

Szakember segítségét igénylő gyermekek

A mintába bekerült befogadó szülőktől először azt kérdeztük, hogy az eddig nevelt, illetve a saját (vér szerinti) gyermekeivel kapcsolatosan felmerült-e szakember segítségének igénye, és ha igen, igénybe vette-e szakember segítségét.

A válaszadók közel egynegyede (23,6%) nyilatkozott úgy, hogy saját gyermekei, míg a háromnegyede (76,8%) hogy nevelt gyermekei között előfordult olyan probléma nehézség, amely szakember segítségét igényelte. A megkérdezettek közel 20 százaléka mind a vér szerinti, mind a nevelt gyermeke számára igényelt valamilyen szakemberi segítséget (két befogadó szülőnél fordult elő, hogy vér szerinti gyermekének szüksége volt segítségre, befogadott gyermekének nem).

Ezt követően kérdéseink a befogadó szülőknél gondolatban, nevelésben lévő, 2011. január 1-je után született csecsemőkre és kisgyermekekre vonatkoztak. Az adatfelvétel idején a 4 évesnél fiatalabb gyermekek 44,6 százaléka (33 fő) vélte úgy, hogy nevelt gyermekének szüksége van vagy szüksége lenne szakember segítségére.

A nevelt gyermekekkel kapcsolatos problémák

A befogadó szülők körében megvizsgáltuk, hogy milyen problémátípusok, milyen gyakorisággal jelennek meg a

gondjaira bízott csecsemők és kisgyermek nevelése, gondozása során.

A kérdőívben tíz problémátípussal kapcsolatosan kérdeztük a befogadó szülőket (lásd 2. ábra). A kérdésekre válaszolók (n=87) összesen 187 esetben jelezték egy-egy nehézség vagy probléma gyanújának felmerülését. Átlagosan a befogadó szülők két problémát említettek a 4 évesnél fiatalabb nevelt gyermekükkel kapcsolatban.

A befogadó szülők válaszaik szerint a nevelt gyermekek nagyjából egyharmadánál (34,1%) fordult elő valamilyen fejlődési probléma (pl. elmaradt beszédfejlődés, hipotónia, fejlődésneurológiai problémák), egyötödüknél (21,7%) krónikus betegség, illetve magas szeparációs félelem (19,3%). Neveléssel kapcsolatos probléma megközelítőleg a gyermekek tizenöt százalékánál (14,7%) jelentkezett. Evéssel, gyarapodással kapcsolatos problémák a gyermekek egynolcadát érintette (12,4%).

A többi probléma (érzelmi, gondozási, alvási problémák, agresszív viselkedés, székrekedés) előfordulása a nevelt gyermekek kevesebb mint egytizedére volt jellemző.

Szakember segítségét/beavatkozását igénylő problémák

A befogadó szülőktől megkérdeztük, hogy a gyermekek nevelése során jelentkező nehézségeket miként kezelik/kezelték, a felmerülő problémák közül melyek, milyen arányban igényelték szakember bevonását.

A felsorolt nehézségek nem egyenlő mértékben igényelnek/igényeltek szakértői segítséget, számos esetben választák azt a befogadó szülők, hogy maguk is képesek kezelni az adott problémát (lásd 3. táblázat).

Problémátípusonként vizsgáltuk, hogy a válaszadók milyen arányban kértek segítséget szakembertől, az eredményeket az 5. táblázat utolsó oszlopában jelenítettük meg. A befogadó szülők legnagyobb arányban krónikus betegségek gyanúja (81,8%), fejlődési problémák, elmaradások (64,7%), valamint nevelési problémák esetén (57,1%) fordultak szakemberhez, vagy vettek igénybe szakmai segítséget nyújtó intézményi szolgáltatást. A többi problémátípus esetén ez az arányszám nem éri el az 50 százalékot.

3. táblázat

A felmerülő problémák kezelési módjai (esetszám, %) (n=78)

Problémátípusok	Felmerülő probléma	Az adott probléma szakember beavatkozását igényelte-e?			Szakembertől kért segítséget	Szakember segítségének igénybevételi aránya (%)*
		igen	nem, a befogadó szülő meg tudta oldani	nem		
fejlődési problémák, elmaradás gyanúja a 0–3 éves korban	34	26	8	0	22	64,7
krónikus betegség gyanúja	22	22	0	0	18	81,8
a gyermek túlzottan agresszív	9	4	5	0	2	22,2
a gyermek túlzottan fél a nevelőszülőtől való elválastól (magas szeparációs szorongás)	16	6	10	0	5	31,3
érzelmi problémák a gyermeknél (pl. túl sokat sír, vagy túl sokszor vannak dührohamai, vagy túl sokat szomorú)	12	3	7	2	3	25,0
székrekedés, akaratlagos széklet-visszatartás	5	1	4	0	1	20,0
alvási, altatási problémák	9	2	7	0	2	22,2
evési, etetési, gyarapodási problémák	16	6	9	1	6	37,5
gondozási problémák	12	6	6	0	5	41,7
nevelési problémák (pl. nem tudja megnyugtatni, fegyelmezési problémák)	14	8	6	0	8	57,1

* Megjegyzés: Felmerülő probléma esetén szakemberhez fordulás aránya.

A befogadó szülők szinte minden esetben kaptak segítséget a szakemberektől, mindössze két válaszadó jelezte, hogy kért, de nem kapott segítséget.

Nyitott kérdésként tettük fel, hogy adott problémával milyen szakemberhez fordultak először, majd ezt követően megkértük a válaszadókat, hogy jelöljék meg, hogy milyen intézménytől kapták a legtöbb segítséget a probléma megoldásában. A befogadó szülők az egyes problématípusok mentén különböző intézményeket, illetve szakembereket kerestek fel, ezt szemlélteti a 4. és 5. táblázat.

4. táblázat

A befogadó szülők által felkeresett szakemberek

	Felkeresett szakemberek (%)	
Fejlődési problémák, elmaradás gyanúja	szakorvos	40,0
	korai fejlesztéssel foglalkozó szakember	20,0
	védőnő	10,0
	házi gyermekorvos	10,0
	pszichológus	10,0
Krónikus betegség gyanúja	szakorvos	66,7
	házi gyermekorvos	27,8
	nevelőszülői tanácsadó	5,6
Túlzott agresszivitás	pszichológus	66,7
	nevelési tanácsadó	33,3
Túlzott félelem a nevelőszülőtől való elváltástól	pszichológus	66,7
	nevelőszülői tanácsadó	33,3
Érzelmi problémák	szakorvos	50,0
	gyógypedagógus	50,0
Székrekedés, akaratlagos széklet visszatartás	házi gyermekorvos	100,0
	Alvási, étkezési problémák	pszichológus
gyermekorvos		50,0
Evisés, etetési, gyarapodási problémák	védőnő	40,0
	házi gyermekorvos	20,0
	család gondozó	20,0
	nevelőszülői tanácsadó	20,0
Gondozási problémák	pszichológus	60,0
	nevelőszülői tanácsadó	20,0
	gyógypedagógus	20,0
Nevelési problémák	pszichológus	40,0
	pedagógus	20,0
	fejlesztőpedagógus	20,0
	gyógypedagógus	20,0

Fejlődési problémák esetén a válaszadók jellemzően szakorvosokat, korai fejlesztéssel foglalkozó szakembereket említettek és leginkább a Pedagógiai Szakszolgálatoktól, az Államilag finanszírozott korai fejlesztőktől (25-25%), valamint a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatoktól (16%) kaptak segítséget. Feltételezhető, hogy a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatok leginkább információnyújtással vagy a szakmai kapcsolathálójukon keresztül a kapcsolatfelvételen segítették a befogadó szülőket.

Krónikus betegségek gyanújával szinte minden esetben a házi gyermekorvosokhoz vagy közvetlenül szakorvosokhoz fordultak a válaszadók, az intézmények közül is a Gyermek Háziorvosi Szolgálatoktól (50%), illetve egyéb intézményektől (szakrendelőktől) kaptak (25%) segítséget.

Nevelési problémákkal (pl. a befogadó szülő nem tudja megnyugtatni a gyermeket, fegyelmezési problémák) jellemzően pszichológustól kértek segítséget a válaszadók egyenlő arányban kaptak támogatást a Pedagógiai Szakszolgálatoktól (33%), a Családsegítő Szolgálatoktól (33%) és egyéb intézményektől (33%).

A többi problématípussal kapcsolatosan (az 3. táblázat adatai alapján) kevés esetben fordultak szakemberhez a válaszadók, ami egyrészt abból is adódhat, hogy egy-egy probléma átmeneti jellegű volt (pl. székrekedés vagy alvási probléma), másrészt abból is, hogy a befogadó szülők képesek voltak kezelni vagy megoldani a problémát szakember segítségének igénybevétele nélkül.

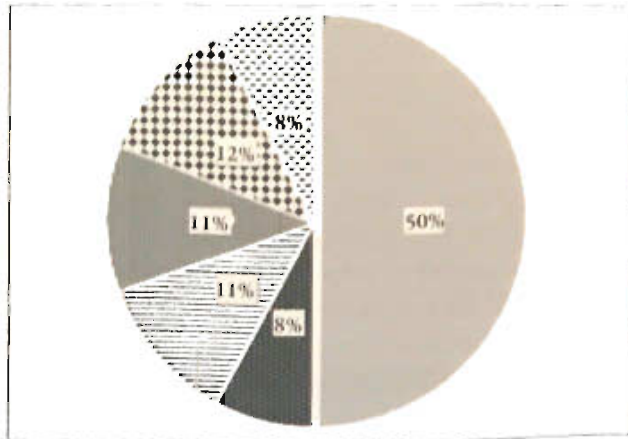
5. táblázat

A befogadó szülőknek segítséget nyújtó intézmények

	Segítséget, támogatást nyújtó intézmények (%)	
Fejlődési problémák, elmaradás gyanúja	Pedagógiai Szakszolgálat	25,0
	Állami korai fejlesztő	25,0
	TEGYESZ	16,0
	Gyermek Háziorvosi Szolgálat	12,5
	Védőnői Szolgálat	8,3
Egyéb intézmény	8,3	
Krónikus betegség gyanúja	Gyermek Háziorvosi Szolgálat	50,0
	Egyéb intézmény	25,0
	TEGYESZ	10,0
Túlzott agresszivitás	Biztos Kezdet Gyermekház	33,3
	Családsegítő Szolgálat	33,3
	TEGYESZ	33,3
Túlzott félelem a nevelőszülőtől való elváltástól	Pedagógiai Szakszolgálat	33,3
	Egyéb intézmény	66,7
Érzelmi problémák	Családsegítő Szolgálat	33,3
	Államilag finanszírozott korai fejlesztők	33,3
	Egyéb intézmény	33,3
Székrekedés, akaratlagos széklet visszatartás	Gyermek Háziorvosi Szolgálat	100,0
Alvási, étkezési problémák	Gyermek Háziorvosi Szolgálat	100,0
Evisés, etetési, gyarapodási problémák	TEGYESZ	50,0
	Védőnői Szolgálat	25,0
	Pedagógiai Szakszolgálat	25,0
Gondozási problémák	Pedagógiai Szakszolgálat	50,0
	Családsegítő Szolgálat	25,0
	Egyéb intézmény	25,0
Nevelési problémák	Pedagógiai Szakszolgálat	33,0
	Családsegítő Szolgálat	33,0
	Egyéb intézmény	33,0

3. ábra
Szakember segítségének igénybevételét kezdeményező szereplő (n=26)

A szakember segítségének igénybevételét ki kezdeményezte, javasolta?

- befogadó szülő
- ▣ nevelőszülői/helyettes szülői tanácsadó
- ▤ gyermekvédelmi gyám
- ▥ védőnő
- ▦ gyermekorvos
- ▧ más szakember

Megvizsgáltuk, hogy egy-egy problémát illetően ki javasolta vagy kezdeményezte a szakmai segítség igénybevételét (lásd 3. ábra). A válaszadók legnagyobb arányban, 50 százalékban jelölték meg, hogy saját maguk kezdeményezték azt, hogy nevelt gyermekük szakember segítségével vagy intézményi segítségben részesüljön. Egyenlő arányban (12%) kezdeményezte vagy javasolta szakember segítségének igénybevételét gyermekvédelmi gyám, védőnő, gyermekorvos, míg 8 százalékban jelöltek meg a felsoroltakon kívül más szakembert a válaszadók (pl. óvodapedagógus, családgondozó, gyógypedagógus).

A felmerülő problémákkal kapcsolatosan azt is vizsgáltuk, hogy a kutatásba bekerült befogadó szülők által nevelt csecsemőknél és kisgyermeknél mely, a gyermek fejlődését befolyásoló, veszélyeztető körülmény, kockázati tényező volt jelen a befogadó szülőkhöz kerülés előtt (6. táblázat).

A felmerülő problémaköröket a következők szerint csoportosítottuk:

- szülői bánásmódból fakadó problémák,
- a szülő helyzetéből, állapotából, életviteléből fakadó problémák,
- fizikai környezeti problémák.

A befogadó szülők négy éven aluli nevelt gyermekeik kapcsán 171 esetben (36%) számoltak be arról, hogy volt szülői bánásmódból fakadó probléma. Hasonló gyakori-

sággal, 163 esetben (34,7%) jelölték meg a befogadó szülők a vér szerinti szülő helyzetéből, állapotából, életviteléből fakadó problémákat, a fizikai környezeti problémákat 137 esetben (29,1%) említették. Összesen 471 problémát jeleztek a válaszadók, egy gyermeknél átlagosan 3-4 problémát említettek (átlag: 3,5). Ennek az eredménynek a háttérében részben az is állhat, hogy a felsorolásban szereplő problémák nem függetlenek egymástól.

6. táblázat

A négy év alatti gyermekek fejlődését veszélyeztető problémák, kockázati tényezők előfordulása (n=129)

Csoportosított problémakör	Probléma, kockázati tényező	esetszám	(%)
A szülői bánásmódból fakadó problémák	Vér szerinti családban a gyermek fizikai szükségleteinek kielégíthetlensége, testi elhanyagolása	54	11,5
	Vér szerinti családban a gyermek lelki elhanyagolása	55	11,7
	Vér szerinti családban történt fizikai bántalmazás	22	4,7
	Vér szerinti családban történt érzelmi, verbális (szóbeli) bántalmazás	40	8,5
Szülő helyzetéből, állapotából, életviteléből fakadó problémák	Vér szerinti szülő tartós betegségéből fakadó nehézségek	22	4,7
	Vér szerinti szülő fogycékkorából fakadó nehézségek	23	4,9
	A vér szerinti szülő szenvedélybetegsége	40	8,5
	A vér szerinti szülő pszichiai problémája	38	8,1
Fizikai környezeti problémák	A gyermekkel, gyermekekkel egyedül maradó szülő	40	8,5
	Lakhatási nehézségek, problémák (pl. zsúfolt lakóhely, gyakori költözés)	73	15,5
	Nem megfelelő higiénés körülmények a vér szerinti családban	64	13,6
Összesen		471	100%

A koragyermekkori intervenciók szolgáltatások ismerete

A kutatás során a befogadó szülőket megkértük, hogy egyes koragyermekkori intervenciót feltételező (teoretikus) problémák esetén nevezzék meg, hogy hová, milyen intézményhez/szolgáltatóhoz, illetve szakemberhez fordulnának. A

válaszadók összesen húsz féle intézmény, szolgáltatótípus közül választhattak. Nyitott kérdésként tettük fel, hogy a válaszadók milyen szakemberhez fordulnának segítségért.

A válaszok eloszlását tekintve egyes problémacsoportoknál változatos válaszminták figyelhetők meg, mind a megjelölt intézmények, mind a felkeresendő szakembereket illetően. (A 7–9. táblázatban az 5%-ot meghaladó intézmény-/szolgáltatótípusokat jelenítettük meg.)

7. táblázat

A befogadó szülők szerint fejlődési problémák esetén felkeresendő intézmények, szakemberek

	Intézmény/szolgáltató (%)		Szakember (%)	
	Beszédfejlődési probléma	Pedagógiai Szakszolgálat	49,2	logopédus
	Állami korai fejlesztő	13,3	gyógypedagógus	4,5
	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	9,4	házi gyermekorvos	3,6
	Védőnői Szolgálat	7,8		
	TEGYESZ	6,3		
	nem tudja	0,8		
Autisztikus vonásokot mutató gyermek	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	20,5	pszichológus	30,6
	Pedagógiai Szakszolgálat	29,8	fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő	15,3
	Államilag finanszírozott korai fejlesztők	13,7	gyógypedagógus	14,3
	nem tudja	5,6		
Mozgásfejlődésben lemaradást mutató gyermek	TEGYESZ	9,4	konduktor,	35,0
	Védőnői Szolgálat	5,5	mozgásterapeuta	
	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	23,6	fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő	17,5
	Pedagógiai Szakszolgálat	20,5	gyógypedagógus	14,6
	Államilag finanszírozott korai fejlesztők nem tudja	29,1		
		1,6		
Érzékszervi problémával rendelkező gyermek	Védőnői Szolgálat	6,5	házi gyermekorvos	37,3
	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	47,6	szakorvos,	37,3
	Pedagógiai Szakszolgálat	6,5	egyéb orvos	9,8
	Államilag finanszírozott korai fejlesztők	14,5	fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő	
	Egyéb intézmény nem tudja	12,9		
		0,8		

A 7. táblázatban összegeztük a feltételezett fejlődési elmaradással, beszédfejlődéssel, autisztikus vonásokkal, mozgásfejlődéssel, érzékszervi problémával kapcsolatos válaszokat. Míg beszédfejlődéssel vagy érzékszervi problémával rendelkező gyermek esetén a szülők 50 százalékot megközelítően 1 vagy 2 intézménytípust jelöltek meg (pl. Pedagógiai Szakszolgálat, ill. Gyermek Házi-

vosi Szolgálat), addig a másik két problémátípusnál jelentősen szóródtak a válaszok. Az autisztikus vonásokat mutató gyermekek esetén a szülők 29,8 százaléka Pedagógiai Szakszolgálatokhoz, 20,5 százaléka Gyermek Háziiorvosi Szolgálatokhoz, 12,1 százaléka pedig a Területi Gyermekorvosi Szakszolgálatokhoz fordulna segítségért. A mozgásfejlődési problémák esetén is hasonlóak a válaszarányok (Gyermek Háziiorvosi Szolgálat 23,6%, Pedagógiai Szakszolgálat 20,5%, TEGYESZ 9,4%). Megjegyzendő, hogy az autisztikus vonásokat mutató gyermekek esetében volt a legmagasabb azon válaszadók aránya (5,6%), akik nem tudták megnevezni, hogy hová, milyen szakemberhez fordulnának segítségért. Az eredmény háttérben feltételezhető, hogy a szülők a problémát nem tudják azonosítani a definícióval, de az is, hogy bizonytalanok voltak abban, hogy hova forduljanak ilyen jellegű problémák esetén.

8. táblázat

A befogadó szülők szerint regulációs zavarok esetén felkeresendő intézmények, szakemberek

	Intézmény/szolgáltató (%)		Szakember (%)	
	Sírásproblémával rendelkező gyermek	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	22,2	pszichológus
	Védőnői Szolgálat	19,7	házi gyermekorvos	16,8
	TEGYESZ	17,9	orvos	15,8
	Egyéb intézmény	12,0	védőnő	
	Pedagógiai Szakszolgálat	10,3		
	Gyermekjóléti Szolgálat	5,1		
	nem tudja	3,4		
Évésproblémával rendelkező gyermek	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	40,2	házi gyermekorvos	30,5
	Védőnői Szolgálat	20,5	szakorvos,	22,1
	Egyéb intézmény	12,8	egyéb orvos	21,1
	TEGYESZ	7,7	pszichológus	
	Pedagógiai Szakszolgálat	7,7		
	nem tudja	0,9		
Alvásproblémával rendelkező gyermek	Gyermek Háziiorvosi Szolgálat	42,7	házi gyermekorvos	34,4
	Védőnői Szolgálat	13,7	pszichológus	31,2
	TEGYESZ	12,0	szakorvos,	16,1
	Egyéb intézmény	9,4	egyéb orvos	
	Pedagógiai Szakszolgálat	8,5		
	nem tudja	2,6		

Sírás-, evés- és alvásprobléma kapcsán a megkérdezettek (8. táblázat) jellemzően a Gyermek Háziiorvosi Szolgálathoz fordulnának segítségért. A felsorolt intézmények közül a sírásprobléma esetén közel azonos arányban kérték segítséget a befogadó szülők a TEGYESZ-től (17,9%), a Védőnői Szolgálatról (19,7%), és a Gyermek Háziiorvosi Szolgálatról (22,2%).

A válaszok alapján sirásproblémával a befogadó szülők elsősorban pszichológus szakembertől kérnének segítséget (45,3%), jóval kisebb arányban említették a házi gyermekorvost vagy a védőnőt (16,8%; 15,8%). Evés-, illetve alvásproblémákkal a megkérdezettek közel azonos arányban házi gyermekorvost (30,5%, ill. 34,4%), szakorvost (22,1%, ill. 16,1%) vagy pszichológus szakembert (21,1%, ill. 31,2%) keresnének fel.

A vér szerinti családjában figyelmet nem kapó, illetve bántalmazott vagy elhanyagolt gyermeknél jelentkező problémák esetén a válaszadók a felsorolt intézmények közül a legnagyobb százalékban (29,5%, ill. 30,1%) a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatokhoz fordulnának segítségért (2. táblázat).

2. táblázat

Vér szerinti szülői bánásmódból fakadó problémák esetén feltüntetett intézmények, szakemberek

	Intézményszolgáltató (%)		Szakember (%)	
Vér szerinti családjától figyelmet nem kapó gyermek	TEGYESZ	29,5	pszichológus	55,7
	Gyermekjóléti Szolgálat	14,8	család-gondozó	13,4
	Egyéb intézmény	14,8	nevelőszülő	8,2
	Családsegítő Szolgálat	12,3		
	nem tudja	6,7		
Vér szerinti családjában bántalmazott gyermek	TEGYESZ	30,1	pszichológus	56,0
	Egyéb intézmény	22,0	gyermekvédelmi gyám	11,4
	Gyermekjóléti Szolgálat	15,4	család-gondozó	8,0
	Családsegítő Szolgálat	8,9		
	Pedagógiai Szakszolgálat	7,3		
	Gyermek Házi-orvosi Szolgálat	5,7		
	nem tudja	0,8		

A szülői bánásmódból fakadó problémák esetén a befogadó szülők leginkább pszichológushoz fordulnának (55,7%, ill. 56%). Bántalmazásból fakadó problémákkal kapcsolatosan a befogadó szülők több mint 10 százaléka (11,4%) említette, hogy a nevelésbe vett gyermek érdeke- és jogi képviselőt ellátó, gyermekvédelmi gyámi munkakört betöltő szakembertől kérne segítséget (a pszichológus szakember mellett).

Megjegyzendő, hogy a *vér szerinti családjától figyelmet nem kapó gyermek* problématípusnál volt a legmagasabb a „nem tudja” válasz kategória aránya (6,7%) az összes megadott problémacsoport közül.

Az alábbi táblázatban (10. táblázat) összesítettük az egyes problématípusokkal kapcsolatos befogadó szülői válaszokat. Szerepeltettük a három leggyakrabban megjelölt intézményt és a három leggyakrabban említett szakembert. Megjelenítettük a válaszadók számát (n), a meg-

jelölt intézmények, illetve az említett szakemberek kategóriáinak számát, valamint az első három választás arányát a kérdésre válaszolók számához viszonyítva (koncentrációs index).

A *megjelölt intézmények / említett szakemberek száma és a koncentrációs index* oszlopban olvasható koncentrációs arányszámok a válaszok diverzitásának jelzőszámaként határozhatók meg. Egy adott probléma esetén minél többféle intézményt neveztek meg a válaszadók, mint potenciális segítség forrását, annál inkább megoszlanak a vélemények a probléma megoldását illetően. Egy-egy problématípusnál a megjelölt intézmények száma 9 és 14 között változik, ami az összes lehetséges intézményfajta (a felsorolt húszféle intézmény) 45–70 százaléka. Az intézményeket vizsgálva leginkább a mozgásfejlődési problémák esetén, legkevésbé pedig bántalmazott gyermekek esetén egyeztek a válaszok. Ugyanígy járhatunk el a szakember típusok számának vizsgálatával is. Leginkább a beszédfejlődési probléma esetén figyelhető meg konszenzus a válaszok között (5 féle szakembert említettek, mint potenciális segítségnyújtót). A legkevésbé volt konszenzus a válaszok között az autisztikus vonásokat mutató gyermekek problématípusát illetően (12 féle szakembert említettek a válaszadók).

A válaszok közötti konszenzus mérésére használhatjuk még a koncentrációs indexet is, amely az első három leggyakoribb válasznak az összes válaszhoz viszonyított arányát mutatja. A mutató szerint a vélemények leginkább az érzékszervi problémák esetén egységesek mind a megjelölt intézményeket (koncentrációs index = 75,0), mind a felkeresendő szakembereket illetően (koncentrációs index = 84,4%). Vagyis a válaszok több mint háromnegyedét lefedti az első három leggyakrabban megjelölt intézményfajta vagy a három leggyakrabban megnevezett szakembertípus. A legkevésbé egyértelmű, hogy milyen intézményhez kellene fordulniuk a befogadó szülőknek, amennyiben a nevelt gyermek túlságosan kevés figyelmet kapott a vér szerinti szüleitől, hiszen a leggyakoribb három válasz aránya (koncentrációs index) 59,1 százalék.

Fontos azonban megjegyezni, hogy az eltérő válaszok hátterében számos tényező feltételezhető, többek között a befogadó szülők személyes vagy szakmai kapcsolati hálójára, illetve az, hogy a megkérdezettek lakóhelyén vagy annak közelében milyen ellátások biztosítottak, milyen szakemberek, szolgáltatások, intézmények érhetőek el. Továbbá hogy egyes problémákkal kapcsolatosan milyen korábbi tapasztalataik voltak, kitől kértek, illetve kaptak releváns segítséget, támogatást.

Diszkusszió

Jelen tanulmányunkban a személyes gondoskodást végző szakemberek közül a csecsemőket és kisgyermeket nevelő befogadó szülők informáltságát és tapasztalatait vizs-

10. táblázat

Összefoglaló táblázat. Az egyes problémák esetén a befogadó szülők mely intézményből, szakembertől kérték a segítséget, megoldást

Probléma	n=	megjelölt intézmények / említett szakemberek száma ^a	leggyakoribb válasz (%)	második leggyakoribb válasz (%)	harmadik leggyakoribb válasz (%)	Ujvárosi Intézmény (%)
Beszédfejlődés – megjelölt intézmények	127	11	Pedagógiai Szakszolgálat (49,2)	Államilag finanszírozott korai fejlesztők (13,3)	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (7,6)	71,9
Beszédfejlődés – megnevezett szakemberek	110	9	logopédus (78,2)	gyógypedagógus (4,5)	-	82,7
Autisztikus vonások – megjelölt intézmények	117	10	Pedagógiai Szakszolgálat (29,8)	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (20,5)	Államilag finanszírozott korai fejlesztők (13,7)	64,0
Autisztikus vonások – megnevezett szakemberek	93	12	pszichológus (30,6)	egyéb fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő (15,3)	gyógypedagógus (14,5)	60,3
Mozgásfejlődés – megjelölt intézmények	125	9	Államilag finanszírozott korai fejlesztők (29,6)	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (23,6)	Pedagógiai Szakszolgálat (20,5)	73,2
Mozgásfejlődés – megnevezett szakemberek	103	11	konduktor, mozgás terapeuta (35,9)	egyéb fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő (17,5)	gyógypedagógus (14,6)	67,0
Érzékszervi – megjelölt intézmények	123	11	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (47,6)	Államilag finanszírozott korai fejlesztők (14,5)	Egyéb intézmény (12,9)	75,0
Érzékszervi – megnevezett szakemberek	102	10	házi gyermekorvos (37,3)	szakorvos (37,3)	egyéb fejlesztő pedagógus, korai fejlesztő (9,2)	84,6
Vér szerinti családjától szülői figyelmet nem kapó nevelt gyermek – megnevezett intézmények	115	12	TEGYESZ (29,5)	Egyéb intézmény (14,8)	Gyermekjóléti Szolgálat (14,8)	59,1
Vér szerinti családjától szülői figyelmet nem kapó nevelt gyermek – megnevezett szakemberek	97	11	pszichológus (55,7)	család gondozó (13,4)	nevelőnő (8,2)	77,3
Bántalmazott nevelt gyermek – megnevezett intézmények	122	14	TEGYESZ (30,1)	Egyéb intézmény (22,0)	Gyermekjóléti Szolgálat (15,6)	67,5
Bántalmazott nevelt gyermek – megnevezett szakemberek	99	11	pszichológus (56,9)	gyermekvédelmi gyám (11,4)	család gondozó (8,0)	75,4
Evés problémák – megnevezett intézmények	116	10	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (40,2)	Védőnői Szolgálat (20,5)	Egyéb intézmény (12,9)	73,5
Evés problémák – megnevezett szakemberek	95	9	házi gyermekorvos (30,5)	szakorvos (22,1)	pszichológus (21,1)	73,7
Sírási probléma – megnevezett intézmények	113	11	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (22,2)	Védőnői Szolgálat (19,7)	TEGYESZ (17,9)	59,8
Sírási probléma – megnevezett szakemberek	95	10	pszichológus (45,5)	házi gyermekorvos (16,8)	védőnő (15,8)	77,3
Alvászprobléma – megnevezett intézmények	114	11	Gyermek Háziorvosi Szolgálat (42,7)	Védőnői Szolgálat (13,7)	TEGYESZ (12,0)	68,4
Alvászprobléma – megnevezett szakemberek	93	10	házi gyermekorvos (34,4)	pszichológus (31,2)	szakorvos (16,3)	81,7

gáltuk a koragyermekkorai intervenciós szolgáltatásokkal kapcsolatban.

Az adatfelvétel eredményeinek feldolgozásával képet kaptunk arról, hogy a befogadó szülők milyen koragyermekkorban jelentkező problémákkal szembesültek nevelési-gondozási tevékenységük során. Vizsgáltuk, hogy

igénybe vették-e szakemberek segítségét, azonosítottuk igen, milyen szakemberekhez, szolgáltatásokhoz, intézményekhez fordultak, valamint azt, hogy a szociális körülményekre adott válaszok alapján milyen ismereteket szereztek a koragyermekkorai intervenciós szolgáltatásokkal kapcsolatban.

Koragyermekkorban jelentkező, szakember segítséget igénylő problémák

A csecsemőt és kisgyermeket nevelő befogadó szülők a kutatás eredményei alapján leginkább fejlődési problémákkal, elmaradásokkal, valamint krónikus betegségekkel vagy azok gyanújával szembesültek. A befogadó szülők közel 40 százaléka jelezte, hogy előfordult nevelt gyermekei körében fejlődési elmaradás vagy zavar, ez a nevelt gyermekek egyharmadát érintette. A magas szám háttérben többek között az is állhat, hogy nagy százalékban kerülnek gyermekvédelmi szakellátásba elhanyagolt, illetve hántalmazott gyermekek, valamint azok a csecsemők, kisgyermek, akiknek a vér szerinti családjában nem biztosított a fejlődésükhöz megfelelő környezet.

Az egyes problémátípusokkal kapcsolatosan eltérő arányban és arányban fordultak szakemberekhez a befogadó szülők. A válaszadók legnagyobb arányban a krónikus betegségek gyanúja, illetve fejlődési problémák, elmaradások esetén vették igénybe szakember segítségét. Jellemzően szakorvosokhoz, háziorvoshoz, valamint korai fejlesztéssel foglalkozó szakemberekhez fordultak. A problémák kezeléséhez, megoldásához a koragyermekkori intervenció szolgáltatásai közül a Pedagógiai Szakszolgálatoktól, Államilag finanszírozott korai fejlesztőktől, valamint a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatoktól kértek segítséget. A problémák kezelése és a szociodemográfiai változók között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés (ami a kevés esetszámból is adódhat), azonban több válaszadó említette, hogy a problémák felismerésében, kezelésében segítségükre volt saját gyermekgondozási, nevelési tapasztalatuk, illetve a korábban szerzett szakmai ismereteik, végzettségük (pl. csecsemő- és kisgyermeknevelő vagy óvodai dajka). A megkérdezettek egyharmada rendelkezett olyan szakmai végzettséggel, amely véleményük szerint segíti nevelői, gondozói munkájukat.

Koragyermekkori intervenció szolgáltatásokkal kapcsolatos információk

Az eredmények alapján arra lehet következtetni, hogy a mintánkban szereplő befogadó szülők nagy része megfelelő ismeretekkel, információkkal rendelkezik a hazai koragyermekkori intervenció intézmény- és szolgáltatási rendszerről, illetve azok feladat- és tevékenységköréről. A válaszadók az egyes problémátípusoknál vagy az adott probléma kezelésére dedikált intézményt, szolgáltatót, illetve szakembert említették, vagy olyan szereplőt, aki releváns információt vagy támogatást tud adni a problémák kezelésében. A megkérdezettek döntő többsége tudja, hogy hova, milyen szakemberhez forduljon segítségért nevelt gyermeke fejlődésér befolyásoló, veszélyeztető probléma vagy annak gyanúja esetén (a válaszadók átlag 2,6 százalékban jelölték, hogy nem tudják, adott probléma

esetében milyen intézményhez fordulnának segítségért). Az eredmények háttérben az is állhat, hogy a befogadó szülők képzésük (a nevelőszülői munkára felkészítő tanfolyam és a továbbképzések) során alapvető ismereteket szereznek a hazai koragyermekkori intervenció rendszeréről és működéséről, a gyermek fejlődését meghatározó tényezőkről, az életkori szakaszokról és jellemzőikről, a problémás fejlődésre utaló tünetekről.⁹ A kérdőívet kitöltők több mint 70%-a jelezte, hogy tanulmányai során a 60 órás nevelőszülői alaptanfolyamon, illetve a 400/500 órás nevelőszülői OKJ-s képzésen találkozott a koragyermekkori intervenció fogalmával. Továbbá a gyermekvédelmi ellátórendszer, a nevelő-/helyettes szülői hálózat tagjaiként a befogadó szülők közvetve (pl. a nevelőszülő tanácsadó által) vagy közvetlenül kapcsolatban állnak, illetve probléma esetén támogatást kapnak intervenció szakemberektől.

A befogadó szülők szerepe a koragyermekkori intervenció folyamatában

A koragyermekkori intervenció a problémák felismerésétől, a felmérésen és a gyermek és családja állapotának, körülményeinek és szükségleteinek megfelelő ellátások, szolgáltatások nyújtásán keresztül a megcélzott állapot, helyzet eléréséig vagy a gyermek iskoláskoráig tartó folyamat. Az adatfeldolgozás során vizsgáltuk, hogy a befogadó szülők milyen szerepet töltenek be ebben a folyamatban.

A nevelt csecsemők és kisgyermek fejlődéséhez megfelelő környezet biztosítása mellett fontos hangsúlyozni a befogadó szülők által betöltött szülői (elsődleges gondozói, nevelői) szerep jelentőségét a sikeres koragyermekkori intervenció szempontjából. A befogadó szülőkkel kapcsolatosan elmondható, hogy a szülőkével azonos interakciós lehetőséggel rendelkeznek, így jelentős hatással lehetnek nevelt gyermekük fejlődési kimenetelére, s ez befolyásolhatja a gyermek további életútját.

A nevelőszülők mind szülőként (elsődleges gondozóként), mind szakemberként (professzionális gondozó) jelentős szereppel bírhatnak a problémák korai felismerésében. Szülőként a nap 24 órájában rálátásuk van a gondjaikra bízott csecsemők vagy kisgyermek fejlődésére. Professzionális gondozóként nem csupán szülői, hanem szakértői szemmel is tekintenek a gyermekekre. Eredményeink szerint az esetek több mint felében a befogadó szülők saját maguk kezdeményezték szakemberek segítségének igénybe vételét az általuk nevelt gyermekek esetében. A problémák korai felismerésével, valamint megfelelő szakember felé jelzésével a befogadó szülők hozzájárulnak, hogy nevelt gyermekük szükségleteinek megfelelő szolgáltatásokban részesüljön. Sőt, ennél többet is tesznek. A nevelt gyermekek fejlődése per definitionem veszélyeztetett. A nevelőszülőknek alapvető szerepe van abban, hogy a vér

szerinti családjukból kiemelt gyermekek fejlődése optimális pályára kerüljön.

Összességében elmondható, hogy a befogadó szülők az alapvető gondozói, nevelői feladataik biztosításán túl számottevő szerepet töltenek be a hazai koragyermekkori intervenció rendszerben. A befogadó szülők által nevelt sérülékeny, fejlődésükben veszélyeztetett csecsemők és kisgyermek jelentős hányada küzd koragyermekkorban jelentkező, szakember segítségét igénylő problémával. Eredményeink alapján a mintánkban szereplő befogadó szülők döntő többsége rendelkezik ismeretekkel, információkkal arról, hogy hova forduljon segítségért, amennyiben nevelt gyermeküknél valamilyen probléma, nehézség jelentkezik. További kutatás témájaként merülhet fel, hogy azokban az esetekben, amikor a nevelőszülő közreműködésével, további szakember bevonása nélkül kezelik a problémát, a nevelőszülő úgy érzik-e, hogy ezekhez az esetekhez, nehézségekhez, problémákhoz is rendelkeznek elegendő információval, ismeretekkel, illetve milyen területek azok, ahol speciális ismeretek átadására, a nevelőszülő további támogatására lenne szükség.

Emellett szükség lenne olyan kutatásokra, melyek nagyobb elemszámmal, 0-tól 7 éves korú gyermekeket nevelő befogadó szülők bevonásával választ adhatnak azokra a kérdésekre, hogy milyen problémákkal szembesülnek a befogadó szülők a koragyermekkori szolgáltatások igénybevételével kapcsolatosan, milyen koragyermekkori intervenciók ellátások biztosítottak, milyen szakemberek, szolgáltatások, intézmények érhetőek el a befogadó szülők lakhelyéhez közel, milyen területi, illetve kapacitási egyenlőtlenségek jellemzik az ellátórendszert.

Felhasznált irodalom

- Babusik F. (2009) *A nevelő szülői rendszer kutatása* – pilot kutatás. MTA Gyermekszegénység Elleni Program.
- Czeizel B. (2009) A koragyermekkori intervenció múltja, jelene és remélt jövője. *Gyógypedagógiai Szemle*, XXXVII. évf. 2–3. sz. 153–160.
- Czeizel B. (2009b) A koragyermekkori intervenció magyarországi hálózatának kiépítése – szakmai, stratégiai javaslatok. In: Kóparakiné Mészáros Mária (szerk.) *Együttnevelés – Határon innen és túl*. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet, Budapest, 98–118.
- Danis I. – Farkas M. – Herczog M. – Szilvási L. (2011) Előszó. In: uők (szerk.) *Génektől a társadalomig: a koragyermekkori fejlődés színterei*. NCSSZI, Budapest.
- ICSSZEM – Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Fogyatékosügyi Főosztály (2005) *Értékelemzési zárójelentés a korai fejlesztés koncepciójának kialakításáról*. Kézirat. MicroVA Bt.
- Kádas I. (2005): *A nevelőszülői tevékenység ellátásának alkalmassági vizsgálata*. Módszertani segédanyag.
- Kereki J. (2011) *Regionális helyzetértékelés a koragyermekkori intervenció intézményrendszer hálózatos fejlesztésének megalapozásához*. Kutatási zárójelentés. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft, Budapest.
- Kereki J. (2015) A koragyermekkori intervenció rendszere – utak és kapcsolódások. *Gyermeknevelés*, 3. évf. 2. sz. 55–76.
- Kereki J. – Lannert J. (2009) *A korai intervenció intézményrendszer hazai működése*. Kutatási zárójelentés, TÁRKI-TUDOK.
- KSH Szociális Évkönyv 2013.

- Mahoney, G. – MacDonald, J. (2007) *Autism and developmental delay in young children: The Responsive Teaching curriculum for parents and professionals*. Austin, TX: PRO-ED.
- Meisels, S. J. – Shonkoff, J. P. (2000) Early Childhood Intervention: A Continuing Evolution. In: uők (eds.) *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge University Press, New York.
- Moore, T. G. (2012) *Rethinking early childhood intervention services: Implications for policy and practice*. Pauline McGregor Memorial Address presented at the 10th Biennial National Conference of Early Childhood Intervention Australia, and the 1st Asia-Pacific Early Childhood Intervention Conference, Perth, Western Australia, 9th August.
- Működő nevelőszülő képzés. Hallgatói tananyag 1. 2013.
- Szöckéné Halász Éva (2010) *Pszichológiai és pedagógiai ismeretek*. Raoul Wallenberg Humán Szakképző Iskola és Gimnázium megbízásából, C-Vision Kft.
- 29/2003. (V. 20.) ESzCsM rendelet: a helyettes szülők, a nevelőszülők, a családi napközi működtetők képzésének szakmai és vizsgakövetelményeiről, valamint az örökbefogadás előtti tanácsadásról és felkészítő tanfolyamról.
- 513/2013. (XII. 29.) Korm. rendelet a nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony és a helyettes szülői jogviszony egyes kérdéseiről.

Jegyzetek

- A koragyermekkort szűkebben az óvodakörelesség időszakáig (0–3 éves korig), tágabban az iskolakörelesség időszakáig (0–7 éves korig) értelmezzük (Danis et al. 2011).
 - A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek és egyes kapcsolódó törvényeknek a nevelőszülői jogviszony és a speciális ellátás átalakításával összefüggő módosításáról szóló 2013. évi CCV. törvény bevezetése a „befogadó szülő” fogalmát. Jogszabály szerint befogadó szülőnek minősül az átmeneti gondozást biztosító helyettes szülő, valamint a gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek tartós nevelését, gondozását biztosító nevelőszülő, ideértve a különleges és speciális nevelőszülő is.
 - A személyes gondoskodást végző szakemberek koragyermekkori intervencióban betöltött szerepét vizsgáló kutatásunkban a 3 éves fiatalabb korosztályra koncentrálnunk abból a megfontolásból, hogy a hazai jogszabályi környezetben az idősebb gyermekek ellátásánál a köznevelési ágazathoz tartozó intézmények felelnek.
 - Tanulmányunkban kisgyermekkor alatt a 1–3 éves időszakot értjük (Szöckéné 2010).
 - A befogadó szülők koragyermekkori intervencióban betöltött szerepének vizsgálatát célzó átfogó kutatás nem készült hazánkban. A nevelőszülői rendszer vizsgálatát célzó pilóta kutatás eredményeit lásd Babusik 2009.
 - A kérdőívben az alábbi intézményeket jelölhették meg a válaszadók:

<ul style="list-style-type: none"> • Gyermekjóléti Szolgálat/Központ • Bölcsőde • Családi napközi • Biztos Kezdet Gyermekház • Családsegítő Szolgálat/Központ • Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat (TEGYESZ) • Gyermekek Átmeneti Otthona • Gyermekotthon 	<ul style="list-style-type: none"> • Speciális gyermekotthon • Különleges gyermekotthon • Családok átmeneti otthona • Védőnői Szolgálat • Gyermek Háziorvosi Szolgálat • Pedagógiai Szakszolgálat • Államilag finanszírozott korai fejlesztők • Piaci alapon működő korai fejlesztők • Egyéb intézmény
--	---
- ⁷ A 0–3 éves korosztályt a KSH módszertana alapján definiáljuk, vagyis a harmadik életévüket betöltő, de negyedik életévüket meg nem élő gyermekeket háromévesnek tekintettük.
- ⁸ Az összes lehetséges intézmény (20 féle) és a válaszadók által megnevezett összes szakember közül hány jelent meg a válaszokban, ez az érték alacsony (kevesebb fajta intézmény/szakembert neveztek meg), akkor a válaszadók körében viszonylag magas az egyetértés szintje azzal kapcsolatban, hogy az adott probléma esetén kihez kell fordulni segítségért.
- ⁹ A nevelőszülői képzések tematikái alapján.

Gyerekesélyek, közösségi programok, roma családmentorok Biharban

A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége, hiszen a munkalehetőségek előrevetítik a boldogulás lehetőségét. Azokban a kistérségekben, ahol halmozódnak a hátrányok, a munkavállalás a legfontosabb meghatározója lehet az emberek boldogulásának vagy az esetek sajnálatosan magas számában a vegetálásnak. A társadalmi különbségek, a hátrányhalmozódás és a családi háttér sajátosságai megmutatkoznak az iskolába lépés különbségeiben, ezáltal kihatnak az oktatásra és a szakképzésre, az élethosszig tartó tanulásra, az új ismeretek iránti fogékonyságra és nyitottságra, a többféle ismeret elsajátítására való képességre és a szükséges szakismeretre. A tanulók tanulmányi eredményei közti jelentős különbségeket a kutatások társadalmi okokkal magyarázzák, szinte teljes mértékben visszavezetve azt a szegénységre, a szülők iskolázatlanságára és a munkapiacról történt kiszorulására, valamint az ebből fakadó további hátrányokra. A területi, települési hátrányok is az esélyegyenlőtlenség egyik meghatározó elemévé váltak. A negatív minta egyik generációról a másikra átörökítődve él tovább, ezért nagy szükség van sikeres iskolai pályafutáshoz vezető programokra. Az iskolában megszerzett készségeknek döntő szerepük van, mert befolyásolják, milyen pályát választanak maguknak a gyerekek, és milyen végzettséggel lépnek ki a munkaerőpiacra, hogyan fognak ott érvényesülni, milyenek lesznek a foglalkoztatási és kereseti esélyeik. Ennek a problémának a megoldására tett kísérlet a 2006-ban kezdődött első komplex gyerekesély-program. A Bihari Önkormányzatok Többcélú Kistérségi Társulása a Berettyóújfalui térség 29 településén több programsorozatot is megvalósított a Bihari Gyerekesély Iroda által.

Kulcsszavak: Roma családmentorok Biharban, gyermekszegénység, gyerekesély programok

Bevezetés

A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége. A szegény gyermekek 60%-a inaktív, illetve alacsony munkaintenzitású családokban él. Az inaktív emberek között nagy arányban fordulnak elő az alacsony iskolai végzettségűek, a megváltozott munkaképességűek, a kistételepüléseken, hátrányos térségekben élők és a romák. Idősoros adatok a gyermekes háztartásokra vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre, azonban azt valószínűsíthetjük, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek egyre nagyobb aránya születik és nő fel olyan háztartásban, ahol senki nem dolgozik. A munkanélküli háztartásokban élő gyermekek aránya Magyarországon 14%. Ez az EU-ban a második legmagasabb arány. A Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program keretében az MTA KTI által készített vizsgálat szerint a gyermekszám emelkedésével nő a családok elszegényedésének esélye. A tervezettnél több gyermeket vállaló családok között az elszegényedés kockázata kétszer nagyobb.¹

A Bihari Kistérség egyike a leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek. A társadalmi különbségek, a hátrányhalmozódás és a családi háttér sajátosságai megmutatkoznak

az iskolába lépés különbségeiben, ezáltal kihatnak az iskolai pályafutásra. A negatív minta egyik generációról a másikra átörökítődve él tovább. Munkanélküliség, kilátástalanság, keserűség, gyermekszegénység, motiválatlanság, céltalanság jellemzi azoknak a családoknak az életét, akik hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeiket ezeken a településeken nevelve próbálják túlélni a mindennapok nehézségeit. A gyerekszegénység egyik kiemelt oka a szülők munkanélkülisége, amit súlyosbít a munkaerőpiacról történt, iskolázatlanságából fakadó tartós kiszorulás. Pedagógusként és a gyermekek-ésély-projekt egyik közösségi és ifjúsági koordinátoraként gyakran találkoztam olyan családokkal, akiket felőröltek a mindennapok nehézségei. Dolgozatomban a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeket nevelő családokkal végzett munka hatékonyságára szeretném ráirányítani a figyelmet, kiemelve az oktatás, sikeres iskolai pályafutás esélyt növelő hatását. Az olyan kezdeményezések, mint a 2006-ban kezdődött, első komplex gyerekesély-program, lehetőséget adhatnak a gyerekesélyek növelésére, a gyermekek iskolai eredményességének javítására, a szülők hatékonyabb bevonására.

Családi háttér és hátrányhalmozódás

Az 1990-es évek végén Kozma Tamás professzor a családi háttér különbségeinek vizsgálatával kapcsolatban azt írta, hogy a vizsgálatok visszatérően kimutatják a családi háttér fontosságát az iskolához való viszonyulásban. A vizsgálatok a képzettség–elhelyezkedés–lakásviszonyok hármásában azt mutatták, hogy a szülők iskolázottsága a domináns tényező, ami nemcsak a család jövedelmét határozza meg, hanem ebből adódóan a lakáskörülményeit is. A társadalmi különbségek már akkor is és most is közvetlenül lecsapódtak a családi hátrányokban, és megmutatkoztak az iskolába lépés különbségeiben, illetve az iskolai lemorzsolódást is nyilvánvalóvá tették. Ezek a hátrányhalmozódások bizonyos kisebbségi csoportok esetében, Magyarországon leglátványosabban a cigányságon belül, voltak feltárhatók. Ugyanakkor a kutatások azt is kimutatták, hogy a cigány depriváció nem etnikai, hanem szociális kérdés.² 2011-ben Kertesi Gábor és Kézdi Gábor a roma és nem roma tanulók teszteredményei közötti különbségeket hasonlította össze, ezeknek a különbségeknek az okait is vizsgálva.³ A tanulmány országosan reprezentatív adatokra támaszkodva mutatja be a roma fiatalok tekintélyes készségbeli lemaradásait a kompetenciamérések olvasási-szövegértési és matematikai teszteredményei alapján. Más tanulmány szerint a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók (akik között nagyon sok a roma tanuló) és a nem hátrányos helyzetű tanulók (akiket többségében a nem roma tanulók képviselik) matematikai tesztátlaga közötti különbség elérheti a négy évet is, vagyis egy halmozottan hátrányos helyzetű tizedikes tanuló eredményei nagymértékben hasonlítanak nem hátrányos helyzetű hatodikos társához.⁴

Ma, akárcsak a kilencvenes években és az ezredfordulón, az oktatás és a szakképzés kulcspozícióba kerül, hiszen nagyon sok minden az információn alapul. Az információszerezés eszköze az informatika, az új műszaki-technikai eszközök és eljárások széles körű használatának és alkalmazásának megtanítása, valamint az új technika és technológia elterjedésének elősegítése. Ahhoz, hogy mindez megvalósuljon, az élethosszig tartó tanulás az egyik legfontosabb tényező, hiszen a technikai eszközök fejlődése elengedhetetlenné teszi a folyamatos ismeretszerzést, melynek alapja az írni, olvasni, számolni, kommunikálni és az információval való bánni tudás, a problémamegoldó képesség, az új ismeretek iránti fogékonyság és nyitottság, a többféle szakismeret elsajátítására való képesség és az adott szituációban szükséges szakismeret. Kertesi Gábor és Kézdi Gábor egyértelműen arra az álláspontra jutott, hogy „a roma és nem roma tanulók teszteredményei közti igen jelentős különbségeket nem etnikai sajátosságok, hanem csaknem kizárólag jól értelmezhető társadalmi okok magyarázzák. A roma fiatalok lemaradása szinte teljes mér-

tekben a szegénységre, a szülők iskolázatlanságára és munkapiacról történt kiszorulására, valamint az ebből fakadó további hátrányokra vezethető vissza.”⁵

Területi, települési hátrányok

Az erős „települési lejtő” kifejezés több tanulmányban fellelhető, hiszen a területi, települési hátrányok az esélyegyenlőség egyik meghatározó elemévé váltak. A tanulmányi eredményességek vizsgálatakor jól kirajzolódik egy sorrend, melyben a legjobb átlagot a budapesti iskolai tanulói érik el, őket követik a megyeszékhelyi iskolákba járó tanulók, majd a városiak, és a sor legvégén állnak a községek iskoláiba járó tanulók a legalacsonyabb teljesítményátlaggal.⁶ Havas Gábor Baranya és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében már 1987-ben végzett kutatást *A legcigányosodó kistelepülések társadalma* címmel, melyet 1993–1994. évi országos reprezentatív vizsgálat követett. A kutatást követő tanulmány bevezetőjében azt írja: „A romáknak a teljes népességnél lényegesen nagyobb részét él az ország fejletlen infrastruktúrájú, depressziós, válság sújtotta régióiban, illetve kedvezőtlen helyzetű, az átlagnál rosszabb életfeltételeket kínáló településein. Eserükben az alacsony iskolázottságból, szakképzetlenségből, általában a szociokulturális jellegzetességekből eredő társadalmi, és a lakóhely jellegéből, földrajzi elhelyezkedéséből adódó területi, települési hátrányok kölcsönösen felerősítik egymást. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a területi, települési hátrányok az esélyegyenlőség egyik meghatározó elemévé válnak.”⁷

Amikor a családok olyan településen élnek, ahol kevés a munkalehetőség, és szűkösek az oktatási és kulturális szolgáltatások, erős bizonyítékok vannak arra, hogy tanulási kudarcukat szociokulturálisan hátrányos helyzetű miatt szenvedik el. Kisebbség valószínűséggel férnek hozzá minőségi oktatáshoz, hiszen kistelepüléseken nincsenek színházak, mozik, hangversenytermek, kiállítások, szűkösek a szórakozási, sportolási, rekreációs tevékenységek. Kisebbségben a könyvtárak, gyengébb a számítógéppel való felszereltség.⁸ Virág Tünde kutatásai⁹ a gettósodott településeket vizsgálják Magyarországon, amelyek átléptek a falvak határait, már kisebb-nagyobb városokat is érintenek. Hazánkban több olyan kistérség található, ahol várható élettartam a legutolsók között van, hiszen a szegénység, az ebből adódó kirekesztés, gettósodás és egészségügyi állapot szorosan összefügg. Ennek okait az egészségügyi intézményekkel szembeni bizalmatlanságnak, melynek következtében az emberek nem veszik igénybe az egészségügyi szolgáltatásokat még akkor sem, ha ez szükségük lenne, az alacsony jövedelmi helyzet, ami miatt nem jutnak hozzá az egészséges élelmiszerekhez, valamint a stressz és a munkanélküliség miatt kialakult mentális pszichés problémák.

A szegénység átörökítése

A gyermekek fejlődése szempontjából nagy különbségek vannak szegény és gazdag, iskolázatlan és iskolázott, előnytelen és előnyös lakóhelyi környezetben élő családok gyerekei között. A szakirodalom a szegénység átörökítésével kapcsolatban két fontos elméletet is számon tart, melyből az egyik az emberitőke-elmélet, ami szerint a szülők iskolázatlansága és ebből adódó szegénysége kedvezőtlenül hat a gyermek fejlődésére.¹⁰ A másik elmélet – a családstressz-modell – szerint a megélhetési nehézségek vagy a munka elvesztése miatti félelem a szülők mentalitásában olyan stresszállapotokat idéz elő, amelyek a családon belül is hatnak, és a gyermekek fejlődését is károsan befolyásolhatják.¹¹ Ezek a negatív minták egyik generációról a másikra átörökítődve élnek tovább, kitermelve a „pizsamás generációkat”, amelyek olyan egyénekből, családokból állnak, akik éjszaka tévéznek, délelőtt alszanak, vagy pizsamában rülkölnek idejüket. Egyéni és csoportos beszélgetések alkalmával fény derült arra is, hogy amikor reggel iskolába indul a kamasz, a család még alszik, így a késések, hiányzások oka egyszerűen abból adódik, hogy az egész család elaludt, a szülők azért, mert nincs hova munkába indulni reggel, a kamasz pedig azért, mert senki sem ébresztette fel. Kistelepülésen élő óvodapedagógusok panaszoznak, hogy a nagyobb iskolás gyerekek kísérik a kisebb testvéreiket reggel óvodába, mert „anyuék még nem öltöztek fel”. Sajnálatos módon elfogadott látvány a gyommal felvert udvar és kert, pedig gazdája ideje engedné a kertről, állatról való gondoskodást, hiszen munkahely híján az elfoglaltsága is hiányzik, de ő már a második olyan generáció, aki nem látta munkába menni a szüleit, így a tevékeny életet újra meg kellene valakinek tanítania neki. Az oktatási rendszerünkre is óriási teher nehezedik: „Már nem csupán a gyerekekről és fiatalokról van szó, s azok vonatkoztatási személyeiről, hanem általában a támogatásra, vagy életnehézségeik leküzdéséhez segítségre szoruló emberekről, még hozzá korosztályra való tekintet nélkül.”¹² Azt várja el a társadalom, hogy az iskola kezelje a nehezen kezelhető eseteket, gyermekeket és családjaikat is. A pedagógusok a szülőkkel való találkozások alkalmával beszéljék meg a problémákat, és adják át azokat a tudástartalmakat, amelyek segítségével boldogulni lehet.

Iskolába járni jó

Choli Daróczy József 2014 júniusában Biharkeresztesen a Közösségi Ház által szervezett Multikulturális Napon arról beszélt egy kötetlen, sok ember részvételével zajló rendezvény alkalmával, hogy a roma társadalomnak rá kell ébrednie a tanulás fontosságára, és arra kell ösztönözniük a gyermekeiket, hogy tanuljanak, mert az egész társadalomnak szüksége van arra, hogy a roma emberek között is egyre több legyen az érettségizett és a felsőfokú végzettségű

ember. Bár a magyar iskolarendszer a nem roma családok nevelési stílusára épül, felmerül a kérdés, hogy a roma családok nevelési stílusa eltér-e valamiben a többségi társadalom családjainak a nevelési stílusától, és ha igen, mennyiben. Choli Daróczy József tudomása szerint nem folynak ilyen összehasonlító jellegű kutatások, pedig a roma gyerekek iskolai kudarcainak egyik lehetséges gyökerét is feltételezhetjük ebben. Azok a kutatások, amelyek a sikertelenség okait keresik, megerősítik ezt a feltételezést.¹³

Köztudottan alapvető jelentősége van annak, hogy a tudás és az ismeretek hogyan kerülnek átadásra. Több országos példa is alátámasztja azt a véleményt, hogy bizonyos tényezők megváltoztatásával növelhető lenne a tanítás hatékonysága. Ebben a dolgozatban egy példát említve, a Berettyóújfaluban és Bihari Kistérségben működő Igazgyöngy Alapítvány és Alapfokú Művészetoktatási Intézményt emelnénk ki. Ebben az iskolában jól érzik magukat roma és nem roma gyerekek, és alkotnak, szórnyalnak együtt, mert az elfogadó, nyugodt környezetben biztonságban érzik magukat. Sorra nyerek alkotásaikkal egyik pályázatot a másik után. De a megnyert pályázatokon túl van az iskolának egy sokkal fontosabb, élethosszig tartó hatása is, mert a mindennapok során a gyerekek megtapasztalják, hogy iskolába járni jó, és mindenki tehetőseges valamiben. A békés egymás mellett élés, egymás sikereinek közös öröme, ünneplése olyan atmoszférát teremt, amelyben felélénkül a lélek, és a gyerekek alkotásain keresztül megmutatja a szépségét. Ebbe az iskolába szeretnek járni a gyerekek, a tanárok, és a szülőknek is nagy öröm, hogy gyermekeik rajzolás közben tanulnak elfogadást, toleranciát, mások iránti érzékenységet és tiszteletet. Ebben az iskolában tudják kezelni a nehezen kezelhető eseteket, gyermekeket és családjaikat, és beszélnek a problémákról, sőt próbálják megoldani azokat. Munkatársaik több fórumon keresztül is megosztják tapasztalataikat.¹⁴

Az iskolában megszerzett készségek szerepe

A végzettség nélküli iskolaelhagyók aránya az Európai Unióban 11% körüli, Magyarországon ennél alacsonyabb. Ma, amikor az iskolai lemorzsolódások magas száma arra ösztönzi a vezetőket, hogy lépéseket tegyenek az iskolai lemorzsolódás csökkentésére és az oktatás hatékonyságának és színvonalának emelésére, a fenti példa üdítően hat, hiszen azt sugallja, hogy van megoldás, lehet olyan iskolát csinálni, ahová szeretnek járni a gyerekek, szülők és tanárok. Ennek pedig óriási a jelentősége a tanulás szempontjából, hiszen égetően nagy szükség van sikeres iskolai pályafutáshoz vezető ötletekre ott, ahol felmerül a kérdés: „Vajon milyen okok, milyen társadalmi mechanizmusok vezetnek oda, hogy a gyerekeink egy része, – becslések szerint ötöde-negyede – nem képes az általános iskolában a szükséges

alapkészségek minimumára szert tenni, előrevetítve a felnőttkori munkaerő-piaci kudarcokat és megélhetési nehézségeket?”¹⁵ Ahogy azt a Kertesi–Kézdi szerzőpáros megfogalmazta, a felnőttkori életesélyek alakulásában az általános iskolában megszerzett készségeknek döntő szerepük van, mert befolyásolják, milyen középiskolát és pályát választanak maguknak a gyerekek, és milyen iskolai végzettséggel lépnek ki a munkaerőpiacra, hogyan fognak ott érvényesülni, milyenek lesznek a foglalkoztatási és kereseti esélyeik. A nemzetközi szakirodalom alapján három társadalmi mechanizmus is beazonosítható, amely alacsony iskolai teljesítményhez vezethet. Azok a gyerekek, akik az átlagosnál rosszabb egészségi állapotban vannak; akik otthoni-családi környezetükön belül a készségeik fejlődéséhez fontos erőforrásokhoz és tevékenységekhez csak korlátozottan jutnak hozzá; illetve akik az iskolai pályafutásuk alatt a minőségi oktatáshoz – ami hatékony és eredményes tanárokat, a tanulás szempontjából motiváló iskolai környezetet jelent, és olyan osztálytársakat, akiktől tanulni lehet – kevesbé jutnak hozzá, nagy valószínűséggel gyengébben teljesítenek, mint azok a társaik, akiket ezek a hátrányok nem érnek.¹⁶ Ahogy a Kertesi–Kézdi szerzőpáros megfogalmazta: „Az egészség, a készségek fejlődését előmozdító otthoni nevelési környezet és a jó iskola a sikeres iskolai teljesítmény zálogai.”¹⁷

Iskolai végzettség és foglalkoztatási esélyek

A fiatalkori munkanélküliség európai viszonylatban is komoly problémát jelent. Az alacsony végzettségű fiatalok munkanélküliségi rátájának európai uniós átlagértéke 2012-ben 30,4% volt. Hazánk azon országok közé tartozik, ahol az alacsony iskolai végzettségűek munkanélkülisége nagyobb kihívást jelent, mint Európában általában, mert hazánkban a középfokú végzettséggel nem rendelkező fiatalok 44,7%-a volt munkanélküli 2012-ben.¹⁸ A Kertesi–Kézdi szerzőpáros azt a következtetést vonja le, hogy annak, akinek ma Magyarországon nincs meg a középiskolai végzettsége, vagy a tartós munkanélküliségre, vagy a rendszertelen foglalkoztatásra van kilátása, ami nagyon megnehezíti a társadalomba való beilleszkedést.¹⁹ A tudás olyan tőke, amely anyagi és kapcsolati tőkévé konvertálható. Mivel oktatási rendszerünk ingyenes és kötelező, a dolgozat végén említett szociáldarwinista eszméket valló neoliberálisoknak látszólag igaza is lehet, hiszen a lehetőség adott, így mindenki maga tehet arról, hogy a társadalmi hierarchiában hova kerül. De csak látszólag, hiszen a család, mint a személyes kötődések első színtere, alapvetően meghatározza, milyen esélyekkel indulhatunk el a világban. A családban sajátítják el a gyerekek azokat az értékeket, elvárásokat, magatartásmintákat, amelyek egy adott kultúrán belül elvárásaként megfogalmazódnak. A kultúrához igazodó „szerepkészletek” elsá-

játítása következtében kialakulnak a gyerekekben azok a tulajdonságok, amelyek az egyének későbbi magatartásait is meghatározzák.²⁰

Amikor a társadalomba való beilleszkedés mértéke nem megfelelő vagy alacsony szintű, a másodlagos, harmadlagos szocializációs színtereknek javítani, módosítani kellene a helytelen mintákat, de mindannyian tudjuk, hogy ezen színterek a családra mint alapra épülnek rá, így ahol az alappal baj van, ott félő, baj lesz az építménnyel is. Az oktatási rendszer, amelynek az ismeretek átadása, új tudástartalmak kialakítása az elsődleges célja, még akkor sem képes a korai káros hatásokat meg nem történtté tenni, ha az a helyzet áll elő, hogy a gyerekek az év bizonyos hónapjaiban több időt töltenek a pedagógusokkal az iskolában, óvodában, mint a szüleikkel otthon. Az iskola csak másodlagos szocializációs színtér. Az oktatási rendszer a családtól várja a felelősséget, hiszen a család bonyolult módon, több rendszeren keresztül hat a gyerekek értelmi, érzelmi és motivációs fejlődésére, és általában olyan erős szűrőként működik, hogy át sem enged bizonyos hitvilágunkhoz nem illeszkedő elméleteket. Kívülről csak az fog bekerülni egy gyermekhez, ami saját hitrendszerével, családjának normáival értékrendjével kompatibilis. Sajnos a beilleszkedési zavarokat mutató, nem megfelelő mintákat átadó, deviáns, bűnöző családi minta is bensővé tud válni, tovább kísérti a gyermeket akkor is, amikor már a másodlagos szocializációs színterek komoly reszocializációs erőfeszítéseket tesznek a gyermek és a társadalom érdekében, bízva abban, hogy erőfeszítéseik sikerrel járnak, és egyik kívánt mellékhatásként talán a szülők és a család reintegrálása is megtörténik. Természetesen sem szerencsésnek, sem kívánatosnak nem tartanánk a család másodlagos szocializációs színtereikhez viszonyított háttérbe szorulását, és nem tartjuk valószínűnek, hogy a családot bármikor bármik tudná szorítani az első helyről, mégis bizonyos szocializációs hátrányoknál jó lenne megoldást találni. Azokban az esetekben, amikor a másodlagos szocializációs színterek átadott értékek és minták a családi olvasztótégelyben felbomlanak, a szakemberek az integrációs törekvéseket idősebb időre kezdenek elől. A szakemberek elszántan keresik a megoldást arra, hogy a pozitív példa átadása mellett a negatív minta ne öröklődjön tovább. Kísérleti programokat dolgoznak ki, jó gyakorlatokat honosítanak. Dolgozatom hátralévő részében a komplex lokális gyerekesélyprogram néhány jellemzőjét, majd annak a Bihar Kistérségben megvalósuló egy-egy elemét szeretném bemutatni.

Gyerekesélyek

2006-ban kezdődött az első komplex lokális gyerekesély-program a Nógrád megyei Szécsényi kistérségben. A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2007. május 15-én szinte egyhangúlag fogadta el a „Legyen jobb a gyermek-

keknek!” Nemzeti Stratégia 2007–2032 bevezetéséről a 47/2007. (V. 31.) OGY-határozatot, majd Ferge Zsuzsa akadémikus asszony vezetésével megkezdődött a Nemzeti Stratégiában meghatározott feladatok végrehajtása először kormányzati, később kormányzati és pályázati forrásokból. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága széles társadalmi összefogással végezte munkáját: a Magyar Tudományos Akadémia Gyermekprogram Irodája és Közgazdaságtudományi Intézete, a Szociálpolitikai Tanács, a Gyermek és Ifjúsági Konferencia, a Roma Integrációs Tanács, a Magyar Szegénységellenes Hálózat, a Szociális Szakmai Szövetség, a Magyar Katolikus Egyház, a Magyar Református Egyház, a Magyar Evangélikus Egyház és a Magyarországi Zsidó Hírközségek Szövetsége is bekapcsolódott a munkába. A megfelelő feladatellátás érdekében az Egészségügyi Minisztérium, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium, az Oktatási és Kulturális Minisztérium, az Önkormányzati Minisztérium, a Pénzügyminisztérium, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal és a Központi Statisztikai Hivatal is segítette a munkát. 2008-ban a „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiához kapcsolódóan uniós forrásokból indult el a gyerekesély programok országos kiterjesztésének előkészítése. 2009-ben vette kezdetét a Biztos Kezdet Gyerekházak országos hálózatának kialakítása, 2010-ben öt újabb leghátrányosabb helyzetű kistérség indította el a saját szükségleteihez igazított lokális programját, ezt követően további hat kistérség is bekapcsolódott a lehető legkorábbi életkorban kezdődő és 18 éves korig tartó fejlődést meghatározó, intézményeket és szolgáltatásokat egyszerre célzó programok megvalósításába. A projekt egyik erőssége az alulról építkezés, a másik a körülményekhez és az egyes települések realitásához való alkalmazkodás.²²

2011. szeptember 15-én a Ferge Zsuzsa vezetésével hat éven keresztül működő MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda megszűnt, de a munka folytatódott tovább, egyrészt a Gyerekesély Közhasznú Egyesületen, másrészt az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoporton keresztül, amely 2011-től vesz részt a TÁMOP 5.2.1. kiemelt programban. Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoport feladatai a szegénységgel, különös tekintettel a szegénységben élő gyermekekkel és fejlődésükkel foglalkozó hazai és nemzetközi kutatások eredményeinek feldolgozása, az újonnan megjelenő nemzetközi és hazai szakirodalom és szakmai anyagok gyűjtése és megjelenítése, adatszolgáltatás, adatfeldolgozás, elemzés, megosztás, adatbázis-fejlesztés, kutatások, szakirodalmak, tanulmányok, adatbázisok közzététele a közös honlapon és a TÁMOP 5.2.3 pályázatok benyújtó kistérségek pályázathoz kapcsolódó helyzetértékeléseinek elkészítése és értékelése.²³

Bihari Gyerekesély Iroda

A Bihari Önkormányzatok Többcélú Kistérségi Társulása mint LHH-s kistérség is nyújtott be pályázatot és 100% támogatási intenzitás mellett 599 999 964 Ft támogatást nyert el. A támogatási szerződés 2013. április 23-i aláírását követően a Berettyóújfalui térség 29 települését érintő program 2013. május elsején indult, megvalósítására a Társulás létrehozta a Bihari Gyerekesély Irodát, melynek fő célja a kistérségben élő hátrányos helyzetű gyermekek hatékony segítése, életkilátásaik javítása, az elmaradottság csökkentése a térség teljes területén, a problémákat komplex módon kezelve. A projekt közvetlen célcsoportjai a Berettyóújfalui kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik, különös tekintettel a szegénységben élőkre vagy szegénységgel veszélyeztetettekre. A programban két év alatt több tevékenység is megvalósul: Komádiban és Biharkeresztesen Közösségi házak és Biztos Kezdet Gyerekházak létesültek. A kistérség minden településén komplex programsorozatok valósulnak meg óvodai, iskolai, szabadidős programok, ifjúsági programok, családi napok keretében. Egészségügyi szűrővizsgálatok, családi játszóprogramok, az anyák és kisgyermekük kapcsolaterősítését és a meseolvasás népszerűsítését is szolgáló játszóházak, programsorozatok, növénytermesztési technikákat megismertető óvodai-iskolai, családi programok, középiskolás kollégisták számára nyári fejlesztő, felkészítő foglalkozások, szorgalmi időben gazdag szabadidős programok, hátrányos helyzetű fiatalok számára színház-, múzeum-, mozi-, koncertlátogatások, strandolás.

A Bihari Gyerekesély Iroda két Közösségi Ház elindításában is szerepet vállalt, ahol a szervezett programok és a mindennapok során részben a gyerekek, részben családjaik szociális és életviteli kompetenciáinak fejlesztésére tesznek kísérletet. Tevékenységeik és programjaik családban gondolkoznak, mert egyetértenek azokkal, akik szerint a gyermek és családja olyan mértékben összetartozó, hogy értelmetlen család nélkül gyermekvédelemben gondolkodni. A gyermeket csak a családja részeként lehet segíteni, a gyermekek védelme a családok védelmét kell hogy jelentse, mert a család olyan mértékben meghatározó, befolyásoló, hogy csak a gyermek saját családján keresztül kaphatnak esélyt a gyerekek. Azt tapasztalják, hogy a roma családokkal való együttműködésüket nagymértékben megkönnyítette az a tudatos döntés, hogy munkatársaik között roma és nem roma, gyermekét teljes vagy csonka családban nevelő, nehezebb körülmények között élő hátrányos és nem hátrányos helyzetű is van. Munkatársaikat az adott településről választották, és szempont volt az is, hogy a közösség megbecsült tagja legyen, aki folyamatosan kapcsolatban volt és maradt környezetével. Programjaikat úgy szervezik, hogy azok a klienskör kívánságait figyelembe véve és a szakemberek által kívána-

rosnak tartott célokat is beépítve, folyamatos kapcsolattartás és egyeztetés mellett, megfelelő előkészítéssel és utólagos hatásméréssel, a közösen átélt élmények feldolgozásának teret engedve történjenek. Nem tudnak minden esetben megfelelni a saját maguk által támasztott elvárásoknak, de arra figyelnek, ami összeköt, így a nyertes-nyertes hozzáállás légkörében a dolgok elrendeződnek, és programjaik vidámak, emlékezetesek és közösségépítő jellegűek.

A már említett Multikulturális Nap mellett megemlítünk egy másik programot, amivel a gyerekek tanulmányi eredményére tudtak hatni. Az Iroda munkatársai a tanulmányi eredményeiken legtöbbet javító diákokat a nyár folyamán kirándulni viszik Debrecen egyik ingyenes játszóterére és egy olyan városnézésre, ahol a Debreceni Egyetemet és a Tanítóképző Főiskolát látogatják meg. A program bevezetése a gyerekek és családjaik körében annyira jól sikerült, hogy a Komádi Községi Ház kisdíjakjai közül senki sem bukott év végén, a gyerekek gyakran kérték év közben segítséget a tanuláshoz a Községi Ház munkatársaitól. Mindkét házban, mint bizonyítványok mutatják, sok esetben megdöbbentően jó eredmények születtek. Ennek a sikernek jelentős részét képezi a szülőkkel végzett „munka”, amit délelőttként a Községi Házban, délutánonként családlátogatáson, hétvégenként programok alkalmával végeznek. A szülők közül többen bejárnak a Községi Házakba mosni, beszélgetni, számítógépet használni, és mire lefut egy program a mosógépen, a gyerekekkel kapcsolatos dolgokat is meg lehet beszélni. A Községi Házak által szervezett programok között tudatosan terveznek olyan programokat, amelyek a család fontosságát, az összetartozás érzését, a szülői kompetenciák növelését akarják segíteni. Több nagyszerű programjuk közül feltétlenül meg kell említeni az „Apák Napját”, ahol az apa-fia bajnokságok, játékos vicces vetélkedők felhívják a résztvevők figyelmét az együtt töltött idő fontosságára, az apák szerepének és ünneplésének fontosságára. A házasság és család erősítése társadalmi érdek. Olyan új viselkedésminták bemutatása, másolása a cél, amelyek segítik a problémamegoldást, közösségre épülő módszerek, és lényeges vonásuk a családon belüli kölcsönös támogatás.²⁴

Roma családmentorok

A dolgozatban egy olyan helyi program bemutatására is vállalkozunk, amely a Bihari Kistérség hét településén folyik. Roma családmentorok heti húszórás munkaidőben segítik a saját településükön élő roma lakosságot mindennapi életük, gondjaik, bajaik, szükségleteik, hivatalos ügyeik intézésében. A roma családmentor program pozitív fogadtatása feltételezhetően annak köszönhető, hogy az emberek általában olyan személyekkel keresnek kapcsolatot, akiknek szociális háttere, családi szokásai valamelyest

hasonlítanak az övéikhez. Azokhoz vonzódnak, akik fogadnak bennünket, képesek szociális szükségleteinket kielégíteni, és hozzáállásuk a világ dolgaihoz hasonló. képzett, rendszeres munkával és jövedelemmel rendelkező segítőkészek, pedagógusok, önkormányzati dolgozók és a társadalom szélére sodródott családok között a roma családmentorok összekötő kapocsként tudnak működni. Munkájuk legmeghatározóbb részét éppen ez az összekötő szerep jelenti. Az intézményrendszer és a családok közötti közvetítés számos előnnyel jár a résztvevők számára. Gyakran előfordul, hogy a kitöltendő kérvény a roma családmentoron keresztül jutnak el a hivatalból a családhoz, és a mentor nemcsak el- és visszaviszi a kitöltendő papírokat, hanem az értelmezésükben, kitöltésükben is segíti a családot. Az iskolával, óvodával való rendszeres kapcsolat is meghatározó eleme a roma családmentorok munkájának. Néhány hónap alatt annyira fogadták őket a települések vezetői, hogy rendezvényekre, szülői értekezletekre, megbeszélésekre, fegyelmi tárgyalásokra is kapnak meghívást. Ezenkívül részt vesznek olyan rendszeres programok szervezésében is, amelyek a hátrányos helyzetben lévő családok szocializációs készségfejlesztik, a szülők nevelési kompetenciáit növelik, és támogatást nyújtanak a szabadidő hasznos, rekreációt, regenerációt segítő eltöltésére. Beszélgetőkörök, településbelüli összejövetelek toborzási munkáiban is rendszeresen részt vesznek. Egymással együttműködve olyan települések közötti együttműködésekkel valósítanak meg, amelyek segítik saját közösségeik építését, olyan közösségfejlesztési programok lebonyolításával, amelyeken keresztül a gyerekek, családjaik, településeik figyelmét saját értékességükre, tehetségükre irányítják. Zenei tehetségkutató, zenei találkozók, focimeccsek, kirándulások, biciklitúrák, csillagdi napok szervezésében, lebonyolításában vesznek részt, sok esetben ötletgazdaként.

„Anya, mesélj, játssz velem!”

Az iskola feltételezi és elvárja a könyvekből megszerzett tudást, és épít rá. Ez a fejlődés a kisgyermekkorban a dődő mesekönyv-nézegetéssel, meseolvasással veszi kezdetét, és folytatódik az óvodai nevelésen keresztül a kora-előkészítő foglalkozásokon át az iskoláig. Amikor a gyerekek iskolába jutnak, már többéves tapasztalattal mögöttük az írott forrásokhoz kapcsolódó alapismeretről. Környezetükben megszokott, elfogadott, mindennapos dolog az írás-olvasás és az írott források használata. „Mindezekből a készségekből a hagyományos cigány közösségek gyermekei úgy szólnak semmit sem sajátítottak el. A hagyományos cigány közösségekben a cigány gyermekek körülvevő tárgyi világból hiányzik a gyermekkönyv (s többnyire hiányzanak a játéktárgyak is); a felnőttekkel való közös tevékenységből, a mindennapi

helyzeteiből rendszerint hiányoznak azok a tipikus helyzetek, tevékenységek, amelyekben a fentihez hasonló, „írásbeliséggel kapcsolatos események» előfordulhatnak.” Vagyis az írástudatlan vagy funkcionálisan írástudatlan szülők gyermekei híján lesznek azoknak a mintáknak, amiket a felnőtt világ a könyveken keresztül közvetít, és azoknak az információknak, amiket a könyvekből kaphatnának meg. Az iskola előtti nevelés, amely a családban történik, a harmadik világból már jól ismert. Fő célkitűzésként a családi élethez kapcsolódó iskola előtti szocializációt érdemes kitűzni, mert ennek a módszernek a hatékonyságával nagy szocializációs hátrányok is áthidalhatók.²⁵

A roma családmentorok munkájának lényeges eleme volt az a programelem, amely „Anyá, mesélj, játszd velem!” néven mind a hét településen megrendezésre került. A családokkal való kapcsolattartás a roma családmentorok számára kiváló lehetőséget teremtett a családok problémáinak feltárására, a megoldások közös keresésére. Egyik legsúlyosabb probléma az alacsony iskolai végzettség és az ebből adódó hátrányok. Ennek a programsorozatnak egyik célja változást elindítani ezen a téren. Az „Anyá, mesélj, játszd velem!” foglalkozások során rendszeresen ismétlődő időközönként találkozott a helyi óvodában a nyolc-tíz családból álló csoport. Minden találkozásnak más témája volt, de mindegyik alapját a játékos önismeret, a mesék, versek, játékok, közös élmények világa adta. A program nagyon népszerű volt, és általában ugyanazoknak a családoknak a részvételével zajlott. Az édesanyákon, édesapákon kívül nagymamák és nagypapák is részt vettek a közös foglalkozáson, természetesen a gyerekekkel együtt. A családok kaptak mesekönyveket, amiket otthon együtt olvastak a gyerekekkel, és egymás között is cserélgettek. A találkozó végén minden család megtarthatta a számára legkedvesebb mesekönyvet. A program bevezetését roma családmentorok végezték, és a rendezvényeken tartották a kapcsolatot a családokkal, intézményekkel, trénerrel és a program helyszínül szolgáló óvodákkal. Bár az „Anyá, mesélj, játszd velem!” a hátrányos helyzetű családok bevonására tett kísérletet, a foglalkozásokon roma és nem roma, hátrányos, halmozottan hátrányos és nem hátrányos helyzetű családok is részt vettek, növelve ezzel a közösségek összetartó erejét.

Győztesek és vesztesek

Magyarország holnap után címmel tanulmánykötet jelent meg az ezredfordulón, melyben arról olvashatunk, hogy Európában a jóléti állam szerepét egyre inkább átveszi értékrend szempontjából a szociáldarwinista eszméket valló neoliberálisizmus, amely a társadalmat olyan küzdelem terepének fogja fel, ahol győztesek és vesztesek vannak, és mindenki maga tehet arról, hogy a társadalmi

hierarchiában hova kerül.²⁶ Hazai és nemzetközi tanulmányok igazolják, hogy minél alacsonyabb iskolai végzettsége van az egyéneknek, annál nagyobb annak a kockázata, hogy nem jut hozzá a számára megfelelő, éltető, értelmes, önmegvalósítást segítő munkához. „Az általános iskola végére megszerzett alapkészségeken tehát igen sok minden múlik. A jó alapkészségek hosszú távra megalapozzák, a gyenge készségek pedig hosszú távon aláássák a fiatalok munkaerő-piaci érvényesülését és tág értelemben vett életéselyeit.”²⁷ A magasabb iskolai végzettségű embereket jobb alkalmazottnak tartják; az emberitőke-elmélet is azt feltételezi, hogy az iskola törvényszerűen tudást ad.²⁸ Ahogy nő az emberek iskolázottsága, úgy lesz egyre magasabb az általuk végzett munkáért kapott munkabér.²⁹ A munkalehetőségek előrevetítik a boldogulás lehetőségét is. Azokban a kistérségekben, ahol halmozódnak a hátrányok, a munkavállalás a legfontosabb meghatározója lehet az emberek boldogulásának vagy az esetek sajnálatosan magas számában a vegetálásnak. Kijelenthetjük, hogy a munkalehetőség hiánya a boldogulás legfőbb kerékkötő-jévé válhat.³⁰

Az ember alapvető szükséglete, hogy földi létének legyen értelme, és élete mások számára is hasznos legyen, függetlenül attól, hogy tagja-e születése folytán egy etnikai vagy hátrányos helyzetű csoportnak. Abban a társadalmi jövőmodellben, ahol győztesek és vesztesek vannak, mindenki veszít, mert a vesztesek rossz lelkiállapota, keserősége megkeseríti az egész társadalom életét. A mentális betegségek, devianciák meleggágya a tehetetlenség, kilátástalanság, áldozatszerep, erőtlenség, értéktelenség. A roma családmentorok, közösségi házak kezdeményezése olyan kísérleti program, amit az elmúlt években országszerte többször, több helyen megvalósítottak már. Képzésekkel támogatott segítők az iskolákban, egészségügyi intézményekben, szociális intézményekben is alkalmaznak, sajnos általában csak egy-egy pályázati projekt erejéig.

„Nagy dolgokat nem tudunk tenni – mondta Teréz anya –, csak kis dolgokat nagy szeretettel.” A dolgozatban említett, családokkal végzett munka sok türelmet, szaktudást, elfogadást kíván, viszont ezen értékek a szülőkön keresztül továbbadódnak a gyermekek felé. Kiindulva abból, hogy egy család általában több gyermeket is nevel, ezek a tudástartalmak minden gyermeknél újra hozamként jelenhetnek meg. Ez már önmagában is igazolná és indokoltá tenné a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családokkal való intenzív foglalkozás hasznosságát. Minél több gyermeke van egy hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű családnak, annál jobb befektetés lenne a szülőkkel való – önmaguk, gyermekeik és családjuk érdekében végzett – munka. A végső nyereséget azonban még a legmerészebb becslésekkel sem lehet bejósolni, hi-

szén az üzleti világban gyakran használt kulcsszó, a hatás-többszöröződés a családok életére is alkalmazható. Vagyis amit az idősebb gyermekek a szüleiktől megtanulnak, saját példájukon keresztül is továbbadják fiatalabb testvéreik felé, így a szülők mellett egyre több irányból kaphatnak pozitív, életjobbító hatásokat a fiatalabb gyerekek. Ebbe a munkába fektettek energiát a közösségi házak munkatársai és a roma családmentorok, mert már néhány hónap alatt meglátták a segítség hatékonyabb lehetőségét. A fenti példák bemutatásával az volt a célunk, hogy ráirányítsuk a figyelmet a „kis dolgok” nagy hatásaira.

Felhasznált irodalom

- Andor Mihály (szerk.) (2001) *Romák és oktatás*. Pécs. /Iskolakultúra-könyvek, 8./ <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/Rom%20E1k%20E9s%20oktat%20E1s.pdf>
- Buda Béla (2013) A házasság és a család mai problémái – a társadalomlélektan szempontjából. *Kapocs*, XII. évf. 2. sz. 7–8.
- Havas Gábor (1999) A kistelepülések és a romák. In: Kemény István (összeáll.) *A cigányok Magyarországon*. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. I. Rendszerváltozás: piacgazdaság, társadalom, politika.) Budapest, MTA. 163–204.
- Helyzetelemzés és további kutatásra javasolt irányok a korai iskolaelhagyás problémájának hatékony kezelése érdekében (2013) http://oktataskepzes.tka.hu/documents/Projektek/2013/QALL/esl_helyzetelemzes_qall_2013_10_21_javitott.pdf
- Kecskés Éva (2009) *Gyermekek Szécsényben. Kistérségi alkalmazási kísérlet. „Szécsényi krónika”*. Budapest. /Gyerekesély Füzetek, 4./
- Kertesi Gábor (2005) *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2011) *A roma és nem roma tanulók tesztteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék. /Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek./
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2012) *A roma és nem roma tanulók tesztteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól*. *Közigazdasági Szemle*, LIX. évf. július–augusztus, 798–853. http://epa.oszk.hu/00000/00017/00193/pdf/EPA00017_Kozgazdasagi_szemle_2012_07-08_03%20Kertesi%20Kezdi.pdf
- Kozma Tamás – Tomasz Gábor (szerk.) (2003) *Szociálpedagógia*. Budapest, Osiris-Educatio.
- Laáb Ágnes (1999) *Az emberi erőforrás mint töketlenező*. <http://www.laabagnes.hu/wp-content/uploads/2007/03/az-emberi-eroforras-minr-toketenyezo-1999.pdf>
- Meleg Csilla (szerk.) (1999) *Iskola és Társadalom II*. Pécs, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke.
- Nahalka István: Méltányosság. <http://www.tanszabadsag.hu/blog/meltanyossag/>
- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, Gyermekszegénység, Romák – (2011–2020) Helyzetelemzés*. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9323_file16_roma_hu_strategy_annex1_hu.pdf 2016. 03. 30.

- Nováky Erzsébet (szerk.) (2001) *Magyarország holnap után. Tanulmánykötet a T 23113. sz. OTKA program alapján*. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Jövőkutatói Kutatóközpont.
- Polónyi István (szerk.) (2002) *Oktatás és gazdaság* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. /Pallas Debrecina, 6./
- Schadt Mária (szerk.) (2000) *Családszociológia*. Pécs, Comenius Bt.
- Varga Júlia (1998) *Oktatás-gazdaságtan*. Budapest. http://www.kszemle.hu/kiadvany/Varga_-_Oktatas-gazdasagtan/
- Virág Tünde (2009) Szegények a kistelepülések fogságában – a szociálpolitika mindennapi gyakorlata egy hátrányos helyzetű térség településein. *Esély*, 4. sz. 38–54. http://www.esely.org/kiadvanyok/2009_4/02virag.pdf
- Zoller Melinda (2012) *A társadalmi és tudásbeli esélyegyenlőtlenségek örökösi köre*. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2012/osz/04.pdf>
- Zoller Melinda (2013) *Hátrányos helyzetű tanulók iskolai nehézségei nyelvi szocializációjuk tükrében*. <http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2013/nyar/9.pdf>

Jegyzetek

- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, Gyermekszegénység, Romák (2011–2020) 7–10.
- Meleg (szerk.) 1999: 205.
- Kertesi–Kézdi 2011.
- Nahalka 2014.
- Kertesi–Kézdi 2011: 6.
- Nahalka 2014: 5.
- Havas 2014: 1.
- Nahalka 2014: 6.
- Virág 2009.
- Zoller 2012: 44.
- Kertesi–Kézdi 2011: 23.
- Kozma–Tomasz (szerk.) 2003: 220.
- Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, Gyermekszegénység, Romák (2011–2020) 29–41.
- <http://igazgyongy-alapitvany.hu/rolunk/munkatarsak/l-ritok-roz> 2016. 03. 30.
- Kertesi–Kézdi 2011: 5.
- Kerresi–Kézdi 2012.
- Kertesi–Kézdi 2011: 20.
- Helyzetelemzés... (2013)..
- Kertesi–Kézdi 2011: 8–11.
- Schadt (szerk.) 2000: 9.
- <http://www.boldogasszonyok.hu/nyitolap/autentikus-szemelyseg-gyermekeselyek/>
- www.gyerekesely.hu
- <http://gyerekesely.tk.mta.hu>
- Buda 2013: 7–8.
- Andor (szerk.) 2001: 85–88.
- Nováky (szerk.) 2001: 76.
- Kerresi–Kézdi 2011: –10..
- http://www.kszemle.hu/kiadvany/Varga_-_Oktatas-gazdasagtan/ch01s02.html 2016. 03. 30.
- Polónyi (szerk.) 2002: 200–202.
- Kovács–Váradai 2013: 30–35.

Közjó és természetjog

Tanulmányunk a kereszténység társadalmi tanításának két fontos területét kívánja bemutatni. Egyben zárófejezete egy sorozatnak, mely a *Kapocs* folyóiratban az elmúlt években jelent meg.¹ A keresztény társadalmi tanításnak nincs önálló társadalommodellje és politikai programja. Erkölcsi szempontjai vannak. S ha valaki azokat figyelembe veszi, azzal nem takarítja meg azt a fáradságot, hogy saját viszonyai között saját kérdéseire konkrét választ keressen.² A keresztény társadalmi tanítás öt általánosabb filozófiai és ekkleziológiai (egyházi) tételre épül:

1. A világ ellentmondásos, de végeredményben jó.
2. A világ autonóm valóság. Autonómmá és e világvá válása Isten akarata, vagy más megközelítésben keresztény folyamat.
3. Mind az e világi és a túlvilági valóság egybeolvasztása, mind egymástól való radikális elválasztása és kapcsolatuk tagadása, mind a világ elutasítása ellentétes a kereszténységgel.
4. Az Egyház sajátos szerepe Isten és a világvá vált világ közti köztes szerepből következik.
5. A keresztény ember feladata a világ világi (szekuláris), öntörvényű voltának és autonómiájának tudomásulvétele, fenntartás nélküli elfogadása és saját vallásos életmodelljének ezen belül történő megvalósítása.

Kulcsszavak: közjó, igazságosság, természetjog, alapvető emberi jogok

I. A közjó

Az ember közösségi természetének megfelelően az egyén java szükségképpen kapcsolatban áll a közjővel. Senki sem sziget. A közjó alapelve – amelyhez a társadalmi élet minden elemének igazodnia kell avégből, hogy elnyerje teljes értelmét – valamennyi személy méltóságából, egyszeri voltából és egyenlőségből ered.³

A közjó érdekében tehát törekedni kell „azoknak a társadalmi feltételeknek az összességére, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket”.⁴

A közjó nem egyszerűen a társadalom minden egyes tagját megillető részletes javak összessége. Mivel mindenkéé együtt és külön-külön, s az is marad, a közjó – közös dolog lévén – oszthatatlan; csak együtt érhető el, növelhető, őrizhető meg a jövőben is.⁵

Ahogy az egyén erkölcsi cselekvése jó tettekben valósul meg, úgy a társadalmi cselekvés a közjó megvalósításában válik érzékelhetővé. Köverkezéséppen a közjó az erkölcsi jó társadalmi, közösségi dimenziójaként fogható fel.

A közjó minden egyes ember életét érinti: mindenkitől okosságot kíván, de leginkább azoktól, akik a hatalmat gyakorolják.⁶

A közjó három lényeges elemet foglal magában:

- Először is feltételezi a személy tiszteletét, úgy, ahogy az van. A közjó nevében a közhatalomnak tiszteletben

kell tartani az emberi személy alapvető és megmásíthatatlan jogait. A társadalom köteles megengedni, hogy hivatását megvalósítsa. Különbö is a közjó a természetes szabadság gyakorlásának feltételeiben áll fenn, amelyek elengedhetetlenek az emberi hivatás teljes kibontakoztatásához. „Tehát: jog a lelkiismeret helyes rendjének követéséhez, jog a magánélet sérthetlenségének biztosításához és az igazi szabadsághoz, beleértve a vallásgyakorlat területét is.”⁷

- Másodszor: a közjó követeli a helyes társadalmi rendet és a társadalmi szervezetek kibontakozását. A fejlődés az összes társadalmi kötelezettség foglalata. Igaz, hogy a hatalom önkényessé is válhat a közjó nevében az egyes csoportok érdekei szerint. A hatalomnak lehetővé kell tenni mindenki számára mindazt, ami a tényleges emberi életformához hozzátartozik: a táplálékot, a ruházatot, az egészséget, a munkát, a nevelést, a kultúrát, a megfelelő tájékoztatást, a családalapítás lehetőségét stb.⁸
- És végül: a közjó magában foglalja a békét, vagyis az igazságos rend állandóságát és biztonságát.⁹ Feltételezi, hogy a hatalom biztosítja – tisztességes eszközökkel – mind a társadalom, mind tagjainak biztonságát. Erre alapul a jogos ön- és közösségvédelem. Ha minden emberi közösség birtokol is olyan közjót, hogy magát annak ismerje el, ami lenni akar, annak legteljesebb

megvalósulása mégis a politikai közösségekben érhető el. Az állam feladata az, hogy megvédje és előmozdítsa a polgári társadalom, az állampolgárok és a közbülső testületek javát.

„Az emberek egymástól való függései kölcsönösen fel-erősítik egymást: és lassanként kiterjednek az egész föld-re.¹⁰ Az emberi család egysége, amely egyesíti azokat, akik egyenlő természeti méltóságnak örvendeznek, igényli az egyetemes közjót. Követeli a nemzetek közösségének olyan szervezetét, amely gondoskodik az emberek különböző szükségleteiről mind a társadalmi élet területén (élelmezés, az egészségügy, a nevelés...), mind pedig a különleges helyzetben lévőkön, bárhol is jelentkeznek az (pl.: enyhíteni a menekültek nyomorán, segíteni a kivándorlókat és családjaikat).”

A közjó mindenkor az egyén előrehaladására irányul. „A dolgok rendjét mindig a személyek rendjének kell alávetni és nem megfordítva. Ennek a rendnek az alapja az igazság, amit az igazságosság épít és a szeretet éltet.”¹¹

A közjó fogalmát a nyugati társadalomfilozófia Arisztotelész tanítására vezeti vissza.¹² A nagy filozófus szerint minden tudomány és mesterség végcélja a jó, a politikában pedig „jó az igazság, ami a közösségre hasznos” (*Politika*).

Aquinói Szent Tamás szerint az emberiség számára a legfőbb jó az, amit Isten kíván a számára. Az ember így tudja a közösség javát (*bonum commune*) szolgálni, ha Isten akaratához igazodik.

Az Egyház társadalmi tanításában a szabadság és felelősség, az igazságosság és szolidaritás értékei teremtenek egyensúlyt az egyén és a közösség között, aminek hatására az ember felszabadul a testi és szellemi létfeltételeit gátló hatások alól. Ezt a fejlődésre nyitott harmonikus állapotot nevezi a katolikus társadalmi tanítás közjóknak.

A közjó definícióját XXIII. János pápa a következőképpen adta meg: „Az államok vezetőinek világosan tisztázniuk kell a közjó helyes fogalmát, ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek az összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanabban képesek tökéletesedésük felé haladni.”¹³ A II. vatikáni zsinat lényegében ugyanezt a definíciót követi, és hozzáteszi: „Minden egyes csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjával is.”¹⁴

„A közjó kötelezettséget ró a társadalom minden tagjára, és senki sem vonhatja ki magát az alól, hogy képességeinek megfelelően annak megvalósításáért és kibontakoztatásáért munkálkodjon. Mindenki felelős a közjóért. Ugyanakkor mindenkinek megvan az a joga is, hogy a közjó keresése nyomán kialakuló társadalmi életkörülmények haszonélvezője legyen.”¹⁵

A közösség és az egyén viszonya sajátos dinamikát hordoz. A közösségnek az érdeke (java) megelőzi az egyének érdekét (javát), ha azonos értékről van szó.

A közösség és az egyén különböző értékei esetén a személy elsőbbséget élvez a közösséggel szemben.¹⁶ A személy méltósága fölötté áll mindennek, jogai és kötelezései egyetemesek és sérthetetlenek.¹⁷

Az Egyház társadalmi tanítása szerint a politika „okos fáradozás a közjó érdekében”.¹⁸ A politikának be kell mutatnia a társadalom által kitűzött célok értékét, meg kell teremtenie a feltételeket, amelyek által a kitűzött célok megvalósulnak. Végül a politikának fontos szerepe van a társadalom konkrét problémáinak megoldásában, tehát a cselekvésnél is.

A közjó elérése iránti felelősség tehát az egyes személyeken túl az államra is vonatkozik, mivel a politikai tekintély létének értelme a közjó. A társadalmi élet végcélja a történelmileg megvalósítható közjó.

A hatalom akkor működik törvényesen, ha annak szenteli magát, hogy az állam közjává előmozdítsa. Ennek eléréséhez erkölcsileg megengedhető eszközöket kell használnia.

A politikai hatalmat az erkölcsi renden belül kell gyakorolni, és biztosítani kell a szabadság gyakorlásának feltételeit

A közjó biztosításának érdekében minden ország kormányának sajátos feladata, hogy a különböző részérdekeket összehangolva hozzák meg a döntéseket az igazságosság alapján.¹⁹

A közhatalom egyik leginkább összetett funkciója a csoportok és egyének részérdekeinek korrekt összebékítése. A demokratikus államban, ahol a döntéseket rendszerint a közakarattal választott képviselők többségi alapon hozzák, a kormányzatra az a köteletség is hárul, hogy országuk közjává ne csupán a többség által meghatározott irány alapján szabják meg, hanem legyenek tekintettel a civil közösség minden tagjának tényleges javára, ideértve a kisebbségi helyzetben élőket is.

Az állam feladata, hogy megvédje és előmozdítsa a társadalom közjává. Az egész emberi család közjava meg kívánja egy nemzetközi társadalmi szervezet létezését. A társadalom közjava nem öncél, értékét a személyi végcéljainak eléréséhez, illetve az egész teremtés egyetemes javához való viszonya szabja meg.²⁰

A közjót többféle módon értelmezik, s vannak közöttük szélsőséges irányzatok is.²¹

A szélsőséges liberalizmus szerint a közjó akkor valósul meg legteljesebben, ha a társadalom megengedi, hogy a gyengék és az erősek érdekei szabadon ütközzenek egymással. Így az erősek még erősebbek lesznek, a gyengék még gyengébbek. A gyengék szabadsága oly mértékben lecsökkenhet, hogy természetes jogait sem tudják megvédeni. A csak nyereségre törő, tisztán piaci szemléletű országokban a szegények és hátrányos helyzetűek igényeit nem veszik figyelembe.

A szélsőséges kollektívizmus pedig az egyént torálisan aláveti a közösségi érdekeknek. Persze a közösségi érdek, miközben osztályérdekről beszél (tehát már nem teljes nemzeti közösségről), tulajdonképpen egy szűk pártelit „egyenlőbbségét” valósította meg. Ez a szemléletmód jellemezte a marxista-kommunista országokat.

Végül az ún. egoista irányzat az egyéni érdekérvényesítést helyezi előtérbe, s nem a család vagy a nemzet közösségét. Az egyházi tanítás a közösség javát a kinyilatkoztatott igazság fényénél szemléli, mely az ember legfontosabb jogaira hívja fel a figyelmet.

A modernitás a társadalmat részrendszerekre differenciálta, s így társadalom egyre komplexebbé vált. Az Egyház társadalmi tanítása szempontjából a kérdés az, hogy milyennek kell lennie a szolidaritáselvű, közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalmi szerkezetnek, ha figyelembe vesszük a részrendszerre való széttagolást és az ebből eredő komplexitást.²²

A Parsons, Luhmann és Habermas által elemzett társadalmi alrendszerek közül kiemelhetjük a politikai, gazdasági, kulturális, családi-szociális és tudományos-technikai részrendszereket.

A politikai célkitűző, döntéshozó alrendszer feladata, hogy a többi részrendszert jogi keretrendelkezésekkel úgy irányítsa, hogy a közjóra nézve hatékonyan gyakorolja feladatát a többi részrendszer.

A gazdasági alrendszer vonatkozásában a cél a hatékonyság, az elosztás és az együttműködés vonatkozásában participatív és ökológiailag környezetkímélő gazdaság, mely közvetítő eszközrendszer az ember önmegvalósításához.²³

A tudományos-technikai részrendszer feladata, célja a tudás és képesség kibontakoztatása, fokozása.

A kulturális részrendszer sikere a modernitás erkölcsi-emberjogi bázisának plauzibilitása s ezzel a szolidaritáselvű, közjóra irányuló, harmonikusan strukturált társadalmi szerkezet iránti elköteleződés kialakítása.²⁴ E téren alapvető az ember lényegével és rendeltetésével kapcsolatos (filozófiai és vallásilag megfogalmazott) világnézeti alapbizonyosság.

Rendkívül fontos a közjó megvalósítása szempontjából a család részrendszere. Az állami családpolitika, a család esélyhelyzetének biztosítása, valamint a családdal szembeni „strukturális kíméletlenség” leküzdése. (Hasonló szempontok érvényesek a társadalom további részterületeire, amelyek bizonyos autonómiára tettek szert, így pl. az egészségügy, oktatásügy stb. vonatkozásában.)

A globalizált világban egyre dominánsabbak a nemzetközi vonatkozások, s egyben nő a szerepe és felelőssége a politikai alrendszernek, mely ténylegesen abban a helyzetben van, hogy gyakorolja a többi részrendszerrel szembeni elsőbbségét.

A közjó nem egyenlő az egyéni jólétek összegződésével. A közjó nem összegződés, hanem jellegét tekintve az egyéni jólétek összegétől különböző új érték.²⁵ Minden társadalmi alakulatnak, így egy városnak vagy egyetemnek is, megvan a saját közjava. Ha pedig éppenséggel közjóról beszélünk, akkor azon az állam, „egész társadalmának” közjovát értjük. Azoknak az intézményeknek és állapotoknak az összességéről van szó, melyek lehetővé teszik az egyének és a kisebb életcsoportok számára, hogy rendezett együttműködésben Isten által elrendelt lelki kiteljesedésükre (személyiségük kibontakoztatására és kulturális képességeik megvalósítására) törekedjenek. Itt természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy a világméretű összefonódás korszakában a bonum commune, melyet eddig többnyire az államra leszűkítve értelmeztek, napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és az egész emberi nemet érintő jogokat és kötelességeket foglal magában.

A közjóról megállapíthatjuk, hogy három lényeges elemet foglal magában: az alapvető személyi jogoknak és lelki javainak a fejlődését és felvirágoztatását, a csoportok és tagjaik biztonságát és békéjét.²⁶

„A közjó az egész emberhez tartozik, azaz mind testi, mind lelki szükségleteihez.”²⁷

Ezért teljesen az emberi természet lényegéhez tartozik, hiszen az ember tökéletesedésének a feltétele, így a közjó szükségessége a természet törvényből vezethető le.²⁸ Mivel az állam célja az emberi személy szolgálata s nem bizonyos csoportoké, nem engedhető meg, hogy csak egyesek javát szolgálja. Arra kell törekedni, hogy mindenkinek hasonló feltételeket teremtsen személyiségének kibontakoztatásához. Egyes csoportok (vagy népek) jóléte nem sértheti más csoportok (vagy népek) jólétét. Ezért – hogy a jólét valóban közjó, közös jó legyen – szükséges a társadalmi élet résztvevőinek az olyan mérvű önkorlátozása, hogy egyesek joga ne sértse mások jogát.

Az emberi méltósághoz hozzátartozik a közjó előmozdítása. Mindenkinek kötelessége azon dolgozni, hogy létrehozza és fenntartsa azokat az intézményeket, melyek legjobban szolgálják az emberi életfeltételeket.

A köz javát szolgálni minden egyes ember számára személyes erkölcsi követelmény is, hiszen a „szeresd felebarátodat” parancsa nem más, mint a másik embernek, a közösség tagjaként élő felebarátnak, magának a közösségnek a szolgálata, javának előmozdítása aktív, cselekvő támogatással és részvétellel. Ez egyben a politikának, a közösség érdekében végzett munkának is az általános és megalapozó célja és értelme.²⁹

A közjó a hétköznapi életet szolgáló konkrét elkötelezettségként a gyakorlatban nyeri el az értelmét azáltal, hogy az államhatalom a polgárok bevonásával szilárd, kiszámítható és igazságos jogrendet alkot, a közszolgáltatásokat „emberivé és elérhetővé” teszi, biztosítja azok szakszerűs-

gét, védi az emberi közösségi jogokat, a szociális biztonságot, a környezetvédelmet, a lelkiismereti és vallásszabadságot, a kultúrát, a munkát, a lakhatást és az oktatást: jót cselekszik. Ezáltal bontakozhat ki az állam működését igazoló erkölcsi jó – a közjó társadalmi dimenziója.³⁰

A közjót veszélyeztető gyakorlati problémák az emberi önzésből fakadnak.³¹ Az egyéni érdek gyakran szembeáll a közösség javával, hiszen az egyéni előny sokszor a közösség megkárosítása által biztosítható.

Az utóbbi időben a nemzetállamok a gazdasági és a pénzügyi tőke globalizációja miatt egyre nehezebben tudják érvényesíteni a közjóra irányuló tevékenységüket.³² A globális gazdasági tőke kihasználja a szegényebb országok olcsó munkaerjét és emberjogi hiányosságait – alacsonyabb áron képesek a termékeiket a nemzetállamok piacain árulni.

A közjó elérése iránti felelősség és elkötelezettség azonban nem csupán szűkebb közösségekben, nemzeti dimenziókban, hanem az emberiség egésze érdekének figyelembevétele által teljesedik ki. Elsősorban nemzetek közötti egyenrangúsághoz és párbeszédben a béke iránti elkötelezettségben, a globális környezetvédelem szempontjainak érvényességében a teremtett világ megőrzésében és fenn tartható fejlődés feltételeinek megteremtésében, következetes érvényesítésében kap gyakorlatias arculatot.

A közfelelősség tehát a személyes részvétel biztosításától az egyetemes emberi lét iránti elkötelezettségig terjed, beleértve az emberek és népek jólétének gyarapítására tett lépéseket.³³

II. A természetjog

A természetjog gyökerei éppúgy a görögökhöz nyúlnak vissza, mint az európai kultúra sok más szellemi értékéé. Ennek alapja a sajátosan emberi „természet”, mely azt jelenti, hogy az ember nem csupán egyedi mivoltában, hanem a humánium tekintetében is jogalany. Benne a közösségre rendelt emberi létforma keresi jogi megalapozását. A természetjog ezért igen jelentős előkészítője volt az Emberi Jogok deklarációjának. Ezzel legsajátosabb célját elérte. Mégis szükség van rá, hogy újra áttekintsük szemléletének alakulását és korunkban időszerű filozófiai újraértékelését olyan tételek fölvezetésével, melyek kiegészítik a régieket, egyben pedig a jelen nyomasztó problémáinak megoldásához kínálnak egyetemes érvényű megalapozást.

A természetjog fogalma

A természetjogban a „természet” szó értelmezésre szorul. Már Hume-nak is feltűnt, hogy „nincs még egy ilyen kétértelmű és homályos kifejezés”.³⁴ A „természetes” többek között szemben állhat a „mesterséggel”, de a „természetfölöttivel” is. A katolikus teológiában jellemző a „személy” és a „természet” megkülönböztetése, akár a Szenthárom-

ság, akár a Megtestesülés kérdését tekintjük. A merőben e világi fogalmi megkülönböztetés már nem ilyen egyértelmű. Sőt az emberlét individualitása és közösségi dimenziója sem különül el határozottan, amikor a „természet” szót használjuk. Beszélünk ugyan egyetemes „emberi természetről”, de ugyanakkor arról is, hogy „ilyen a természetem”, ami azt jelenti, hogy egészen egyedi mivoltom hajlamait tekintve: „ilyen vagyok”. Ezért ma inkább úgy fogalmazhatunk, hogy a közösség relációjában tekintett ember személyi méltóságára alapozott jogokról van szó, amelyek maradandó érvényűek a térben és időben, miközben dinamikus jellegük is biztosítva van, vagyis továbbfejleszthetők.³⁵

Mi teszi indokolttá a jelenben való reflexiókat vele kapcsolatban? A természetjog kezdettől filozófiai kérdés is. Indokolt tehát, hogy ezt a jellegét szintén figyelembe vesszük. Egyértelműen megállapítható, hogy nem velünk született, mint valami kész ismeret. Velünk született viszont a lelkiismeret és az az értelem, amelynek belátása alapján tételeit meg tudjuk fogalmazni a különböző korok tudatszintjén és igényei szerint. Ha a hegeli dialektika jól ismert hármasságát alkalmazzuk rá, akkor a klasszikus természetjogi szemlélet a „tézis” fogalmi körébe kerül, modern értelmezése az antitézisbe és a posztmoderné – a jelenben – a szintézis kategóriájába. Utóbbi nem csupán a természetjog pluralizmusára utal, hanem inkább hagyományos értékei újrafelfedezésére.

Mi jellemezte a modernitás „antitéziséit”?³⁶ Már a századelőn jelentkezett a hagyományos természetjoggal szemben a jogpozitivizmus visszautasító magatartása. A modernitást a továbbiakban is a kritikai szembenállás jellemezte, elsősorban a volt Nyugat-Németországban. Erre vonatkozólag elég egy német kötetet idézni a 60-as, 70-es évekből, amely három kiadást ért meg: *Das Problem der Naturrechtslehre* (1964). Ezt további kritikus hangvételű könyvek követték. Magát a természetjogot azonban ezzel aligha lehet kétségbe vonni, legfeljebb annak neoskolasztikus értelmezését. Hiszen Hugo Grotiusék is kritikával illették a korábbi nézeteket. A természetjogban azonban van valami maradandó érték, amivel ellensúlyozni lehet az ember individualitásának túlhangsúlyozását, és jogilag is meg lehet alapozni az egyénnek a közösség iránti elkötelezettségét. A posztmodern szemlélete ebben a kérdésben is fölveti a hagyomány rehabilitálását.

Mi voltaképpen a természetjog a polgári jogok viszonylatában? Olyan jogi alaptételek foglalalára, amelyek megalapozzák és ellenőrzik a pozitív jogalkotást. Ezek a tételek az emberi lelkiismeretre, az értelem belátására és a történelmi tapasztalatra alapozhatók. Jellemző a lelkiismereti visszajelzés a foglyokkal való embertelen bánásmód esetében. Jól felismerhető szerepe van az értelmi belátásnak, amikor tiltakozunk, ha valaki lehetetlent kíván tenni

lünk. Az etikai és jogi gondolkodás történeti kontextusa is nélkülözhetetlen segítséget nyújt a természetjog alaptételeinek megfogalmazásához, mely egyben a történetiség módosító hatásait is érzékelteti. Ezzel bizonyos konszenzus kapcsolható az érvelésbe.

A természetjog alapkövetelményeire is érvényes azonban, ami a természetes erkölcsi törvényre. Ez Aquinói Tamás egész szemléletét jellemzi, előzőleg azonban már Pál apostol teológiájában is fölfedezhető. Eszerint: a létforma megalapozza a cselekvést (ex esse ad agere). Az értelemes létforma megalapozza az értelemes cselekvést, az ember közösségi léte viszont a közösség iránti tartozás elemi követelményeinek fölismerését és elismerését követeli meg. Az utóbbi az, amely a természetjogban szerepet kap, mivel az a közösség relációjában érvényesülhet.³⁷

A természetjog és a történetiség kategóriája

A természetjog tételei nem velünk születettek. Azokat meg kell fogalmazni és ki kell mondani, sőt minél szélesebb körben el is kell fogadtatni. Tételeinek megfogalmazása azonban be van ágyazva az emberi tudat történeti folyamatába.³⁸ A természetjognak ezért evolutív jellege van. Ebben pedig a bölcsellettörténet, az etikatörténet és a jogtörténet adja meg a támpontot annak megértésére, hogy bizonyos korban mit tartottak fontosnak természetjogi vonatkozásban. Lényeges dolog ezzel kapcsolatban annak megállapítása, hogy ez a történelmi beágyazottság nem jelent relativizmust. Annak elfogadása ugyanis magát a természetjogot tenné lehetetlenné. A relativizmussal szemben az organikus fejlődés jelzi a kibontakozás lehetőségét, amely az Emberi Jogokban teljeseedik be. A történelmi tudat hermeneutikai elve ugyanis nem a relativitásban mutatja meg sajátos jelentőségét, hanem elsősorban azzal, hogy masszívvá tesz bizonyos természetjogi vonatkozású tételeket. A történelmi tapasztalás kísérleti kamrájában válik kipróbáltan maradandó elvévé például az emberi személy tisztelete Senecától Kantig, nem szólva a Bibliáról vagy az Egyház következetes tanításáról. Ugyanígy bizonyul maradandónak a más tulajdonának védelme, a tartozás megadásának kötelezettsége vagy a szerződések betartásának természetjogilag megalapozható követelménye (Pacta sunt servanda). Ugyanakkor a természetjogi tételekben tükröződő fejlődést is a történetiség hermeneutikai elvével lehet megalapozni. A rabszolgaság eltörlése hosszú történelmi fejlődés eredménye. Ebben azonban a természetjog megelőzte a tételes jogalkotást, igazolva ebbéli jelentőségét is. Korunkban az Emberi Jogok még nem tették muzeális értékévé a természetjogot. Annak további fejlődése ugyanis visszahat az Emberi Jogok értelmezésére is, melyek kifejezetten „szabadságjogok” kívánnak lenni. Érdemes tehát fölidézni a természetjog fogalmának történelmi kialakulását az európai tudat vonatkozásában.

- A görög gondolkodás kezdeteinél a szofisták fogalmazták meg,³⁹ hogy csak egyedi jogokat ismernek el, melyek szerintük az adott korok emberi érdekeinek függvényei. Ezzel legalább implicit módon tagadták az „emberi természetet”. Holott Protagorász alaptétele a természetjog első megfogalmazása is lehetne: „Minden dolog mértéke az ember.” Csakhogy ezt ők merőben szubjektivisták módon értették. A szofisták tanítását tehát úgy lehetne bemutatni, mint a természetjog dialektikáját, amely nem a tézissel, hanem az antitézissel kezdődik. Mindenesetre így kiindulópontjaivá lettek a későbbi „téziseknek” vagy éppen „szintéziseknek”. Platón elsősorban az igazságosság erényével és elvével járult hozzá a természetjog filozófiai megalapozásához. Államfogalma maga is természetjogi alapokra épül. Kecskés Pál megállapítása indokolt: „[Platón] Az emberi lét társas vonatkozásait a szofisták individualisztikus törekvéseivel szemben természetesnek és szükségképesnek tartja. Arisztotelész fölismeri, hogy az egyedi az egyetemesből érthető meg.” Ez azt jelenti, hogy a konkrét jogalkotás feltételezi az egyetemes érvényű természetjogi tételeket. Az egyetemes érvényű ismeret az, ami a tudományra jellemző. Egyetemes érvényű természetjogi tételek jelentik tehát a jog tudományos megalapozását. Ő már szisztematikusan elhatárolja a polgári jogot a természetjogtól. Utóbbi az alapvetőbb, amely nem megegyezésen alapul, hanem állandó jellegű és az igazságosságban fejeződik ki. A szorosán vett joggal szemben a méltányosság nála a természetjog hatékonyságának jele a tételes jog érvényesítésében. A jog és igazságosság pedig a társadalmi lét alapfeltétele. A sztoikusok a közmeggyőződés fogalmával bővítik ki a természetjogot. Tanításukban a kozmikus szimpátia igen jelentős, természetjogi vonatkozásban is, hiszen az egyének elszigetelt különállását oldja föl egy ma is visszhangot keltő fogalommal, amely az emberi szolidaritás megalapozása. Ugyanakkor a világ rendjére alapozott etikai szemlélet a lét és cselekvés új összefüggésére utal. A sztoikus humanizmus az igazságosság és emberszeretet, az emberi összetartozás szemléletével így a természetjog számára jó talajt biztosít. Nem véletlen, hogy ebben is megmutatkozik bölcsellettörténeti hatása. Ezzel szemben az epikureus tanok képviselői vagy a hellenista szkeptikusok a természetjogi szemlélet ellentáborához tartoznak. A római eklekticizmus a praktikum igényei szerint válogat a görög szellem filozófiai tételeiből. Mégis jelentőségre tesz szert a természetjog szemléletének fejlődésében. Cicero az akkori „filozófiai-történeti” tapasztalatot veszi alapul. S mintegy az emberi közmeggyőződés alapján fogad-

ja el stabil tételként az erkölcs számára: Isten létezését, a lélek halhatatlanságát, az akarat szabadságát, az erény rangját, a szülők iránti tisztelet fontosságát vagy az erkölcsi törvény kötelező erejét, ami ismét kedvez a természetjog elfogadásának, különösen a társadalmi igazságosság s a maradandó erkölcsi értékek hangsúlyával.

- A keresztény gondolkodásban a természetjog az „örök törvény” által válik teológiailag megalapozhatóvá.⁴⁰ Isten nélkül ugyanis az „emberi természet” akár a legvégtetsebb értelmezés alanya is lehet (pl. egészséges vagy beteg, eredendően jó vagy rossz, radikálisan önző vagy szolidáris stb.). Szent Ágoston az, aki ebből a szempontból úgy áll előttünk, mint aki a szofisták ellentétét fogalmazza meg: nem az ember, hanem Isten minden dolog mértéke: a jogé és az erkölcsé is. A természetjog megalapozása nála teológiai kérdéssé válik. A történelem Isten örök tervének megvalósulása az időben, így ami a jogban maradandó, az visszavezethető az „örök törvényre”. Hiszen Isten minden maradandóság végső alapja. Ezzel Augustinus nem csupán az erkölcs, de vele a jog metafizikai előfeltételét is megfogalmazza. Ugyanakkor az emberiség történetének gyermekkorát, majd felnőttkorát is felismeri. A „humánium” aranyfedezete nála egyértelműen a „divinum”. Tőle veszi át Aquinói Tamás az „örök törvény” fogalmát. Az ember azonban megkapta Istentől azt a természetes képességet is, hogy a földi, rendeltetéséhez szükséges erkölcsi elveket fölismerje. Ez vezeti a jogbölcselethez. Tamás alapvető belátásként fogadja el Arisztotelésszel, hogy az ember társas lény, ami lényegi tétele a természetjognak. Ezért van különleges fontossága az emberi kommunikációnak, melyben társas jellegűnk elemi módon kifejezése jut. Filozófiájában az adott kor igényeihez igazodva fejti ki államelméletét. Az államot olyan erkölcsi jellegű közösségnek tekinti, melynek elvi szabályozását a természetjog adja. A természetjog tételeinek kell konkretizálódni a tételes jogban. A természetjog a természetes erkölcsi törvény közösségi életre vonatkozó elveinek foglalata. Alaprétele: „Add meg mindenkinek a magáét, és ne bántsd a másét!” A természetjog szellemében mondja ki, hogy az államban a köz érdeke megelőzheti az egyéni érdeket, mint az egész megelőzi a részeket. A törvényalkotásban kiemeli az értelem szerepét. Az igazán hiteles törvény tehát értelmes rendelkezés, melynek célja a közjó biztosítása. Tamásnál tehát következetessé válik, hogy a természetjog értelmes voltunk által fogalmazható meg, és az egyén közösségi elkötelezettségét hivatott rendezni.
- Az újkori gondolkodás kezdete az egyén értékét emeli ki inkább. Ockham tétele jellemző a fordulatra.

„Lét és egyed azonosak.” Az empirikus-induktív tudományosság eszméje pozitív igényeket realizál.⁴¹ A természetjog vonatkozásában ez a szemlélet mégsem kedvező. Az érdeklődés az ember és a külső természet viszonyának irányába fordul. Az angol gondolkodásban a tapasztalat válik dominánssá, s vele mindaz, ami érzékelhető. A világkép kitágulása, Amerika felfedezése azonban új tudathorizontot teremt a természetjog vonatkozásában is, fokozatosan megérlelve és megvalósítva a rabszolgaság fölszámolását, tekintettel a természetjogi alapokra. A skolasztika, főként Suárezzel, jelentős előrelépést tesz a jogfilozófia irányába. Ő a polgári jog és elsősorban a népek jogának (ius gentium) megalapozását a természetjogban látja. Hatása Hugo Grotius jogelméletében kamatozik, aki már határozottan megkülönbözteti a természetjogot és a tételes jogot. A természetjog Isten akaratára vezethető vissza. Emberi megfogalmazása azonban az értelem műve. Az állam szerződés-kötés eredménye, amely a békés együttélést biztosítja. A szerződés ezzel kiváltságos szerephez jut. Teljesítése nemzetközi vonatkozásban is természetjogi alapokon követhető meg, mint ahogyan a pozitív jog is a természetjog ellenőrzése alatt áll és csak annak keretében fogalmazható meg.

Az államról kialakított koncepciók is arra készítetik a filozófusokat, hogy a közösség iránti kötelezettség alapjait újra átgondolják. Ebben a tekintetben Hobbes ismert módon fogalmazza meg az újkori mechanikus világképre alapozott szemléletét: „Minden valóság test.” Ő sem lehet kivétel az alól, hogy emberről és társadalomról ebben a mechanista-materialista koncepcióban foglaljon állást.⁴² Az ember ősi, vad állapotát szerinte a mohó ösztönélet jellemezte, a ragadozók mintájára. Az „emberi állapot” az államnak köszönhető, mely az értelem jelentkezésével szerződés útján keletkezik. Ennek keretében beszélhetünk csak a jó és rossz fogalmáról. Az ember természetjoga helyett ebben a felfogásban az állam jelenik meg, korlátlan hatalommal mint abszolutisztikus monarchia. Annak fejteljhatalommal rendelkezik az alattvalók fölött, s még azok vallási hovatartozását is eldöntheti. Mindez – ha indirekt módon is – szinte teljes kizárását jelenti a természetjogi gondolkodásnak. Spinoza viszont direkt módon reflektál a természetjogra.⁴³ Bibliái ihletéssel ugyan még istennek tartja fenn a teljes jogot a teremtményekkel kapcsolatban (Ő az abszolút Úr). Az egyedi embernek viszont „addig terjed minden joga, ameddig a hatalma”. Ezt a társadalmi szerződés korlátozza. A természetjog nála az egyedi jogok összességén alapul, amely meghatározza magát az államjogot. Az egyedi jog a gondolat szabadságban kap időszerűséget, és leginkább a köztársaság államformájában van biztosítva. Dávid Hume filozófiája az érde-

nek „természetrajzának” ad kiemelt szerepet. Az erkölcsi jelenségeket is eszerint érzékelteti (a jó a kellemessel, a rossz a kellemetlennel azonosul). Fölfigyel az erénytan relativizáló jelenségeire (korok, iskolák megítélése), és állást foglal az ún. „természetes erények” mellett, a „szerteszert erényekkel” szemben. Szerinte sem Isten, sem a természet nem bocsátott rendelkezésiünkre csalhatatlan jogrendszert. Mégis az „emberi természet” tanulmányozza filozófiájában, s vallja annak „univerzalitását”. Látja, hogy az emberek önzők, és nem foglalkoznak a közérdekkel, de az utóbbit nem képes természetjogilag megalapozni. Elfogadja a „természeti törvény” fogalmát – „Mindenkinek a magát” –, de nem tud mit kezdeni tartalmával. Szellemesen állapítja meg, hogy az ajtó természete az, hogy kinyissuk és becsukjuk, de azt nem mondja meg, mikor kell kinyitni és becsukni. Jól látja, hogy az emberi önzés lehetetlenné teszi a társadalmi együttélést, de nem tudja ezt hatásosan alátámasztani, bár Eliseri ebben az igazságosság nélkülözhetetlen szerepét. Réerez még az evangéliumi arany szabályra is. Az lenne az ideális állapot, „ha mindenki ugyanolyan gyengéd gondolkodással viseltetnék mindenki más iránt, mint saját maga iránt. Természetjogi vonatkozásban a tolerancia az, amit egyértelműen képvisel. A természetjogi gondolkodás újkori fordulata a XVII–XVIII. században jelentkezik. Rousseau romantikusan idealizált emberi őállapota kifejezett ellentéte annak, amit Hobbes elképzelt.”⁴⁴ Az emberi természet eredendő jóságát megtöri a bűn, amely a tulajdon bevezetésének következménye. Ez kényszerítette ki a jog alkalmazását, és hozta létre az urak és szolgák társadalmi különbségét. A német felvilágosodás Puffendorfnál fordul ismét a természetjog felé.⁴⁵ Szerinte Isten akarata a természetjog forrása. Az embernek azonban megadatott, hogy értelmével fölismerje a természettörvényt, a kinyilatkoztatáson innen. Jelentős meglátása, hogy az egyén önfenntartásának érdeke megkívánja a társadalmi érdekebe való bekapcsolódást. Az ember tehát természetjogi alapon kapcsolódik a közösséghez, úgy, hogy a kettő egymásra van utalva. Kant tétele a személyi tiszteletre vonatkozóan jól ismert.⁴⁶ Hegel a természetjog egyik legmarkánsabb alaptéziseként szintén különleges hangsúllyal emeli ki az emberi személyi tiszteletét: „Légy személy, és tiszteld másokban is a személyt.”⁴⁷

A legújabb kor a pozitívizmus zsákutcája után nehezen vészelte át a természetjoggal való szembefordulást. A XX. századot általában úgy jellemzik ebből a szempontból, hogy értékelése hullámzik.⁴⁸ A század elején Kelsen a modernitás legtipikusabb képviselője a „tisztta” jog megfogalmazási kísérletével, amely idegen elemnek tekinti nemcsak a természetjogot, hanem vele az erkölcsöt és az igazságosságot is a jogban, ami tarthatatlan. Ezzel szemben Rudolf Stammler már a századelő ellenséges atmoszférájában a

változó tartalmú természetjogot fogadja el, amely a „helyes” vagy „igazi” jog alapja. A második világháború után Gustav Radbruch a nemzetiszocialista pozitív jog egyes, súlyosan igazságtalan törvényeire hivatkozva alapoz a természetjogra, és mutatja ki a jogpozitívizmus tarthatatlanságát, amely a diktatúrát is kiszolgálta. Az újszolasztika Cathreinnel fogalmazza át megújult koncepcióval a természetjogot,⁴⁹ majd a század közepén Johannes Messner nagyszabású és hat kiadást megért munkájával korszerűsíti a hagyományos keresztény értelmezést (*Das Naturrecht*).⁵⁰ A század harmadik harmadában jelentkezik a posztmodernitás. Ennek egyik jele a szintézisre törekvés. Ez érvényesül Arthur Kaufmann jogfilozófiájában, amely a neotomista szemléletet Heideggerrel szembeállítja. Nála természetjog és pozitív jogok szervesen összetartoznak, mint a test és a lélek. A természetjog mintegy megtestesül a pozitív jogban. Az egészséges posztmodern kettős fókusz, a pluralizmus és a hagyományos értékek újrafelfedezése (vö. építészet), nem irracionális, amely a joggal szöges ellentétben áll. Bár ez utóbbinak vannak képviselői Amerikában, a természetjog újraértékelése szempontjából ez zsákutca. Mert az irracionális mint jogelmélet valóban idegen elem a jogtól. Az amerikai John Fuller az egészséges posztmodern képviselőjében fedezi fel újra a jog és erkölcs bensőséges kapcsolatát. Még nála is jelentősebb azonban az angol John Finnis, aki kifejezetten a természetjog újrafogalmazásával kelt figyelmet, és annak kikerülhetetlen voltát tanúsítja, Takács Péter szerint „immár klasszikusnak számító vállalkozásban”.⁵¹ Azzal a tétellel ugyan nem érthetünk egyet, hogy a „természetjog alapvető elvei erkölcs előttiék”. Ennek határozottan az ellenkezőjét állítjuk, meg is okolva azt. Annál fontosabb, hogy neotomista ihletéssel elfogadja az objektív jó fogalmát a dolgokban, minthogy azok emberi célok elérésére alkalmasak. Hangsúlyozza a gyakorlati ésszerűséget, mely révén a pozitív jog tételei a természetjogban gyökereznek. Eliseri továbbá, hogy a jogalkotást objektív alapokra épülő erkölcsi elveknek kell vezetniük.

A természetjog gyakorlati vonatkozásai

A normák tartalmilag nem egzaktul megfogalmazott követelmények, mégis világosan és egyszerűen értelmezhetők:⁵²

- az élethez,
- a szabadsághoz,
- a személyi biztonsághoz,
- a teremtettséghez méltó élethez, életminőséghez való jogokat és a hozzájuk kapcsolható követelmények együttesét, az ember tiszteletét jelentik.

Ezek az emberi közösség olyan kollektív jogkövetelményei, amelyek mindegyike személyes, individuális jog is egyben, és amelyeket vita nélkül a szabadság részeként kell

garantálnia a társadalomnak, illetve a képviselőre rendelt államnak. Ez az a közös kritérium, amiben a természetjog és a modernitás összetalálkozik. Elismerésük, érvényességük, normatív joggá formálódásuk a történelmi időben értelmesebb, s csaknem kétezer év küzdelmeiben realizálódik, mégis meglehetősen korlátozottan. Ebből következik az az ellenmondás, hogy a természetjog bár az emberi természetből kerül levezetésre, mégsem magától értetődő. Elismeréséért folytonosan küzdeni szükséges. A modern polgári államok szabadság- és jogrendje valójában egyfajta visszatérés a természetjog ősforrásához, a teremtett ember Istentől kapott méltóságához. Ez a fejlődésnek hitt visszafordulás képezheti a modernitás bázisát, amennyiben a személyes és közszabadságot tekintő legitimációs bázisnak.

A modern emberjogi eszme a polgári világban a civilizáció normatív követelményévé válik azáltal, hogy az évszázad közepén, 1948-ban az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése kibocsátja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát.

Az Egyház a *Pacem in Terris* kezdetű enciklikájában (1963) elfogadóan reagál a nyilatkozatra, és a keresztények, sőt az egész világ előtt legitimálja annak tartalmát. Mivel a világszervezet elismeri „minden ember számára az emberi személy méltóságát, és biztosítja minden ember számára az igazság szabad keresését, a becsületesség normáinak követését, az igazságosság érvényesítését, az emberhez méltó élet élését”,⁵³ az egyház üdvözi a dokumentumot, így, visszaulva a teremtésben megvalósult isteni rendelkezésre, az emberi méltóság talaján találkozik össze modernitás és kereszténység, azaz világhossá válnak a modernitás keresztény gyökerei.

A jogállamiság érvényességi kritériumai ettől kezdve terjednek ki a szociális jogokra is, amellyel egy több évszázados küzdelem, egy valóságos jogforradalom újabb állomásához érkezett el az emberi közösség.

„Amikor az ember jogairól akarunk szólni, mindjárt kezdetkor ki kell jelteni, hogy az embernek joga van az élethez, joga van testi épségéhez, joga van mindazokra az eszközökre, melyek szükségesek a tisztességes élet éléséhez: ilyenek elsősorban a táplálék, a ruházat, a lakás, a pihenés, a gyógykezelés, végül az államtól nyújtandó szükséges szolgáltatások, amelyekkel az egyénekről gondoskodik. Ebből következően az a joga is megvan az embernek, hogy gondoskodás történjék róla, ha egészsége megrendül, ha megrokkann, ha megöregszi, ha kénytelen munka nélkül lenni, ha saját hibáján kívül nem tudja megszerezni a megélhetéshez szükséges dolgokat.”⁵⁴

Az enciklika a természetes erkölcsi törvényekből kiindulva kánonszerűen és értelmező módon számba veszi a méltóságra született ember jogait: mindenekelőtt az élet-

hez, az egészséghez és a tisztességes megélhetéshez való jogot, valamint

- a jó hírnévhez, becsülethez,
- a vélemény szabadságához,
- a kultúrához, az oktatáshoz és
- a munkához való jogokat,
- a hithez, a vallás szabad gyakorlásához, a családhoz és a házassághoz fűződő jogokat,
- a férfi és nő egyenlő jogait,
- a szülői nevelés jogát,
- gazdasági, politikai és társadalmi jogokat,

valamint rámutat a jogok és kötelezettségek összefüggéseire is. Ezzel „Az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között” alcímet viselő állásfoglalással az Egyház megerősíti a modern világ polgári jogállamai előtt társadalmi kérdésekben már korábban is igazolt kompetenciáit és legitimirását.

Mivel az emberi lét természetéhez tartozik, hogy rá van utalva a másik emberre, sőt életét csak közösségi (társadalmi) keretek között képes fenntartani, a természetjog ebből következően nemcsak személyes, hanem közösségi, társadalmi tartalmakat is hordoz.

A természeti törvénynek a társadalom rendjére vonatkozó normáit a természetjog öleli föl. A társadalom berendezkedése végső soron tehát a természetjogon, a természeti törvényen keresztül Istentől leli alapját. Arisztotelész nyomán Aquinói Szent Tamás⁵⁵ is azt tanítja, hogy az ember „zoon politikon”, azaz természeténél fogva társas, közösségben élő lény, mivel céljai eléréséhez kiegészítésre szorul. Az ember tehát a természetéből következő kiegészítési igény miatt szerveződik társadalomba.

A kérdés jól megvilágítható, ha a munkára – mint a létezés, a teremtés fenntartásának eszközére – tekintünk. Az ember Istentől akaratából teremtett lény, ugyanakkor a munka által magunk is részeseivé, kiegészítőivé válunk a teremtés folyamatának. A „Töltsétek be a földet, és vonjátok uralmatok alá” (Ter 1,28) parancsa csak az aktív és tevékeny emberi természet által teljesíthető. Ebből következik, hogy a munkához való jog, mint a 19. században megfogalmazott társadalmi követelmény is a természetjogból levezethető alapjog.

A munka, az erőfeszítés eredménye pedig azt illeti, aki azt elvégezte. A Föld tehát az Isten által az emberé, az emberi munka gyümölcse pedig úgyszintén az emberé, tehát birtokolhatja is azt. Ezért mondhatjuk, hogy a munkával szerzett, teljesítménnyel kiérdemelt, illetve az elődöktől ránk hagyományozott tulajdon elvitathatatlan jog, azaz a magántulajdon a természetjog által védett intézmény. Természetesen a magántulajdon emberi szerzemény, ezért a közjó érdekében korlátozható, s mértéke az igazságosság fényében megítélhető.

Használt irodalom

- Egyház társadalmi tanításának kompendiuma (2007) SZIT, Budapest. / SZIT Kézikönyvek. 12./
- Anzenbacher, Arno (1999) *Keresztény társadalometika*. SZIT, Budapest.
- Anzenbacher, Arno (1984) *Politika*. Gondolat Kiadó.
- Anzenbacher, Arno (1997) *Nikomakhoszi etika*. Európa Kiadó.
- Aquinói Szent Tamás (1997) *De Caritate*, art 9. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Aquinói Szent Tamás (1996–1998) *Summa Theologiae I–II*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Augustinus = (2006–2008) *De Civitate Dei*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Benedek (2009) *Caritas in veritate*. SZIT, Budapest.
- Benedek Ferenc (2004) *Etika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Benedek Ferenc – Lenhardt Vilmos (2012) *Az Ember útja*. SZIT, Budapest.
- Boda László (1991) *Emberré lenni, vagy birtokolni*. Don Bosco Kiadó, Budapest.
- Boda László (2001) *Természetjog, erkölcs, humánium*. SZIT, Budapest.
- Böckle, Franz (1975) *A moráléológia alapfogalmai*. Bécs, OMC.
- Beritz Pál (2003) *A keresztény bölcsélet alapjai*. SZIT, Budapest.
- Cathrein, Victor (=Victor Cathrein S.J.) (1900) *Erkölcstörténelmi I. Temesvár.*
- Cserháti József – dr. Fábian Árpád (szerk.) (1975) *A II. Vatikáni Zsinat tanítása – Gaudium et spes konstitúció*. SZIT, Budapest.
- Cookin, Ronald (1984) *Taking Rights Seriously*. London.
- Farkas Péter (2006) *A szeretet közössége*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Farkas Péter (2012) *A szeretet civilizációjáért*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Fodor, Joel (1999) *Társadalomfilozófia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Franke, Erich (1994) *Birtokolni vagy létezni?* Akadémia Kiadó, Budapest.
- Földes László (2002) *A természetjog történeti nézőpontjából*. SZIT, Budapest.
- Földes Sándor (1907) *Társadalmi problémák és keresztény világnézet*. SZIT, Budapest.
- Foucault, Michel (1928) *Justice et Charitate*. Párizs.
- Fuchs, Jürgen (1985) *A kommunikatív cselekvés elmélete I–II*. ELTE, Budapest.
- György, F. A. (1992) *Út a szolgáshoz*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Hobbes (1970) *Léviathan*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Hoffner, Joseph (1992) *Keresztény társadalomelmélet*. SZIT, Budapest.
- Hegel, Friedrich (1983) *A jogfilozófia alapvonásai*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Hörcher Ferenc (szerk.) (2002) *Közösséglvő politikai filozófiák*. Századvég, Budapest.
- Hume, David (1987) *Az eredeti szerződésről*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- II. János Pál (1991) *Centesimus Annus*. SZIT, Budapest.
- Immanuel (1991) *A gyakorlati ész kritikája*. Gondolat, Budapest.
- Karácsony Sándor (1986) *Magyar lélek*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Kocsis Pál (2001) *A keresztény társadalomszemlélet irányelvei*. Jel Kiadó, Budapest.
- Kovrig Béla (1954) *Magyar társadalompolitika 1920–1945*. New York.
- Lakner Zoltán (2012) *Szociális és keresztény társadalmi tanítás I. I. Pázmány Szociális Tanulmányok, I. I. SZIT.*
- Lányi András (1996) *Válogatott tanulmányok*. PTE BTK, Pécs.
- Lepmann, Walter (1993) *A közjó filozófiája*. Bagolyvár kiadó, Budapest.
- Kessner, Johannes (1984) *Das Naturrecht*. Humboldt, Berlin.
- Mihelics Vid (1931) *Az új szociális állam*. SZIT, Budapest.
- Muzsly István (1997) *Az egyház szociális tanítása*. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- Nel-Breining, Oswald van (1986) *Kapitalismus-kritisch betrachtet*. Herder, Freiburg.
- Nietzsche, Robert (1974) *Anarchy, State and Utopia*. New York.
- Pacem in Terris enciklika – XXIII. János, Róma, 1963. In: Goják J. – Tomka M. (szerk.): *Az Egyház társadalmi tanítása*. SZIT, Budapest 1993.
- Peper, Josef (1996) *A négy sarkalatos erény*. Vigilia Kiadó, Budapest.
- Platon (1987) *Az állam*. Európa Kiadó, Budapest.
- Rawls, John (1997) *Az igazságosság elmélete*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rousseau, Jean-Jacques (1997) *A társadalmi szerződésről*. Matúra, Pannonkiadó.
- Sandel, Michael (2005) *Public Philosophy Essays on Morality in Politics*. Cambridge.
- Spiritoza, Benedictus (1979) *Etika*. Gondolat Kiadó.
- Strauss, Leo (1999) *Természetjog és történelem*. Pallas Studio, Budapest.
- Tomka Miklós (2006) *Egyház a társadalomban*. PPKE Tars. tud. műhely 8. Pilisscaba.
- Tomka Miklós – Goják János (szerk.) (1993) *Az Egyház és társadalmi tanítása. Dokumentumok*. SZIT, Budapest.
- Ulpianus, Domitius (1992) *Ad edictum libri LXXXV*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Virth László (1999) *Katolikus társadalmi alapértékek*. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- Zliinszky János (1998) *Keresztény erkölcs és jogász etika*. SZIT, Budapest.

Jegyzetek

- Farkas Péter: A katolikus egyház társadalmi tanításának történetéből. *Kapocs*, XI. évf. 1. szám 2012. március (52).
A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk. *Kapocs*, XI. évf. 2. sz. 2012. augusztus (53).
A munka méltósága – A munka erkölcsi és társadalomelméleti összefüggései. *Kapocs*, XII. évf. 4. sz. tél (59).
A közjó és társadalmi összefüggései. *Kapocs*, 2014/2, XIII. évf., 61. lapszám.
A szubszidiaritás alapelvei és gyakorlati alkalmazásának néhány területe. *Kapocs*, 2014/4, XIII. évf., 63. lapszám.
Társadalmi igazságosság és szociális szeretet. *Kapocs*, 2015/2, XIV. évf. 65. lapszám.
A személy méltósága – Szabadság – Szolidaritás. *Kapocs*, 2015/4, XIV. évf. 67. lapszám.
- Tomka 2007: 22–37.
- Az egyház társadalmi tanításának alapelvei 2007: 164. pont.
- II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes* 26, In: *II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Szerk. Dr. Cserháti József és Dr. Fábian Árpád. SZIT, Budapest, 1975.
- Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei 2007: 164.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa 1905–1927*. SZIT, Budapest, 1994.
- Gaudium et Spes*, i. m. 262.
- Uo.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa, i. m. 1909–1912.
- Uo. 1905–1927.
- II. János Pál pápa 1991.
- Anzenbacher 2001: 191.
- XXIII. János pápa: *Mater et Magistra*, 65. In: *Az Egyház társadalmi tanítása 1993*.
- Gaudium et Spes*, i. m. 26.
- Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei, i. m. 167.
- Beran-Lenhardt 2003: 180.
- Gaudium et Spes*, i. m. 26.
- II. János Pál pápa: *Laborem exercens*, 205. SZIT, Budapest, 1981.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa, i. m. 1908.
- Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei, i. m. 170.
- Beran-Lenhardt 2003: 180.
- Anzenbacher 2001: 195.
- Uo.
- Uo. 196–197.
- Höfner 2002: 42.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa, i. m. 1925.
- XXIII. János pápa: *Pacem in Terris*, i. m. 57.
- Virth 1999.
- Lakner 2012: 74.
- Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei, i. m. 168–169.
- Beran Ferenc: *Közjó a válság orvoslására*. In: *Erkölcsteológiai tanulmányok 14*. Szerk. Tarjányi Zoltán. Jel Kiadó, 2013, 16.
- Uo. 16–17.
- Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei, i. m. 171–175.
- Hume 1987: 74.
- Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma 2007: 140–143.
- Boda 2001: 87–89.
- Aquinói Szent Tamás 1996–1998: q 55, a 3.
- Boda 2001: 64–65.
- Uo. 70–72.
- Anzenbacher 2001: 63–64.

TANULMÁNY

- * Boda 2001: 74-76.
- * Habber 1970: II. kötet, 20. fejezet
- * Spinoza 1979.
- * Rousseau: 1907: 14.
- * Boda 2001: 118.
- * Kant 1991: 138.
- * Hegel 1983.
- * Boda 2001: 121.

- * Cartesian 1900: 289.
- * Merleau 1950: 36.
- * Boda 2001: 121.
- * Lakner 2012: 46-50.
- * Pacem in Terris, 144.
- * Uo. 11.
- * Aquinas Szent Tamás 1996-1998: 478. ad

Magáncsőről számokban

Adatfelvételi tapasztalatok a családi csődvédelem kutatásban

Az EMMI megbízásából 2015 tavaszán több kutatásra is sor került, amelyek a tervezett családi csőddel kapcsolatos törvénytervezet egyes kérdéseire kapcsolódó tényezők feltárására irányultak. Az elemzett TÁRKI omnibusz adatfelvétel azt erősíti, hogy tömeges vészhelyzet sem a lakásvesztések, sem az állampolgárok életviszonyainak tekintetében még nem alakult ki, a mintába kerülteknél – bár előfordulnak ilyenek –, magánéleti katasztrófákról csak kevesen nyilatkoztak. A tervezett Családi Vagyonfelügyelői Szolgálattal kapcsolatban kimutatható, hogy minél inkább csődhelyzetben van valamelyik megkérdezett, annál inkább hajlik a családi vagyonfelügyelővel való esetleges együttműködésre, bár általában bizonyos feltételekkel, ezért az intézmény működésének a megismertetése a lakossággal minél előbb indokolt.

Kulcsszavak: családi csőd, magáncsőd, hitelrattózás, családi vagyonfelügyelő

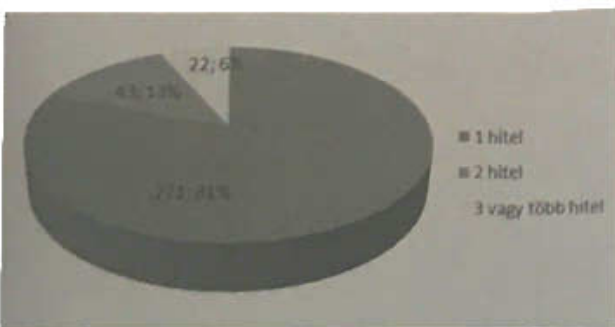
Hitelezés

A háztartások hiteivel kapcsolatban először is a TÁRKI 2014-es Háztartás Monitor adatfelvételeiből vonhatunk le következtetéseket. Ezt az adatfelvételt háztartási szinten elemeztük, de az alábbiakban csak a hitelekkel kapcsolatban.

Az ebben az adatfelvételben szereplő 1871 háztartásból 341-nek, azaz 18,2%-nak volt valamilyen tartozása bank vagy pénzügyintézet felé a kérdéses időpontjában. Ezek közül a többségnek egy hitelrattózása volt, csak mintegy ötödük volt kettő vagy több hittel adós (1. ábra).

1. ábra:

A felvett hitelek száma és aránya a háztartásokban

N=336 háztartás; db; %

Adatforrás: TÁRKI Háztartás Monitor 2014

Hitel típusok szerint azt állapíthatjuk meg, hogy a hitelrattózással bírók legnagyobb arányban valamilyen lakás-hitel-konstrukcióban vettek részt (államilag támogatott építési és ingatlanvásárlási hitel új lakásra, használt lakásra, vagy piaci kamatozású építési és ingatlanvásárlási hitel). Ezt követik a személyi hitelek és azok a hitel típusok, ame-

lyek folyószámlához, áruvásárláshoz vagy fedezet nélküli-séghez köthető (pl. Provident, Cofidis). Az egy hittel rendelkező háztartások 20%-a rendelkezik szabad felhasználású jelzáloghittel, 12,1%-a autó- és 7%-a egyéb hittel, ahová a lombardhitel is soroltuk.

Már a hiteltípusok szerinti vizsgálódás is mutatja, hogy az általában gyengébb anyagi helyzetű társadalmi csoportok inkább a drágább, rizikósabb hitelek terén felülreprezentáltak: ahol a háztartásfő legfeljebb nyolc általános végzettségű vagy nyugdíjas, ott mutatható ki leginkább a személyi, vagy áru-, vagy folyószámla-, vagy a kis összegű, rövid lejáratú, fedezet nélküli hitelek viszonylag magasabb aránya. Ezzel szemben a felsőfokú végzettségű háztartásfők inkább valamilyen lakáshitelben érintettek, míg a vállalkozók az autóhitelek tekintetében. Megmutatkozik ez az összefüggés a munkaintenzitással összefüggésben is: a kisebb munkaintenzitású háztartásokban rosszabb a költségesebb hitelek aránya (1. tábla).

Az EUROSTAT munkaintenzitás-indikátora azt méri, hogy a munkaképes korú (18–59 éves) háztartástagok az elméletileg lehetséges egyéves időkeretből mennyit (hány hónapot) töltöttek el foglalkoztatottként (teljes, illetve rész munkaidőben). A háztartás munkaintenzitása egy olyan mutató, melynek értéke 0, ha az összes aktívkorú háztartástag közül senki se dolgozik. A mutató értéke 1, ha az összes aktívkorú tag teljes munkaidőben foglalkoztatott (Szívós–Tóth 2014: 51, 133).

A TáRKI Háztartás Monitor adatfelvételében azt is kérdezték, hogy „Az elmúlt néhány évben volt-e Önöknek lakáscélú devizahitelük?”. Erre 136 háztartás válaszolt igennel, ezek közül fix árfolyamon végtörlesztést jelzett 14, árfolyamgát igénybevétele 37, devizahitel forintra

váltása állami támogatással 23 háztartás említett. A devizahitelesékről az adatfelvétel alapján az mondható el, hogy inkább a magasabb havi jövedelemmel rendelkező háztartásokhoz tartoznak, amelyek több mint felének csak egy hiteltartozása van, és legnagyobb arányuk (40,2%-uk) a legmagasabb törlesztőrészlet (60 ezer forint feletti) kategóriájában volt a kérdezés hónapjában. A devizahitelesek átlagos törlesztése magasnak mondható, különösen, ha az alábbi, 2. tábla adataival hasonlítjuk össze (annak ellenére, hogy a válaszolók száma a két kérdésnél eltérő volt).

A törlesztések nagyságával való legérdekesebb összefüggést akkor kapjuk, ha ezt a munkaintenzitással vetjük össze (3. tábla).

A 3. táblázat azt mutatja, hogy – a legkisebb munkaintenzitású háztartások kivételével – magasabb átlagos törlesztőrészleteket találunk a kisebb munkaintenzitású háztartásokban, ugyanakkor a havi bevételek átlagos összege nő a munkaintenzitással. Más szóval, az alacsonyabb jövedelmű háztartásokat átlagosan magasabb törlesztés terheli. Korábban a Tárki kutatói kimutatták, hogy „a legalacsonyabb (0 és 0,20 közötti) munkaintenzitású háztartások, amelyek egyben a legkevésbé hitelképesek is, az előző kettő között, a jövedelmük nagyjából egyharmadát költik tartozásaik törlesztésére.” Egyet kell tehát értenünk velük a tekintetben is, hogy „az adósságok elburjánzásának leginkább a szegényebb háztartások vannak kitéve” (Medgyesi–Simonovits–Bernáth 2015: 93, 96).

1. tábla

A hiteltípusok aránya a háztartásokban munkaintenzitás szerint, %

Megnevezés	Munkaintenzitás					Összesen
	0–0.2	0.21–0.44	0.45–0.55	0.56–0.85	0.86–1	
Nincs hitel	85,8	69,6	73,9	71,0	78,7	77,6
Csak szabad felhasználású jelzáloghitel	3,1	6,2	5,7	4,0	2,3	3,5
Csak valamilyen lakáshitel	2,0	7,1	5,2	12,0	6,2	6,1
Csak autóhitel	0,3	0,9	1,4	2,0	3,8	2,3
Csak személyi, csak folyószámla, csak áruhitel, csak fedezet nélküli	5,8	8,9	5,7	3,0	4,0	4,9
Csak lombard- és csak egyéb hitel	0,7	0,9	0,5	2,0	1,5	1,2
Vegyese hitelek	2,4	6,2	7,6	6,0	3,5	4,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Adatforrás: TÁRKI Háztartás Monitor 2014

2. tábla

Háztartások átlagos tartozása és havi jövedelme a lakáscélú devizahittel való rendelkezés szerint

Lakáscélú devizahitel az elmúlt néhány évben	Törlesztés a kérdezés hónapjában			Havi jövedelem		
	átlagosan (Ft)	háztartások száma	szórás	átlagosan (Ft)	háztartások száma	szórás
nem volt	6714,7	1735	26 550,0	229 804,4	1732	185 423,7
volt	52 502,3	136	79 542,6	290 884,4	136	277 283,5
Összesen	10 044,0	1871	35 383,3	234 254,8	1868	194 134,0

Adatforrás: TÁRKI Háztartás Monitor 2014

3. tábla

Háztartások átlagos tartozása és havi jövedelme a munkaintenzitás szerint, Ft

Munkaintenzitás	Törlesztés a kérdezés hónapjában			Havi jövedelem		
	átlagosan	háztartások száma	szórás	átlagosan	háztartások száma	szórás
0–0.2	6639,4	295	23 216,9	142 008,6	291	78 357,6
0.21–0.44	26 058,0	113	65 945,7	228 073,7	113	124 695,8
0.45–0.55	18 264,6	214	61 933,9	239 658,8	214	121 434,5
0.56–0.85	16 121,9	200	33 136,1	323 786,1	200	164 933,5
0.86–1	9836,4	600	29 469,7	293 588,0	600	207 405,7
Total	12 612,9	1422	39 744,8	253 372,4	1419	175 278,5

Adatforrás: TÁRKI Háztartás Monitor 2014

A TÁRKI 2015-ben egy ún. omnibusz felvételt is készített, amelyben kérdések voltak a tervezett családi vagyongazdálkodás intézményével kapcsolatban is, egy ezerfős, nemre, korra, iskolai végzettségre és településtípusra reprezentatív lekérdezésben. A Társaság ez az adatfelvétel lehetőséget ad továbbá a hitelfelvétellel összefüggő némely körülmény vizsgálatára, a vagyongazdálkodási intézményhez való viszonyulás előrejelzésére és az adóssághelyzettel kapcsolatos attitűdök feltárására. A továbbiakban már nem háztartásszinten, hanem a kérdezettek szintjén vizsgáljuk az omnibusz felvétel adatait.

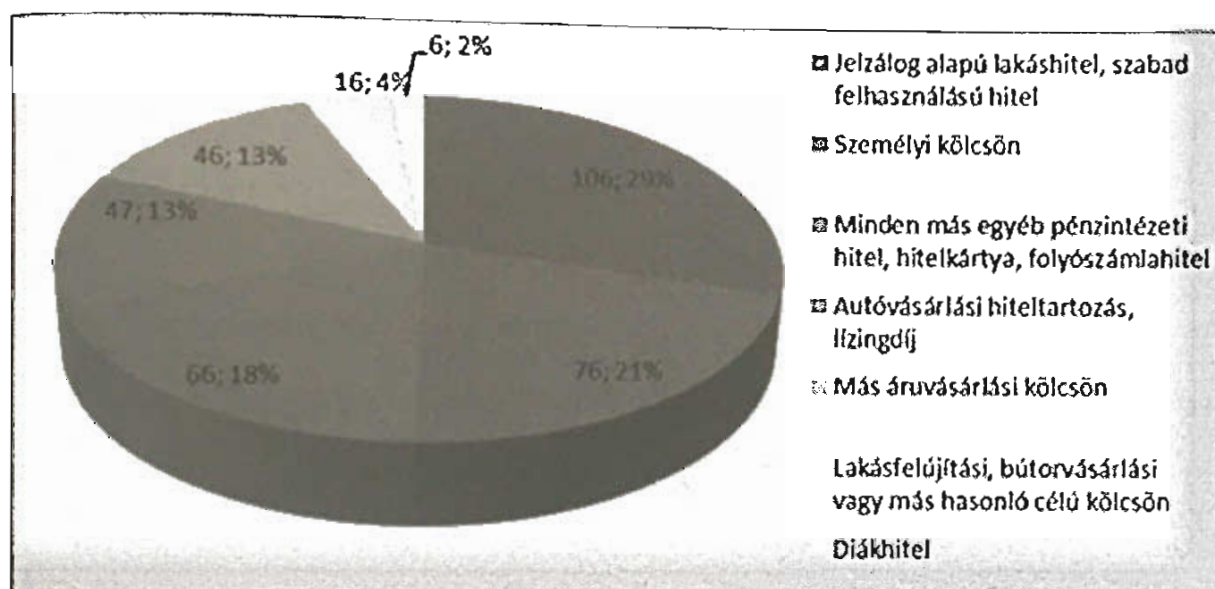
A mintába kerülésnél egy ún. szűrőkérdés vizsgálta, hogy a kérdezetteknek milyen hiteltartozásaik vannak. Az

1004 fős mintában 258 fő (25,7%) jelezte, hogy a háztartásában valaki rendelkezik felvert hittel. Összesen 362 említés történt valamely hitelre, mert természetesen egy háztartásban több hitel is lehetett, az adatokból következően átlag 1,4 hitel. Legtöbb említés a jelzálog alapú lakáshitelre, szabad felhasználású hitelre vonatkozott, az összes hitel közel harmada volt ilyen; jelentősnek mondható a személyi kölcsönök elterjedtsége is a mintában, az említések ötöde ezekre vonatkozott (2. ábra).

A 258 hitelt említő mintegy kétharmada csak egy hitellel rendelkezik, további egyötöd kettővel, és csak a fennmaradó 10%-nak van három vagy több, maximum öt hitele (3. ábra).

2. ábra

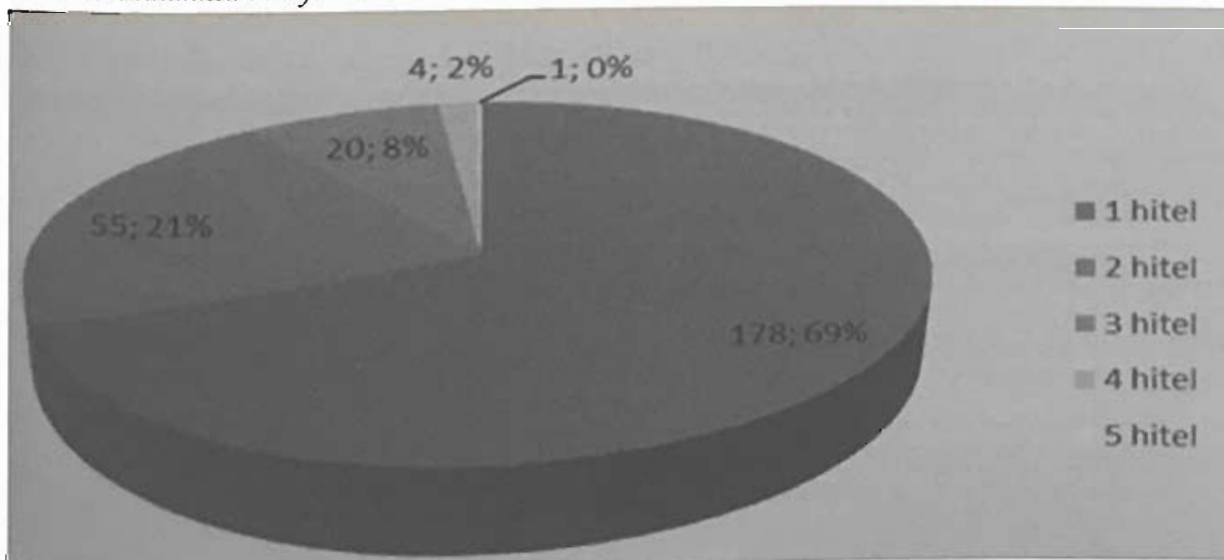
Hiteltípusok megoszlása, halmozottan

N=362 válasz: fő; %.

3. ábra

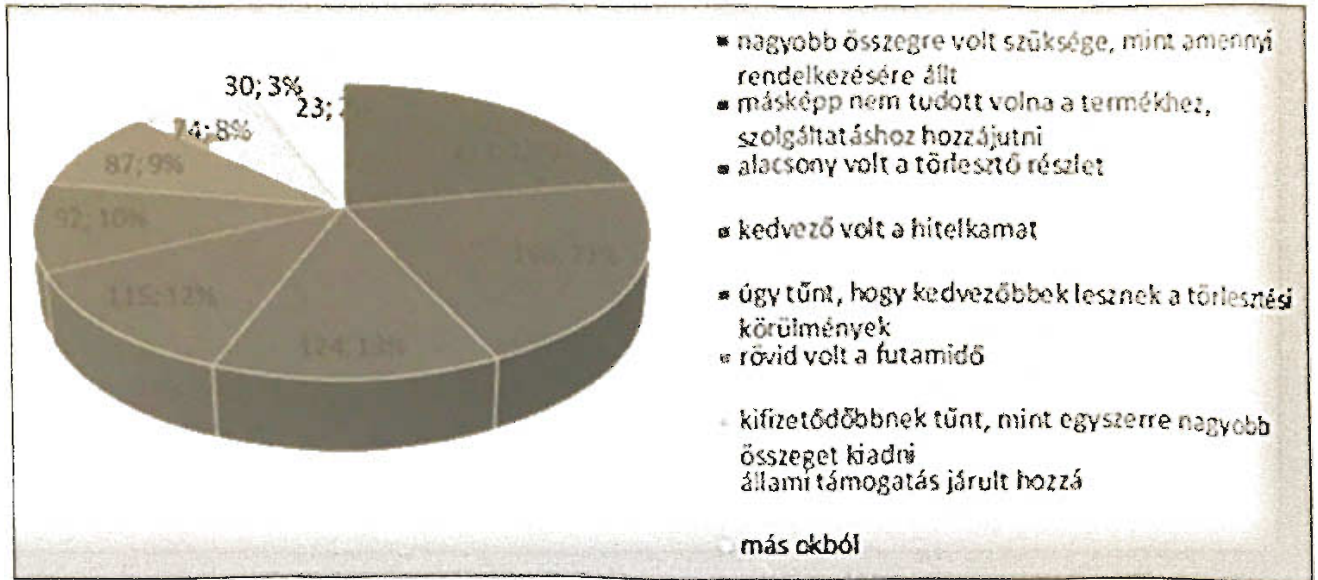
A hitellel rendelkezők aránya a hitelek száma szerint

N=258 válasz: fő; %.

4. ábra

A hitelfelvételek okai

N= 956 válasz; fő; %

A kérdőív tudakolta, hogy a kérdezettek valójában miért is vettek fel hitelt; a kérdés mindazoknak szólt, akik az elmúlt évtizedben vették fel hitelüket. Éppen ezért a válaszolók száma több volt, 299 fő, akik átlagosan több mint 3 válaszlehetőséget jelöltek meg, összesen 956-ot. Ezek szerint a két leggyakoribb indoka a hitelfelvételnek az volt, hogy a válaszolónak „nagyobb összegre volt szüksége, mint amennyi rendelkezésére állt” (22,3%), és „másképp nem tudott volna a termékhez, szolgáltatáshoz hozzájutni” (20,7%). Viszonylag nagyobb arányban jelölték meg a

kérdezettek a kedvező hitelkamatokat és az alacsony törlesztőrészteteket, míg olyan szempontok, mint a kifizetődőség vagy a futamidő sokkal kevésbé volt szempont a hitelfelvételkor. A hitelfelvételek okainak teljes megoszlását a 4. ábra mutatja.

A hitelfelvétellel összefüggésben a kérdések tudakolták, hogy ennek felvételében szerepet játszott-e mások véleménye, vagy ez csak a kérdezt saját döntésének tulajdonítható. Ezekre a kérdésekre 287 válaszadó több feleletet is adhatott, amelyek száma összesen 657 volt. A válaszok

4. tábla

A hitelfelvételben szerepet játszó tényezők iskolai végzettség szerint, %*

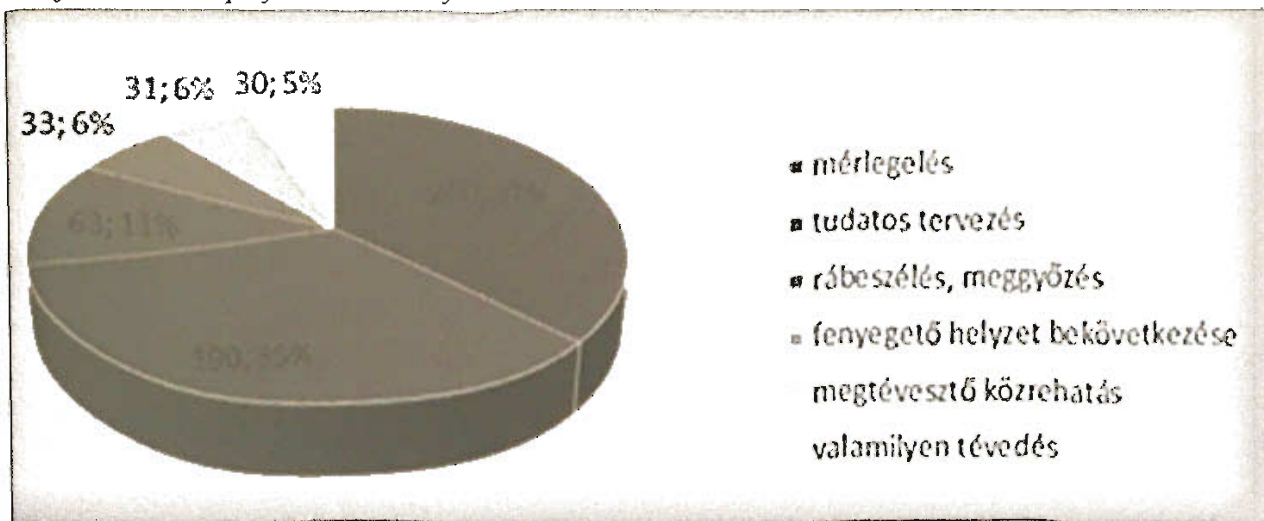
Hitelfelvételben szerepet játszó tényezők	8 általános vagy kevesebb	Szakmunkás-képző	Érettségi	Felsőfokú	Összesen
Rokonok, ismerősök véleménye	22,5	31,5	36,5	9,5	100,0
A hitelfolyósító pénzügyi intézet ajánlata	15,8	30,9	36,0	17,2	100,0
Pénzügyi tanácsadó, üzletkötő javaslata	22,0	22,3	46,7	9,0	100,0
Az árut, szolgáltatást nyújtó érvelése	12,5	29,5	43,3	14,6	100,0
Reklámok csábító hatása	16,9	40,3	27,7	15,1	100,0
Korábbi kedvező tapasztalatok	13,1	35,3	45,4	6,3	100,0
Más szempontok	19,2	38,3	30,0	12,5	100,0
Egyik sem, csak saját döntése volt a hitelfelvétel	13,9	32,4	39,7	14,0	100,0
Összesen ^{a)}	20,8	30,2	31,3	17,7	100,0
N	208	304	315	178	1004

* Egy válaszoló több választ is adhatott.

a) A válaszolók megoszlása iskolai végzettség szerint.

5. ábra

Hitelfelvételben szerepet játszó további tényezők

N = 548 válasz; fő; %

megoszlásából látható, hogy a hitel- és kölcsönfelvétel a legtöbbször kapcsoltan a hitelfelvevő saját döntéséhez: leggyakrabban a hitelfolyósító pénzügyi ajánlata szerepel az említések között, ezután pedig a rokonok, ismerősök véleménye volt a legtöbbet hivatkozott szempont. Harmadik legtöbb választott tényező az ár, szolgáltatást nyújtó érvelése volt, és ha ehhez hozzávesszük a pénzügyi ajánlatát, azt a véleményt fogalmazhatjuk meg, hogy a hitelek felvételében döntően a kínálati szempontok játszottak szerepet, amelyet a hitelfelvevő a rokonok, ismerősök véleményének megismerése után formált döntéssé. A kérdések megfogalmazásánál azt sejtettük, hogy a reklámok csábító hatása dobogós helyen lesz a hitelfelvételben, ezzel szemben a válaszok tanúsága szerint saját döntésén kívül ez játszott a legkisebb szerepet a hitelfelvételben – a mintában lévők válaszai alapján. Kimutatható azonban, hogy a hitelfelvétel szempontjaiban az iskolai végzettség valamelyest megmutatkozik, így pl. a reklámok hatása leginkább a szakmunkás végzettségűekre volt hatással, az üzletkötők, pénzügyi tanácsadók, szolgáltatást nyújtók leginkább az érettségizet-tekre hatottak (4. tábla).

Azoktól, akik korábban azt választották, hogy (a kérdés időpontjában) rendelkeznek valamilyen hitellel, további szempontsott is megkérdezték, amelyek hatással lehetnek a hitelfelvételre. A kérdés feltételének az volt a célja, hogy a válaszolók vajon említenek-e olyan körülményeket, amelyekből az értelmezésük szerint a szerződés megtámadhatóságára lehetne következtetni. Egy válaszoló ezúttal is több befolyásoló szempontot említhetett, az összefüggő kérdéscsoportra 221 fő összesen 548 választ adott le (5. ábra).

A leadott válaszok megoszlásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kérdezéskor hitellel rendelkezők döntően mérlegelés és tudatos tervezés alapján hozták meg hitelfelvételi döntésüket. Tévedés, megtévesztés, fenyegetés bár visszaidéződik, ezek összessége is az említések számában kevesebb mint egyötödös arányt képvisel, és még a rábeszéléssel együtt is sem éri el az említések harmadát.

Az esetleges megtámadhatósági körülmények részletesebb vizsgálatának érdekében kiválasztottuk azt az 59 főt, aki legalább egy ilyen feltételt említett ennél a kérdésnél. Közülük 18 fő két ilyen is mondott, 9 fő pedig mindhármat. Azt tapasztaljuk, hogy a hitelek száma befolyásolja a legjobban azt a vélekedést, hogy valakinél a hitelfelvételkor volt-e tévedés, történt-e megtévesztő közrehatás, avagy előfordulhatott-e valamilyen fenyegető helyzet a hitelfelvétel elmaradásának esetében (5. tábla).

5. tábla

Szerződéssel összefüggő kifogások említése

Meglévő hitelek	Tévedést, megtévesztést, fenyegetést						Összesen	
	említ		nem említ		nem kért és ismeretlen		fő	%
	fő	%	fő	%	fő	%		
Nincs jelenleg hitele	0	0,0	0	0,0	747	95,3	747	74,3
1 hitele van	27	45,6	116	71,8	34	4,4	178	17,7
2 vagy több hitele van	32	54,4	46	28,2	2	0,3	80	8,0
Összesen	59	100,0	162	100,0	783	100,0	1004	100,0

A több hiteltartozás tehát inkább alakítja a kérdezettben azt a véleményt, hogy a hitelfelvételi döntésben szerepet játszhatott valamilyen tévedés, megtevesztés, fenyegető helyzet, esetleg kettő is ezek közül, vagy akár mindhárom. (Hasonló a helyzet, ha az esetleges rábeszélés meglétét kérdezzük, csak kevésbé erős a kapcsolat a két változó között.) Az is kimutatható az adarfelvételből, hogy minél több hitele van valakinek, annál nehezebb helyzetben van. A két vagy több hitellel rendelkezők 68,8%-ánál fordult elő, hogy az utóbbi 12 hónapban pénzihiány miatt nem tudták határidőre befizetni valamilyen tartozásukat, míg az egy hitellel rendelkezőknél ez az arány 42,1% volt. Hasonlóan, akiknél az elmúlt évekre vonatkozóan előfordult már a magáncsőddel összefüggésbe hozható események közül legalább egy, a kettő vagy több hitellel rendelkezők között 57,5%, míg az egy hitellel rendelkezőknél 32,6% volt a pénzihiány miatt nem fizetők aránya.

Ilyen, a kérdőívben felsorolt esemény volt, ha legalább egy hónapig nem fizették a közműszámlákat és/vagy a törlesztőrészeket; és/vagy a háztartás tartozásainak összege tartósan meghaladta a bevételeiket; és még az is választható volt, hogy a háztartás teljes vagyona kisebbnek bizonyult, mint az őt terhelő követelések összege. Ez azt jelenti, hogy a korábbi fizetési nehézségek, tartozásfelhalmozódások áthúzódása is megfigyelhető a kérdés időpontjáig.

A kérdezett személyi körülményei kevésbé erős összefüggést mutatnak megtámadhatósági okok esetleges felvetődésével. Kiemelhető ugyan, hogy pl. az iskolai végzettséggel való összevetéskor az érettségizett kategóriába tartozók azok, akik a leginkább beszámolnak valamely megtámadhatósági szempontról, de az adatok azt is elárul-

ják, hogy ők azok, akik felülreprezentáltak a kettő vagy több hitellel rendelkezők kategóriájában is, összességben tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a hiteltörlesztés nehézségeinek fokozódásával gyakoribbá válik az érintetteknek a szerződés esetleges érvénytelenségének a felmerülése. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy ennek a kimutatható összefüggésnek nincs jogi relevanciája, tehát ettől jogilag a kérdezettnek lehet, hogy igaza lenne, lehet, hogy nem, de a felmerülő jogi kérdéseket csak jogi úton lehet tisztázni. Attól tehát, hogy a válaszoló úgy gondolja, hogy az ő hitelfelvételében szerepe van pl. a megtevesztésnek, még ha igaza is van, ezt csak egy jogi eljárásban tudja érvényesíteni.

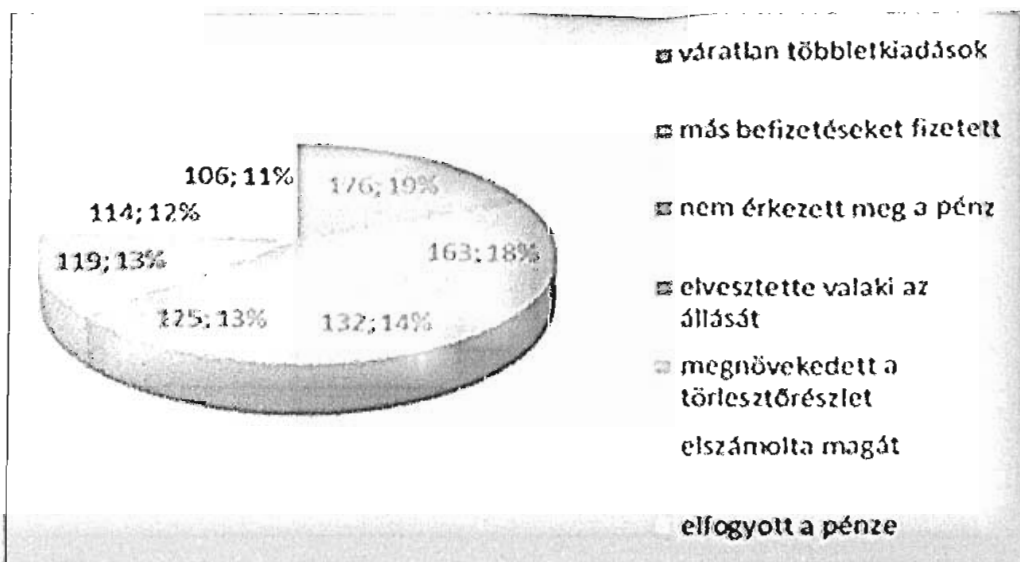
Törlesztésekkel összefüggő kérdések

A hitelekkel, törlesztésekkel kapcsolatosan kérdeztük a befizetések elmaradásának okait és a következményeit is azoktól, akiknek az elmúlt 12 hónapban volt legalább egy hónapot meghaladó elmaradásuk a számlabefizetések, törlesztőrészek tekintetében (6. ábra).

Ezeknél a kérdéseknél is egy személy több okot is említhetett, összesen 203 fő adta le az összesen 935 választ. Ezekből az állapítható meg, hogy az elmúlt 12 hónapban legalább egyszer előfordult eseteknél a leggyakoribb hivatkozás a váratlan többletkiadásokra történt, a kérdőív példái szerint ilyen lehetett a betegség, kár, baleset. Második leggyakoribb említés a más befizetések teljesítését emelte ki, mint pl. közműtartozások, (újabb) hitel törlesztését, ami utalhat az adósságszpirálba kerülés viszonylagos gyakoriságára. Az említések között az utolsó helyen szerepelnek az olyan, egyénhez köthető okok, mint hogy elszámolta magát (magukat), mert az ígért fizetésemelést

6. ábra

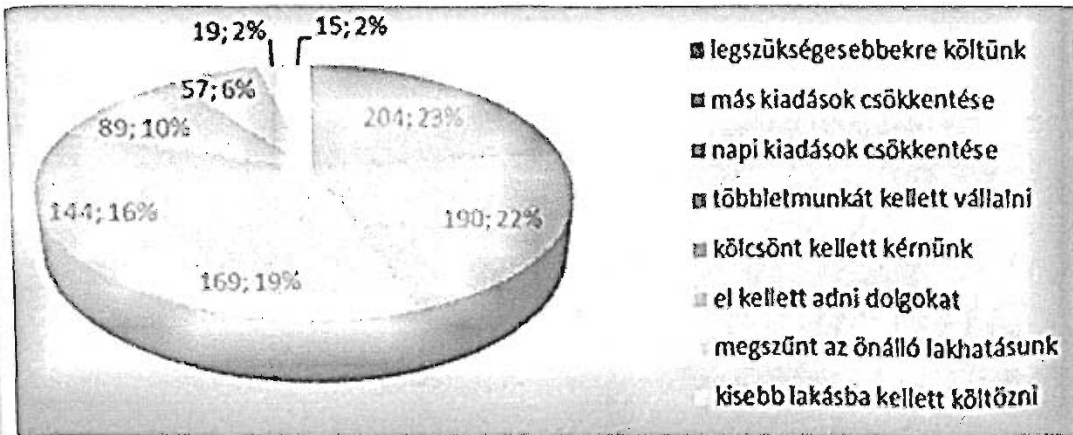
Befizetések elmaradásának okai

N= 935 válasz: fő; %.

7. ábra

Az adósság törlesztésével együtt járó könnyítő megoldások

N= 887 válasz; fő; %

vagy egyéb pluszjövedelmet nem kapta (kapták) meg, avagy elfogyott a pénze (pénzüik) (mert pl. kölcsönt, támogatást kellett adni valakinek). Akik csak ezt a két ténnyezőt említették a befizetések elmaradásának okaiként, azok száma mindössze két fő volt, mindenki más, aki ezeket választotta, valamilyen külső körülményt is említett még a nemfizetés okaiként.

Az adósság törlesztése több következménnyel is járhat az adósokra nézve, a fogyasztás visszafogásától egészen az önálló lakhatás elvesztéséig. A törlesztéssel együtt járó stabilizáló megoldásokat az alábbi, 7. ábra mutatja.

A kérdezettek itt is több kiadáscsökkentő megoldást is megjelölhettek, így a 251 válaszoló átlagosan 3,5 lehetőséget említett helyzetének könnyítése érdekében. Első három helyen a fogyasztás visszafogásának megoldásai szerepelnek („csak a legszükségesebbekre köl(t)tünk”,

„kevesebbet fordí(tot)tunk más kiadásokra (pl. utazás, szórakozás, felújítás, tanulás)”, „kevesebbet fordí(tot)tunk napi kiadásokra (pl. étkezés, ruházkodás, fűtés, villany)”. Ezután következnek azok a megoldások, amelyek valamilyen forrásbevonással járnak („többletmunkát kellett vállalni”, „kölcsönt kellett kérni”, illetve „el kellett adni dolgokat, legyen az bármi, ingó, ingatlan, üzletrész, értékpapír”. Végül legkevésbé fordultak elő a lakharással kapcsolatos problémák, mint a kisebb lakásba költözés, vagy az önálló lakhatás megszűnése. Ezek a lakhatási problémák önállóan nem is fordulnak elő, kapcsolódik hozzájuk a kiadások csökkentése és a forrásbevonás valamelyik esete is, ami arra utal, hogy az érintettek mindent megtesznek a lakásproblémák elhárítása érdekében. Ahol ezek felmerülnek, az legerősebben a hitelek számához kapcsolódik, a hitelekkel együtt járó terhek növekedése tehát

6. tábla

A magáncsőd jellegzetességei és a háztartás költségsökkentő tevékenysége, %

Előfordult probléma ^{a)}	Kiadások csökkentését	Kiadások csökkentését és forrásteremtést	Kiadások csökkentését, forrásteremtést, lakásproblémát	Nem kérdezett és ismeretlen	Összesen
	említők aránya				
Nem érintett és ismeretlen	76,4	54,4	42,9	89,4	82,0
Csak közmű- és/vagy törlesztő-részlet elmaradás	15,3	26,6	19,0	6,5	10,6
A részletfizetés mellett bevétel és/vagy vagyon-elmaradás is ^{b)}	8,3	19,0	38,1	4,1	7,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

a) A megnevezett problémákkal érintett válaszolók száma 181 fő volt.

b) Azok, akik igennel válaszoltak arra a kérdésre, hogy háztartásukban előfordult már az az elmúlt években, hogy a háztartás tartozásainak összege tartósan meghaladja a bevételeiket, illetve arra, hogy a háztartás teljes vagyona kisebb, mint az öt terhelő követelésék összege.

fokozottan veszélyezteti a lakásviszonyok változatlan fennmaradását. Azokban a háztartásokban, amelyekben már a kérdezést megelőző években is kimutathatók voltak a magáncsőd jellegzetességei, szintén nagyobb arányú a lakásproblémák jelentkezése (6. tábla).

Azoktól, akik azt nyilatkozták, hogy az utóbbi 12 hónapban előfordult, hogy pénzhiány miatt nem tudtak határidőre befizetni valamely tartozásukat (pl. lakbért, közös költséget, törlesztőrészetet), azoktól a kérdezők azt is tudakolták, hogy előfordult-e a háztartásban az adóssággal kapcsolatos terhek miatt valamilyen, őket negatívan érintő egészségügyi vagy szociális esemény. A kérdésre 147 válaszoló 245 választ adott, tehát egy fő kevesebb mint két lehetőséget jelölt meg átlagosan (8. ábra).

A legtöbbet említett válaszok alapján az adósság terhei a kérdezettekben elsősorban pszichés és szomatikus problémákban tört felszínre, megromlott ismerősi, baráti, rokoni kapcsolatokról, netán válásról, család szétszakadásáról ehhez képest jóval kevesebb említés történik, de állásváltoztatási kényszer vagy más településre költözés sem jellemző. Halálesetről – legyen az akár keringési probléma vagy szívritmuszavarból eredő haláleset, mint pl. szívinfarktus, agyvérzés, vagy éppen öngyilkossági kísérlet – mindössze két fő tesz említést.

Mivel a lakossági minta adatai alapján a hiteltartozásokból eredően – nem utolsósorban az eddigi adóssmentéseknek is köszönhetően – nem történt még tömeges lakásvesztés (7. ábra), nem történtek sorozatos tragédiák (8. ábra), a kérdezettek általában bankokhoz még mindig szívesen fordulnának tanácsadásért. Ez a kép azonban változik, ha azt vizsgáljuk, hogy vajon a tartozással rendelkezők esetében is fennáll-e ez a helyzet. Azt tapasztal-

7. tábla

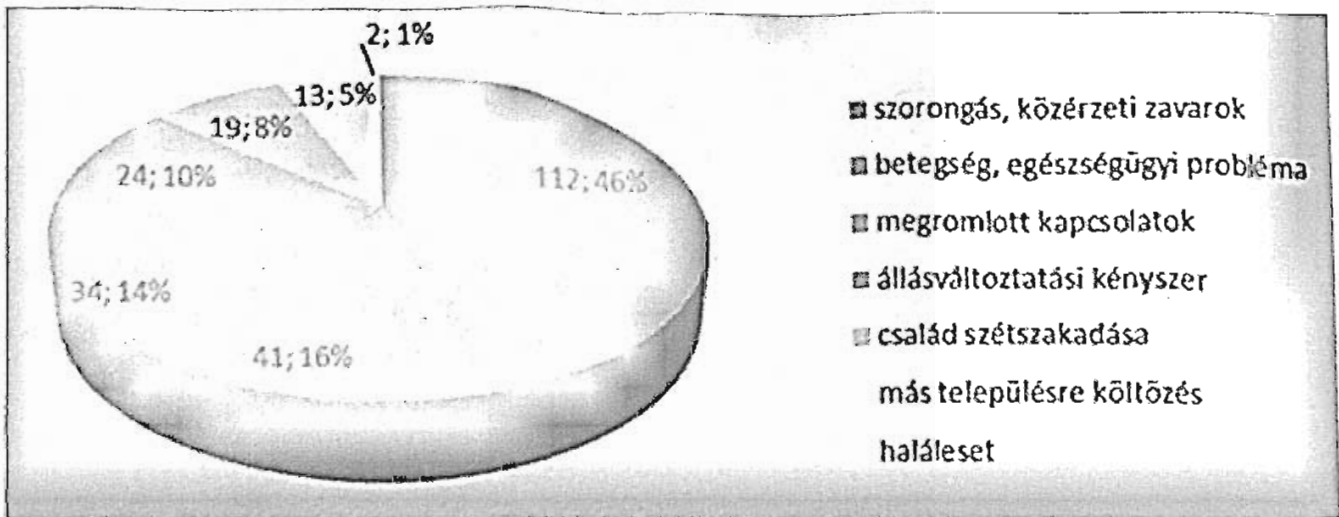
Intézményes tanácsadást szívesen elfogadók arányai, %*

Megnevezés	Pénzhiány miatt határidőre való befizetéssel elmaradás		Összesen
	nem fordult elő vagy nem ismert	előfordult	
Bank, pénzügyintézet	74,0	26,0	100,0
Szakminisztérium	66,3	33,7	100,0
Személyes pénzügyi tanácsadó	67,8	32,2	100,0
Adósságot segítő civil szervezet	65,0	35,0	100,0
Nemzeti Eszközkezelő	69,5	30,5	100,0
Önkormányzati szociális hatóság	68,9	31,1	100,0
Adósságkezelési szolgáltatást végző szakember	69,6	30,4	100,0
Családi vagyonfelügyelő	64,7	35,3	100,0
Adótanácsadó központ	66,2	33,8	100,0
Csődgyongdok	65,2	34,8	100,0
Pénzügyi felügyeleti szerv	66,7	33,3	100,0
Más	69,4	30,6	100,0
Összesen ⁿ⁾	73,3	26,7	100,0
N	547	199	745

* Arra a kérdésre, hogy „Ha Ön olyan helyzetbe kerülne (még akkor is, ha most nincs is semmiféle tartozása), hogy a tartozásait nehezen tudná fizetni, kiktől venne szívesen igénybe intézményes tanácsadást” egészen biztosan-nal és valószínűleg igen-nel válaszolók; egy személy több intézményt is megnevezhetett. a) A válaszolók megoszlása aszerint, hogy előfordult-e az utóbbi 12 hónapban, hogy pénzhiány miatt nem tudták határidőre befizetni valamely tartozásukat.

8. ábra

Adóssággal kapcsolatos terhek egyes következményei

N= 245 válasz; fő, %.

ak, hogy a tartozással rendelkezők körében a bankok, pénzüstézetek már sokkal kevésbé népszerűek, akik tartoznak, sokkal nagyobb bizalmat éreznek a civil szervezetek és a ma még nem is létező, de adóssokat segítő hirtelen álló szervezetek intézmények felé, mint csődgondnok vagy adóstanácsadó központ, és ide tartozik a családi vagyongazdálkodó is (7. tábla).

Családi vagyongazdálkodó

A Tárki vonatkozó omnibusz adatfelvételének kérdései arra irányultak, hogy vajon a megkérdezettek hogyan viszonyulnának a ma még nem létező intézmény, a családi vagyongazdálkodó szolgálat felállításához, várható-e a leendő szervezettel való együttműködés, és ha igen, milyen formában. Az esetleges együttműködésre vonatkozóan három kérdést tettek fel a kérdezőbiztosok úgy, hogy az egymás utáni kérdések egyre fokozottabb kooperációt vártak a kérdeztől, és nemcsak elfogadást és elutasítást, hanem alternatív megfontolást is tartalmaztak (8. tábla). A kérdéseket valamennyi mintába került személynek feltették.

8. tábla

Az együttműködés fokozatainak alakulása a családi vagyongazdálkodóval

Megnevezés	A (valamilyen) együttműködésről nyilatkozók	
	száma (fő)	aránya (%)
Együttműködne-e^a		
Nem	439	50,8
Teljes mértékben	81	9,3
Egy bizonyos mértékig	345	39,9
Összesen	864	100,0
Szigorú kiadási korlátozásokat vállalna-e^b		
Nem	481	52,5
Igen	80	8,7
Feltételektől függően	355	38,7
Összesen	917	100,0
Vagyongazdálkodóval együtt gazdálkodást vállalna-e évekig^c		
Nem	496	55,8
Igen	54	6,0
Feltételekkel	339	38,1
Összesen	888	100,0

a) Ha az Ön, Önök háztartásának (esetleges) tartozásai tartósan meghaladnák a bevételeit, együttműködne Ön egy olyan állami szervezettel képviselőjével, akinek az a feladata, hogy Önnek segítsen az adósságait rendezni?

b) Ha az Ön, Önök háztartásának (esetleges) tartozásai tartósan meghaladnák a bevételeit, hajlandó lenne Ön a helyzet javítása érdekében olyan szigorú feltételeknek megfelelni, amelyek jelentősen korlátozzák az egész háztartásának kiadásait a jelenlegihez képest?

c) Ha az Ön, Önök háztartásának (esetleges) tartozásai tartósan meghaladnák a bevételeit, hajlandó volna vállalni olyan feltételeket, hogy évekig egy államilag megbízott vagyongazdálkodó az Ön háztartásának minden vagyontulát és jövedelmét együttesen gazdálkodjon az adósság törlesztése és a fennmaradó adósságok visszafizetése alóli mentesülés érdekében?

Bár a vonatkozó kérdések feltétele a szokásosnál csak bizonyultabban történhetett, a válaszok megoszlásából látható, hogy a kérdeztettek alapvetően nem elutasítóak a családi vagyongazdálkodóval, illetve tevékenységével kapcsolatosan. Leginkább elfogadóbbak az együttműködés tényével kapcsolatosan, minden további ismeret nélkül is a kérdeztettek fele ezt elfogadná, bár nagy részük nem teljes mértékben, hanem csak egy bizonyos fokig. A válaszok megoszlásaiból érzékelhető, hogy a szigorúbb feltételek kevésbé vonzóak, de még a legkeményebb feltételek esetében is a válaszolók közel fele vállalna a vagyongazdálkodóval való együttműködést, akár évekig is, még ha jelentős részük csak feltételek teljesülésének esetében. Két feltételt is kérdeztünk e kérdés feltevésakor, miszerint

- csak akkor vállalna-e (a vagyongazdálkodóval való együttműködést évekig), ha az adós érdekei is kellően figyelembevételre kerülnek; vagy
- akkor vállalna-e ha a családi csődvédelem szabályai garanciát adnak a későbbi mentesülésre a fennmaradó adósságok alól.

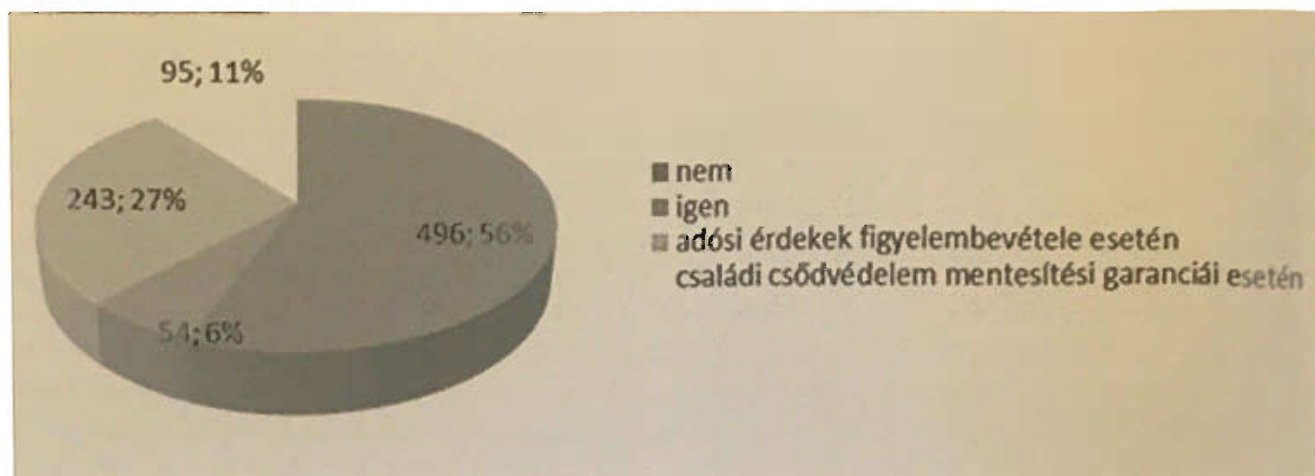
A válaszok megoszlásából látható, hogy a logikailag közel azonos értékű feltételeket a válaszolók eltérően értékelték, a megadott két feltétel közül előnyben részesítették az adósi érdekek figyelembevételének megfogalmazását, holott a családi csődvédelem garanciái ezt ugyanúgy vagy még erősebben képviselnék (9. ábra). Ebből – mint ahogy az adatfelvétel több más kérdésére kapott válaszából is – az a következtetés vonható le, hogy a családi csődvédelem intézményének a bevezetéséhez szükséges megismereteti a lakosságot, különösen az érintett társadalmi csoportokat, többek között a bevezetendő jogintézmény fontosságával és előnyeivel.

Arra is választ kaptunk, hogy a kérdeztettek, ha esetleg magáncsődbe, illetve ahhoz közeli helyzetbe kerülnének, a helyzetük javítása érdekében hajlandók volnának-e vállalni olyan feltételeket, hogy akár tíz évig is egy államilag megbízott vagyongazdálkodó irányításával minimális szintre korlátozzák a fogyasztásukat. Az igen válasz ebben az esetben a 10 év elfogadását jelentette, ami a maximálisan elképzelhető leghosszabb ideje a mentesülésig tartható időnek. A nem válasz ebben az esetben a 0 évet jelentette, és az alternatív válaszlehetőségek 1 és 9 év feltüntetésére vonatkozhattak.

Mint az várható volt, 10 éves „futamidővel” csak kevesen vállalnák a fogyasztásuk korlátozását, mindössze 32 ilyen válaszoló volt, de a csökkenés nem egyenletes az évek mentén. Mindössze 45 fő az, aki 6–10 éves periódusra is beleegyezne, míg 1–5 év közti időre 221 fő. A törvénytervezetben szereplő, a mentesítésig tartó 5 éves időtartam tehát reálisan közelíti meg a vállalkozhatóság határát. Viszont feltételezhetjük, hogy ennek a kérdésnek a megfogalma-

9. ábra

Vagyonfelügyelővel való együtt gazdálkodást vállalna-e*

N=888 fő válaszoló megoszlása: fő; %.

* A kérdés pontos megfogalmazásával kapcsolatban ld. a 8. táblához írt c) megjegyzést.

zása a válaszolók számára még szigorúbb követelmények teljesítését sugallhatta, mert itt a „nem” és a „nem tudja” válaszok is magasabbak voltak, mint az általunk legszigorúbbnak gondolt feltétel, a vagyonfelügyelővel való évekig való együttgazdálkodás esetében (10. ábra).

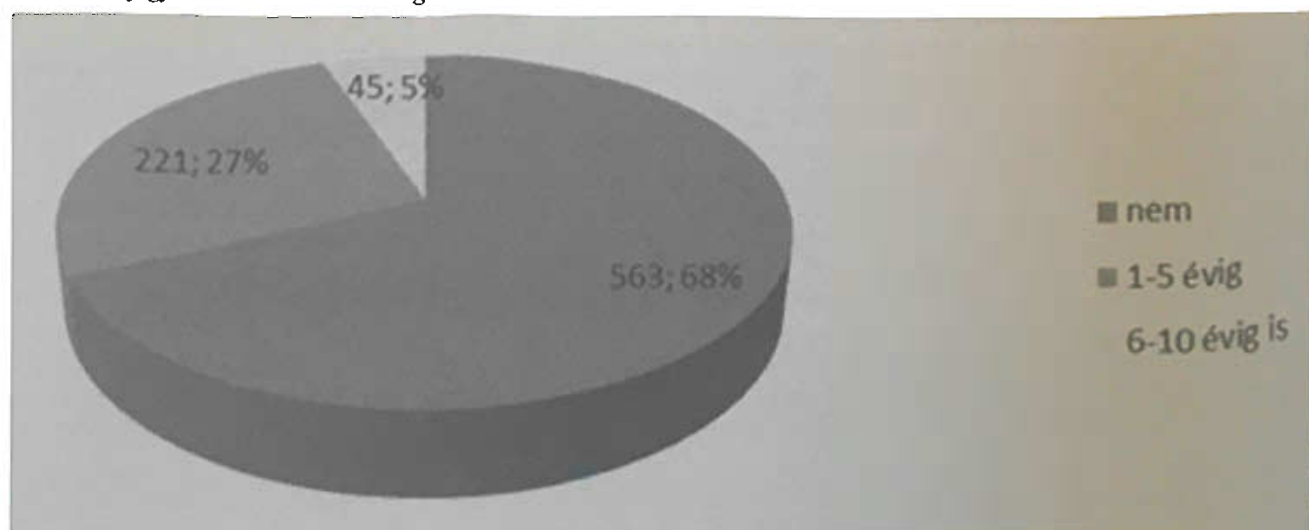
Mivel tisztázni szerettük volna, hogy kik azok a válaszolók, akik a négy, együttműködést firtató kérdésünkre pozitív választ adtak, mennyiben ugyanazokról a személyekről van szó, és ők milyen jellemzőkkel bírnak, a négy kérdés válaszolóit egy változóba kapcsoltuk össze. Módszertani megjegyzésként ide kívánkozik, hogy a tipológia

megalkotásába bevontuk a minimális fogyasztásra vonatkozó kérdésre adott válaszolókat is, ennek érdekében a kódolást úgy végeztük, hogy az 1–5 évi együttműködést vállalókat tekintettük feltétel nélküli, a 6–10 évig való együttműködést vállalókat pedig feltételes együttműködőknek. Ennek oka az volt, hogy az adósságrendezéssel kapcsolatos törvénytervezet öt éves eljárási időt tartalmaz, amely után a jóhiszeműen együttműködő adós mentesülhet az adósságok terhe alól.

Ha ezek után megvizsgáljuk a kérdezett személyéhez kötődő változóinak (mint pl. a nem, kor, iskolai végzettség)

10. ábra

Minimális fogyasztást vállalna-e évekig*

N=829 fő válaszoló megoszlása: fő; %.

* Ha az Ön, Önök háztartásának (esetleges) tartozásai tartósan meghaladnák a bevételeit, a helyzet javítása érdekében hajlandó volna vállalni olyan feltételeket, hogy akár tíz évig is egy államilag megbízott vagyonfelügyelő irányításával minimális szintre korlátozzák az Önök fogyasztásait?

ség) alakulását a vagyonszelővel való együttműködéssel összefüggésben, azt állapíthatjuk meg, hogy ezek kevés szignifikáns összefüggést mutatnak az együttműködés fentebb részletezett összetevőivel. Bár néhány szempont kiemelhető, ezek inkább érdekességek. Ilyen, hogy a nők inkább mutatnak együttműködést, mint a férfiak, de ez csak az együttműködés legelső szintjén szignifikáns. Életkorok tekintetében elmondható, hogy az együttműködést bármely tekintetben inkább vállalják a 40–49 és az 50–59 éves korosztályokba tartozók, mit a más életkorúak. A foglalkozási csoportok közül leginkább az alkalmazottak, legkevésbé a nyugdíjasok együttműködők, még ha feltételeken is.

Az iskolai végzettségnek, a háztartás havi nettó jövedelmének (kategóriák szerinti besorolást tekintve) és a szubjektív anyagi helyzetnek (hogy a kérdezett az anyagi helyzetét nehéznek, szűkösnek vagy jónak gondolja-e) semmilyen kimutatható szerepe nincs a családi vagyonszelővel való esetleges kapcsolatra. Kimutatható viszont, hogy a fennálló hiteltartozások, kölcsönök, valamint a már évek óta meglévő, bevételeket és vagyont meghaladó követeléstenger megléte az, ami az együttműködés irányába tereli a válaszolókat (9. tábla).

A 9. táblázatból látható, hogy minél inkább csődhelyzetben van valamelyik megkérdezett, annál inkább hajlik a családi vagyonszelővel való esetleges együttműkö-

9. tábla
Családi vagyonszelővel való együttműködést vállalása, csődhelyzet illetve befizetés elmaradásának szempontjából, %

Megnevezés	Nem vállal együttműködést, vagy nem nyilatkozott	Legalább egyvalamit feltétel nélkül	Legalább egyvalamit feltétellel	Valamit feltétellel és valamit feltétel nélkül	Összesen
		vállal az együttműködés megadott körülményeiből ^{a)}			
pénzhiány miatt befizetést elhalasztók ^{b)}					
Határidőre nem fizetők	22,0	4,0	36,3	37,7	100,0
Többi megkérdezett	46,2	3,8	25,6	24,3	100,0
Összesen	40,8	3,9	28,0	27,3	100,0
elmúlt években csődhelyzetben lévők ^{c)}					
A csőd valamelyik jellegzetességét felmutatók	19,9	3,3	34,3	42,5	100,0
Többi megkérdezett	45,5	3,9	26,6	24,0	100,0
Összesen	40,9	3,8	28,0	27,3	100,0

a) Együttműködést és/vagy szigorú kiadási korlátozásokat és/vagy vagyonszelővel együtt gazdálkodást, illetve minimális fogyasztást vállalók.

b) Akiknél legalább egyszer előfordult, hogy az utóbbi 12 hónapban pénzhiány miatt nem tudták határidőre befizetni valamely tartozásukat.

c) Akiknél az elmúlt években előfordult, hogy legalább egy hónapig nem fizették a közműszámlákat, és/vagy legalább egy hónapig nem fizették a törlesztőrészeket, és vagy a háztartás tartozásainak összege tartósan meghaladja a bevételeiket, illetve a háztartás teljes vagyona kisebb, mint az öt terhelő követelések összege.

10. tábla
Családi vagyonszelővel való együttműködést vállalása hitelek és kölcsönök szempontjából

Megnevezés	Nem vállal együttműködést, vagy nem nyilatkozott		Vállal együttműködést		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
A háztartás bármely tagjának hiteltartozása						
nincs és korábban sem volt	274	49,4	280	50,6	554	100,0
korábban volt hitele	70	36,2	123	63,8	192	100,0
jelenleg 1 hitele van	52	29,4	125	70,6	178	100,0
jelenleg 2 vagy több hitele van	14	17,8	66	82,2	80	100,0
összesen	410	40,8	594	59,2	1004	100,0
A háztartás bármely tagjának kölcsöntartozása						
nincs és nem is volt	311	44,3	391	55,7	702	100,0
korábban volt kölcsöntartozása	68	32,4	142	67,6	211	100,0
jelenleg van kölcsöntartozása	9	15,3	49	84,7	57	100,0
összesen	388	40,0	582	60,0	970	100,0

désre, még ha nem is feltétel nélkül. Ezt a határidőre nem fizetők, illetve a csőd valamelyik jellegzetességét felmutatók együttműködési lehetőségek terén felmutatott magasabb arányai mutatják. Ugyanez állapítható meg, ha a hitelek vagy a kölcsönök meglétét vizsgáljuk a tervezett vagyonszűkítési intézményhez kapcsolódó valamilyen esetleges viszonyulás szempontjából (10. tábla).

A 10. táblázat adatai azt mutatják, hogy inkább vállalják az együttműködés valamely formáját azok, akiknek van hitel-, illetve kölcsöntartozásuk, még ha nem is feltételek nélkül, mint akiknek nincs ilyen, főleg, ha soha nem is volt. Akiknek nincs és nem is volt hitele, azok közül csak 50,6% nyilatkozott az együttműködés valamely kérdésében felkínált módjáról – ha feltételesen is, de – elfogadón; míg azok, akiknek két vagy több hitelük is van, 82,2%-a. Hasonló a helyzet azokkal a kölcsöntartozókkal, amelyet a kérdezettek magánszemélytől vagy munkahelytől kaptak. Akiknek van ilyen, azok 84,7%-a nyilatkozott valamely felkínált együttműködési lehetőségről (ha feltételekkel is) elfogadón, míg akiknek ilyen nincs és nem is volt, azoknak csak 55,7%-a. Mindebből levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a vagyonszűkítéssel való együttműködést tehát nem az életkor vagy az iskolai végzettség, hanem az eladósodottság mértéke és az ezzel járó terhek nagysága befolyásolja elsősorban.

A kérdőívben egy kérdéssor vizsgálta, hogy vajon a kérdezettek mit várnának el a családi vagyonszűkítéstől, aki bizonyos szempontból egyfajta családi csődbiztos szerepet lát majd el az adósságrendelési eljárásban. Tíz megadott válaszlehetőséget kínált fel a kérdőív, ezúttal is több választ lehetett megadni. A legtöbb válaszoló élt is ezzel a lehetőséggel, a 801 fő 5368 választ adott le, azaz átlagban 6,7-et. 166 megkérdezett mind a tíz válaszlehetőséget megjelölte, mint olyan feladatot, amelyet el kellene látnia

ennek az intézménynek, ebből következően az érintettek körében egy sokrétű várokozásra lehet számítani. A válaszok megoszlásait a 11. ábra mutatja.

Az ábrából, pontosabban a leadott válaszokból levonható következtetés, hogy a megkérdezettek közül 376-an úgy gondolták, hogy a családi csődbiztos szerepet ellátó vagyonszűkítési intézménynek még életvezetési tanácsokat is tudnia kell adni. Még valamivel ennél is többen voltak, akik háztartási tanácsokat is elvárnának, bár az a kérdés során nem merült fel, hogy mennyiben gondolnak magukra, mennyiben tartanak ezt fontosnak mások számára. A legtöbb választ azonban azok a válaszlehetőségek kapták, amelyeket a törvénytervezet létrehozói valóban a vagyonszűkítési intézménynek szántak, aki mindenekelőtt segíthet a végrehajtás elkerülésében és az adósságok alóli mielőbbi mentesülésben, de közreműködik majd a felhalmozódott adósságnak is a kezelésében, és eljár majd a pénzügyi intézet felé is, többek közt az adósságok átláthatóbbá tételének érdekében.

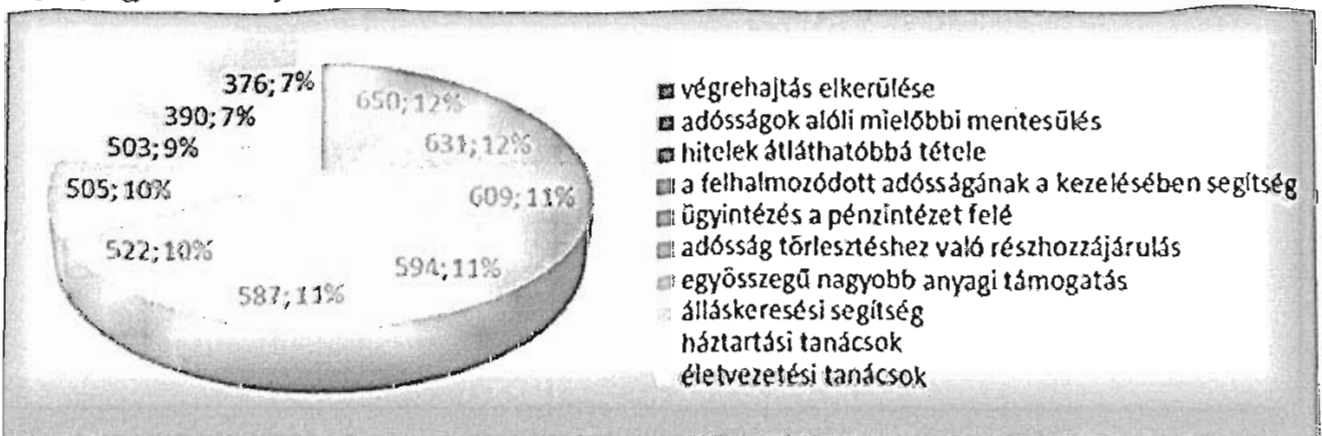
Összegzés

A Tárki Monitor adatgyűjtéséből az derül ki, hogy az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozóknak viszonylag magasabb a hiteltartozása, ami azt valószínűsíti, hogy a hitelek kihelyezésénél a pénzügyi intézetek nem jártak el kellő körültekintéssel. Az omnibusz adatfelvétélből látható, hogy a hitelfelvevők elsősorban azért történtek, mert máskülönben a válaszolók nem jutottak volna hozzá a kívánt javakhoz. A hitelfelvevők sem mérték fel jól a kockázatot, anyagi gyarapodásukat ezzel akarták elősegíteni, viszont nem látták át, nem is igen láthatták, hogy a felkínált hitelkonstrukciók erre nem igazán voltak alkalmasak.

Az omnibusz adatfelvétel azt erősíti, mint az az NCSSZI korábbi, kilakoltatásokkal összefüggő vizsgálata-

11. ábra

Vagyonszűkítéstől elvárt feladatok

N=5368 válasz megoszlása: fő; %.

tából is kimutatható (Mészáros–Pál 2015, Papházi 2015), hogy tömeges vészhelyzet sem a lakásvesztések, sem az állampolgárok életviszonyainak tekintetében még nem alakult ki, a mintába kerülteknél bár előfordulnak ilyenek, magánéleti katasztrófákról csak kevesen nyilatkoztak. Mindössze 59-en voltak azok is, akik utólag arról számoltak be, hogy a hitelfelvételi döntésükben szerepet játszott valakinek a megtévesztő közrehatása, valamilyen tévedés a hitelfelvétellel kapcsolatosan, avagy valamilyen fenyegető helyzet bekövetkezése a hitelfelvétel elmaradásának esetében.

Mivel a mintába kerültek magánéletének csak egy kis hányadát rázta meg a hitelfelvétel, érezhető ezért a bankok iránt is bizalom, amit az mutat, hogy intézményes tanácsadással még mindig hozzájuk fordulnának legtöbben. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy akik fizetési nehézségekkel küzdenek, ott inkább vannak bizalommal a civil szervezetek és pl. a még létre sem jött családi vagyonfel-

ügyelői intézmény felé. A tervezett Családi Vagyonfelügyelői Szolgálattal kapcsolatban kimutatható, hogy az adósságokkal rendelkezők nem utasítják el az együttműködést, de fontosak számukra a kialakított feltételek konkrét körülményei, ezért az intézmény működésének a megismertetése a lakossággal minél előbb indokolt.

Felhasznált irodalom

- Medgyesi Márton – Simonovits Bori – Bernát Anikó (2015) Társadalmi sérülékenység: vagyoni helyzet, eladósodottság, megélhetési nehézségek. In: Szívós–Tóth (szerk.) (2015) *Jól nézünk ki (...?) Házzartások helyzete a válság után*. Társ. Monitor Jelentések, 86–103.
- Mészáros Zoltán – Pál Zsolt (szerk.) (2015) *Hátrányos helyzetű és veszélyeztetett társadalmi csoportokkal kapcsolatos kutatások*. NCSZZI, Budapest.
- Papházi Tibor (2015) Kiköltözési helyzetkép 2012. *Szociálpolitikai Szemle*, 4. sz. 49–79.
- Szívós Péter – Tóth István György (szerk.) (2015) *Jól nézünk ki (...?) Házzartások helyzete a válság után*. Társ. Monitor Jelentések, 86–103.

Recenzió Bajzáth Sándor – Tóth Eszter Zsófia – Rácz József: *Repülök a gyógyszerrel.* *A kábítószerelés története a szocialista Magyarországon* című kötetéről

(L'Harmattan Kiadó, 2014)

A hároméves kutatómunkán alapuló kötet a kábítószerelés történetének szocialista idősakra eső szakaszát egészen egyedülálló módon, egy felépült függő, egy történész és egy pszichiáter nézőpontjának metszetében mutatja be. A szerzők többek között a következő kérdésekre keresnek választ: Hogyan értelmezhető a szerhasználat a diktatúra körülményei között? Lázadásként? Önfejléséért? Milyen szerekek használata jellemezte a különböző társadalmi csoportokat? Hogyan viszonyult a jelenséghez az állami gondoskodás, a szakemberek? Hogyan próbáltak segíteni? Milyen változásokat hozott a rendszerváltás? Megannyi kérdés, amely széles körű érdeklődésre tarthat számot nem csupán a témában érintett szakemberek, hanem a kortársak, a kábítószereléssel valamilyen módon kapcsolatba kerülők vagy azok körében, akik a szocialista időszak társadalmi jelenségeinek, hangulatának mélyebb megértésére törekcszenek.

A kötetben történeti, szociológiai, pszichológiai és kriminológiai elemzések, valamint az akkori szakértőkkel és szerhasználókkal készített témainterjúk és életútinterjúk a kábítószerelés jelenségét plasztikusan, sokszínűen, megfoghatóan mutatják be. Nem egy „vegytisztá” áttekintést, hanem „életszagú”, komplex, sokféle elemet vegyítő munkát vehet kezébe az Olvasó. A kötet a kutatás módszerét tekintve három megközelítést alkalmaz. A könyv első felében egy „desk research” jellegű kutatómunkát végeznek a szerzők: elsődlegesen rendőrségi nyilvántartások mentén követhetjük végig korszakokként a kábítószerelés magyarországi lehetőségeit és az ezzel kapcsolatos bűneseteket (előállítás, recepthamisítás, csempészet), illetve a kábítószer-fogyasztás következményeit (többek között halálesetek), de interjúk, levelek, sajtóhírek és fotók tükrében is kirajzolódnak a kábítószerelés története és azok a társadalmi jelenségek, melyek szövetében, összefüggésrendszerében ezek a történetek játszódtak. A kötet második fele az életútinterjúk, interjúk bemutatására vállalkozik. Az életútinterjúban egy felépült függő teljes drogkarrierjét, lelki világát is nyomon követhetjük. S végül a könyv egy narratív (kvalitatív) elemzéssel zárul, amely a vándortörténe-

teket, a szerhasználók narratíváiban visszatérő motívumokat mutatja be.

Mivel minden emlékezés egyúttal a már megtörtént események újraértelmezése is, a kötet magában hordozza a jelenség „utóéletét” is, azt, ahogyan a szakemberek és érintettek mai szemmel értelmezik a szocialista korszak világát. Ez különösen érdekes és releváns most, amikor (i) nemcsak a kábítószer elterjedése, hanem dinamikus növekedése figyelhető meg; (ii) a kábítószer más társadalmi beágyazottságot ölt: ma már a kábítószer-fogyasztás az élet normális részévé vált; (iii) a magyar drogpiac teljesen átalakulóban van, és a klasszikus szerekek – amelyek a szocialista idősokban törtek be Magyarországra – jelentősen visszaszorulóban vannak, és az újfajta pszichoaktív szerekek, az ún. dizájnernedrogok élnek virágkorukat.

A könyv egy történeti áttekintéssel indít, amelyből az Olvasó megtudhatja, hogy a szocialista korszakban a kábítószer-használatot, mint sok minden mást is, egy sajátos dichotómia jellemezte. Miközben a hivatalos, állami kommunikáció igyekezett tabusítani a jelenséget, hiszen a pártállamban senkinek nem lehet szüksége szerekre a boldogsághoz, a kábítószerelés jelenségében egy fontos tényező a rendszer időszakában megélt kilátástalanság, reménytelenség kifejezése, az ez ellen való lázadás.

A kábítószer-fogyasztás a hatvanas évek végére vált Magyarországon jelentőssé. A fiatalok többsége azonban nem jutott hozzá az LSD-hez vagy fűhöz, hanem a bódulatot alkohollal és gyógyszerekkel, a nyolcvanas évektől inkább mákteaival érte el. A kábítószerelés a jelen kutatás tanúsága szerint sem független a társadalmi csoportoktól: a lakótelepeken élők főképp ragasztózással, az underground csoportok gyógyszerek használatával, a külföldi kapcsolatokkal rendelkező művészek leginkább füvezéssel voltak jellemezhetőek. A klasszikus drogok (pl. heroin, speed, marihuána) beáramlása és népszerűvé válása a rendszerváltás utánra tehető.

Az államnak, a társadalomnak a kábítószerelés kezelésével, a kábítószer-fogyasztással kapcsolatos attitűdjét tekintve a könyv egyik fő megállapítása, hogy a szocialis-

ta korszakban a kábítószerkezést elsősorban rendőrségi kérdésként kezelték. A prevenciónak minimális tere volt, a kábítószer-fogyasztókon pedig elsősorban pszichiátriai megközelítésekkel, gyógyszerekkel próbáltak segíteni, ami sokkal inkább egy tüneti kezelést jelentett, mintsem a probléma gyökerének megtalálását. Lényeges változás ezen a téren csak a rendszerváltás után következett be.

A kábítószerkezéssel összefüggő bűncselekmények a hetvenes évek közepére már országos elterjedtségűek, a nyolcvanas évek közepére évente több mint ötven bűncselekmény vált ismertté. 1980 és 1988 között vagy félezren álltak bíróság előtt drogokkal összefüggő bűncselekmény miatt. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a kriminalizálódási arány ebben az időszakban rendkívül magas, néhány éves droghasználat a drogosok négytizedénél vezetett bírósági üggyhöz.

A kábítószer-kereskedelmet a rendszerváltás előtti időszakban inkább pénz nélkül zajló cserekereskedelem jellemezte. A pénz, az üzlet és az azzal járó profitorientáltság a rendszerváltást követő időszakhoz, az amfetaminszármazékok, a marihuána és a heroin kereskedelméhez kötődik, a droggereskedők (dealerok) hálózatának kialakulásával. Ezt a hálózatot időnként erőszak és a drogok terjesztésére való törekvés is jellemzi.

A sajtóhírzárlat 1985-ös feloldását követően kerülhetett sor a droggkérdés komplexebb, megelőzést jobban előtérbe helyező megközelítésére. Cikkek jelenhettek meg a témáról, s 1987-ben egy rockzenei kábítószerellenes kampány is lezajlott, „Maradj köztünk” címmel.

A könyv második része akár tekinthető egy komplexebb, árnyaltabb megközelítés példájának is. Felépült szerhasználók történeteinek keresztül válik jobban érzékelhetővé, plasztikusabbá a szerhasználók világa a szocialista rendszerben. Tehetséges, útkerestő fiatalok életútjai rajzolódhatnak ki előttünk, akik életmódjukkal is kifejezték lázadásukat, szabadságvágyukat, közösséghez tartozásukat

a szocializmus világával, az általa kiváltott „ólomidő-érzéssel” szemben, és akiket ez a rendszer bűnözőknek tekintett. Egy teljes életút-interjú is olvashatunk.

A szerzők nem hagyják magára az Olvasót a történetek értékelésében: a könyv utolsó részében az interjúkban megjelenő visszatérő motívumokat mutatják be, áttekintve a hazai kutatások vonulatát, a vándortörténetek értelmezési lehetőségeit is. Melyek a visszaemlékezések visszatérő motívumai? A drogozás megkezdésekor a szürkeségtől való menekülés és a közösséghez tartozásra való törekvés; a városkép, amelyeket a virágboltok és patikák hálózata határozott meg; a barátok halála; a dealersztorik és a felépülés történetei (az utóbbi két motívum elsősorban már a rendszerváltás utáni időkre vonatkozik). A történetek a 70-es, 80-as évek fiataljainak domináns kultúrára adott reakcióit mutatják meg. Megfogalmazásukból kirajzolódik egy sajátos nyelv, amely képes volt lefedni a domináns kultúrán kívüli gondolatvilágot és élményeket.

A könyv végére érve az a kép rajzolódik ki az Olvasóban, hogy az akkori fiatalok szerhasználata nem önmagában, hanem egy kulturális viszonyrendszerben értelmezhető, amiben a kádári szocializmus szürkeségét elfedő színesebb zenei világ, filmek, könyvek összekapcsolódtak az identitáskereséssel, közösségre vágyással, a korszak domináns életformáival szembeni lázadással.

Zárszóként felmerül a kérdés: történt-e előrelépés a drogprobléma értelmezése terén? A könyv szerzői nem látnak lényeges előrehaladást: „Ebben a diskurzusban kevés szó esik azokról a társadalmi problémákról, amelyek kábítószerkezéshez vezetnek, és még mindig jobban kedveljük azokat a magyarázatokat, amelyek egy-egy egyén kudarcáról, beilleszkedési nehézségeiről, nehéz gyermekkoráról szólnak, mint azokat, amelyek a magyar társadalom problémáiról, értékvesztéseiről és egyenlőtlenségeiről szólnak.”

Földvári Mónika – Arnold Petra

Kisebbség, etnikum, nemzetiség: a cigányság a szocialista magyar politikában

Hajnáczy Tamás (szerk.) (2015): „Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.” *Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989.* (Gondolat Kiadó)

„...az erőltetett asszimiláció ellentétes szocialista elveinkkel...” (Kozák Istvánné)

A magyarországi cigánypolitikát 1956-tól 1989-ig (de valójában napjainkig) meghatározza Kádár János bizalmas kijelentése 1961-ből, mely a dokumentumkötet címadó mondata lett. A hazai cigányság sorsa, helyzete – néhány sajátosságtól eltekintve – nemigen választható el a Közép-Európában a XX. században élt cigányság sorsától. A kádári Magyarországon élt cigányságot nem kívánta a hatalom nemzetiségként elismerni – ebben egy történelmi hagyományt élterve tovább. Az etnikai-kulturális önazonosság instabilitásának magas fokát mutató magyarországi cigányság jobb híján tehát társadalmi csoportként került meghatározásra, melynek egyik legfőbb jellemzője az 1960-as évek elején még a nomadizáció és az analfabetizmus volt. A korábban nemhogy a polgárosodás, de az agrártársadalom részévé válásának útjára sem lépő réteg a dokumentumok tükrében egy újabb, határozott letelepítési és modernizációs társadalmi program alanyává válik.

A hazai cigányság életkörülményeinek felmérése, a szocialista társadalomképbe történő beillesztés lehetőségeinek vizsgálata, a társadalmi felzárkóztatást célzó politikai döntések és más aspektusok fontos dokumentumgyűjteménye jelent meg tehát Hajnáczy Tamás alapos és hozzáértő szerkesztésében.

A dokumentumok rávilágítanak arra, hogy a szocialista kormányzatok milyen előítéletekkel, ideológiai koncepciókkal, aggodalmakkal és tapasztalatokkal próbálnak fellépni a cigányság közösségi hagyományainak megváltoztatása érdekében. Jól érzékelhető, hogy a magukat többnyire nem cigány identitásúként definiáló kisebbség tagjai számára a végrehajtó hatalom igyekszik megakadályozni annak lehetőségét, hogy az európai társadalomfejlődés egyik utolsó elemeként saját nemzeti identitással rendelkező csoporttá váljanak. Erről tanúskodik az MSZMP KB PB 1961. június 20-i bizalmas határozata, melyben a Magyarországi Cigányok Kulturális Egyesületének megszüntetéséről döntenek (115. és 119. o.), vagy a Tárcaközi Koordinációs Bizottság jelentése a Minisztertanácsnak 1976. május 13-án, mely a cigány értelmiség törekvését a cigány kultúra fejlesztésére irreálisnak minősíti (236. o.).

A magyar kormány a cigányság felzárkóztatását tehát nem önigazgató, kulturális alapon meghatározott kisebbségként, hanem társadalmi réteggként kezeli, amelynek modernizációja inkább szociálpolitikai, mint kulturális kérdés. Természetesen az iskolázottság szintjének növelése, az életmódbeli változások nevelés útján történő megváltoztatása egy-egy kiegészítő és nélkülözhetetlen lépés. Ám a kormányzat jól érzékelhetően pl. a lakhatási viszonyok javításával és foglalkoztatáspolitikával kíván gyors eredményeket elérni. Csakhogy ezek – bármilyen látványos eredményeket is hoznak, pl. az állandó munkával rendelkező cigány férfiak arányának megnövekedése 1961–1971 között – a pozitív stimuláció gyengülésével újra előhívják a strukturális problémákat. A cigányság integrációja tehát meghatározó kulturális beavatkozás nélkül eredménytelen középtávon.

Igen érdekes látni a döntéshozatali folyamatot, melynek során az egyébként alapos helyzetértékelések az ideológiai szűrőkön át torzulnak: pl. Vendégh Sándornak, a Művelődési Minisztérium volt Nemzetiségi Osztálya akkori vezetőjének 1959. november 13-i előadása jól mutatja, hogy a marxista politikai terminológia nem tud mit kezdeni azokkal a sajátos jelenségekkel, amelyek a cigányság hagyományos felemelkedési céljait, formáit jelentik. „A cigány – mondja Vendégh –, még ha falusi is, nem szegényparaszt és nem proletár – főleg nem az tudatában, hanem lényegileg kispolgár” (112. o.). Ezt az 1976-os felmérések alátámasztják, melyek leszögezik, hogy bár akkor a hazai cigányság 80%-a vidéken élt, a mezőgazdasági szektorban mégis alig 13%-uk tevékenykedett.

A dokumentumtár jól mutatja, hogy a hatalom tehát részben gazdasági megfontolásokból kénytelen újradefiniálni saját cigánystratégiáját, hiszen a ráfordított szociális támogatások ellenére a cigány lakosság gyarapodása mindig újratermeli az alacsony életszínvonalat, a nyomor-nyegedeket stb. Ugyanakkor részben pedig a saját legitimitációja érdekében folyamatos beavatkozásokra kényszerül – hiszen a szocialista társadalomnak integrálnia kell a cigányságot a társadalmi igazságosság megvalósítása érdekében. Ugyanakkor ez az intervenció azért is szükséges, hogy a Párt támogatottsága a társadalmi elégedettség szinten tartása mellett biztos maradjon. A magyar társadalom cigányellenessége ugyanis kiérződik a jelentésekből,

megközelítésekből, a határozatok mögött meghúzódó gondolkodásmódokból. A cigányságban potenciális „rendszerátmozatókat” és ideológiai bázist látni természetesen rövidlátó gondolkodásra utal, és az 1979-ben bekövetkező fordulat a gondolkodásmódban, mely már „etnikai közösségként” definiálja a cigányságot, sokkal pragmatikusabbá válik. A nonadizmus valóban megszűnt, a deklasszáció azonban tömeges jelenség maradt. Az ekkoriban elindított nevelési-kulturális felzárkóztatási irányt azonban majd felülírja – mint annyi mindent – a szocialista népgazdaság épp ekkor kezdődő és fokozatosan kiterjedő általános válsága. Ezt a szemléletváltást jól mutatja az asszimiláció

erőltetését bíráló, mottókban idézett mondat (Kozák Istvánné, a Tárcaközi Bizottság vezetőjének beszámolója 1986-ból).

A kötet, amint arra a szerkesztő is felhívja a figyelmet, a közelmúltbéli és kortárs magyar társadalom egyik fontos és napjainkban is egyre súlyosabb problémájának történetéhez szolgáltat adatokat: a hatalom és a cigánykérdés viszonyához. Mindenképpen fontos kötet nemcsak a romológus, hanem a szociológus és történelem szakok forrásgyűjteményeiben.

Dr. Botos Máté

Megvalósult Nemzeti Tehetség Program projektek a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézetben

2015. szeptember 15-étől 2016. június 30-ig tehetséggondozást érintő programok lebonyolítására került sor a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI), illetve a jogutód Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet (CSINI) irányításával. A Nemzeti Tehetség Program (NTP) támogatásával megvalósuló, négy különböző projektből három (NHTR, TSZH, TSZV) a tehetséggondozó programok feltérképezését szolgálja kutatásokon keresztül, egy pedig (ITR) elsősorban a tehetségsegítés népszerűsítése köré szerveződik.

NTP-ITR-M-15-0001

A „Nemzeti Tehetség Programot népszerűsítő rendezvény-sorozat” elnevezésű projekt átfogó célja az unikális magyar tehetséggondozási rendszer, a Nemzeti Tehetség Program hazai népszerűsítése, a legfontosabb tehetséggondozó programok, szervezetek, valamint jó gyakorlatok bemutatása és átadása.

A projekt célkitűzése továbbá a családoknak szóló szemléletformáló programok megvalósításának támogatása, a tehetség kibontakozását támogató családi háttér kialakulásának elősegítése. Elengedhetetlen cél a tehetséggondozással kapcsolatos legfontosabb információk eljuttatása minden érintetthez.

Összességében a különböző tehetséggondozási formák minél nagyobb körben történő meghonosítása, népszerűsítése és fejlesztése, illetve a már elindult kezdeményezések életben tartása.

A célrendszer legfontosabb elemei

- a kiválasztott jó gyakorlatok bemutatása és átadása a legfontosabb hazai tehetséggondozási formák és programok közül a helyi igények tükrében
- a tehetséggondozás tudásmegosztása, hálózatosodásának segítése, tudásmenedzsmentje
- a családok szemléletformálása
- a szülők bevonása a tehetségsegítésbe
- a Nemzeti Tehetség Program hazai népszerűsítése

A program célcsoportjai

- a köznevelésben dolgozó tehetséggondozó szakemberek, pedagógusok, oktatók

- az ifjúságügyi és oktatásügyi szakemberek
- az ifjúsági és tehetséggondozó szervezetek képviselői
- szülők
- diákok

A célcsoportok elérését szolgáló kommunikációs eszközök

Online kommunikációs elemek:

- weboldal működtetése (www.tehetseg.net): információk a projektről, összefoglaló a program eredményeiről, cikkek, videók a rendezvényekről, tehetségekről
- Facebook-oldal működtetése: hírek, videók, összefoglalók a rendezvényekről (tehetseg.net)
- hirdetések internetes lapban, illetve helyi portálokon: origo.hu, zaol.hu, feol.hu, szon.hu, boon.hu, haon.hu, baon.hu, sonline, vaci-naplo.hu
- rádiós és televíziós interjúk, tudósítások a helyi, regionális televíziókban
- rádiós spotok (Kossuth Rádió: 20 db, Petőfi Rádió: 20 db, Dankó Rádió: 30 db)
- YouTube-spot

Offline kommunikációs elemek:

- 16 oldalas tájékoztató kiadvány: a döntéshozó bevezetőjét követően áttekintést nyújt a Nemzeti Tehetség Program eddigi eredményeiről, tehetséges fiatalokat, valamint tehetséggondozó szakembereket mutat be
- *Kapocs*-cikk
- PR-cikk a nyomtatott sajtóban: *Képmás*
- hirdetések a helyi sajtóban (*Zalai Hírlap, Somogyi Hírlap, Fejér Megyei Hírlap, Petőfi Népe, Kelet-Magyarország, Észak-Magyarország, Váci Napló*)
- szórólap
- plakát
- projektet bemutató interjú

Produktumok

A Facebook- és honlapfelületen folyamatosan tájékoztatást adunk a megvalósult rendezvényekről, amelyek sorrendben a következő helyszíneken és időpontokban valósultak meg: Kecskemét: 2016. február 10.; Kaposvár: 2016. február 24.; Vác: 2016. március 10.; Zalaegerszeg: 2016.

március 31.; Sárbogárd: 2016. április 14.; Ózd: 2016. április 27.; Nyíregyháza: 2016. május 11. A rendezvények beszámolóit, az ott megjelent közéleti személyiséggel készült interjúkat a tehetseg.net oldalunkon olvashatók. Minden rendezvényhez készült szórólap, plakát, műsoros meghívó, amelyek a honlapunkra is felkerülnek, miként az elkészült 5 ezer darabos, 16 oldalas kiadványunk is. A rendezvények számára kiírt indikátorszámokat már a harmadik rendezvény után meghaladtuk. A *Képmás* áprilisi számában PR-cikk jelent meg intézetünk projektjeiről, illetve a tehetséggondozásról.

A honlapra az elkészült 4 spoton (tehetséges diákokkal készült interjúkon) kívül a helyi televíziók által készített filmek is felkerültek, akárcsak az EMET kommunikációs munkatársai által készített rövidfilmek is. A kisfilmek az 1823.hu felületen is elérhetők.

NTP-NHTR-M-15-0001

15 ország példáján keresztül a tehetséggondozás nemzetközi gyakorlatát mutatja be a „Külföldi tehetségszolgáltató programok hazai megismertetése” című projekt.

A projekt célja a tehetséggondozás területén működő külföldi jó gyakorlatok hazai adaptálása, minél szélesebb körben történő megismertetése.

Az elemzések a következő országok esetében készültek el:

Szlovákia	Törökország
Dánia	USA
Ausztria	Franciaország
Oroszország	Németország
India	Anglia
Kazahsztán	Kína
Szerbia	Dél-Korea
Jordánia	

A pályázat keretében a szemlélő jelleggel bemutatásra kerülő 15 külföldi jó gyakorlatból 5 részletes felmérését is elvégezzük (Ausztria, Németország, Kazahsztán, Szerbia, Dánia), amelyből 2 hazai környezetben adaptálható modell (Szerbia, Dánia) részletes leírása is kidolgozásra kerül.

A jó gyakorlatok feltérképezése másodelemzéssel történik, és az országelemzések kötet formában, 500 példányban kiadásra is kerülnek.

NTP-TSZH-M-15-0001

A „Tehetséggondozás szervezeti rendszeréhez való hozzáférés különbségeinek feltárása kutatás keretében” elnevezésű projekt célja az NTP 2015–2016. évi cselekvési tervéhez illeszkedően a tehetséggondozás szervezeti rendszeréhez való hozzáférés különbségeinek feltárása. A tehetséggondozás magyarországi szervezeti struktúráját, a tehetségszolgáltató

programokhoz való hozzáférés esélyeit elemző kutatást valósítunk meg. A helyzetfeltáró kutatás a tehetségügy fejlesztési lehetőségeinek vizsgálatára terjed ki, megalapozva későbbi tehetség-programok kidolgozásának vagy meglévő programok továbbfejlesztésének lehetőségét.

A kutatás célcsoportja: a 6–18 éves korosztállyal foglalkozó szervezetek. Ebből adódik, hogy elsősorban (a pedagógiai szakszolgálatok és civil szervezeteken kívül) a köznevelési intézményrendszer vizsgálatára fókuszálunk, az intézményi keretek közt a tehetségazonosítási, a tehetséggondozási és a tehetségszolgáltató céllal megvalósuló tevékenységeket vizsgáljuk.

Az adatgyűjtés a következő területeket érintette:

1. A tehetséggondozási, tehetségtámogatási profillal rendelkező nyertes Nemzeti Tehetség Programban részt vevő civil szervezetek, intézmények, illetve tevékenységi formák fellelhetősége, területi hozzáférhetősége, valamint ezek bővíthetősége és fejleszthetősége (iskolarendszereken belüli és iskolarendszereken kívüli szervezetek) felmérése online kérdőíven keresztül.

2. A tehetséges (és a köznevelési törvényben nevesített kiemelten tehetséges*) gyerekek számára nyújtott iskolai támogatási formák jelenlegi gyakorlata. A megjelölt korosztály számára biztosított programok, ellátási formák és azok fejleszthetőségének felmérése online kérdőíven keresztül.

3. A pedagógiai szakszolgálatok jogszabályban előírt „kiemelten tehetséges gyermekek, tanulók gondozása” feladatellátásának módja és fejlesztési lehetőségeinek felmérése online kérdőíven keresztül.

4. Készült ezenfelül két megyeszékhelyre (Szombathelyre és Nyíregyházára) fókuszálva 10-10 interjú.

Elkészült a fenti kutatások gyorsjelentése, valamint sor került egy olyan összefoglaló tanulmánykötet kiadására is, amely a kvalitatív és kvantitatív kutatási elemek összegzésével interjúkon, illetve fókuszcsoportos beszélgetéseken alapuló adatgyűjtés (programmegvalósítók, pedagógiai szakszolgálatok, helyi szintű oktatási döntéshozók körében) és adatelemzés felhasználásával készült.

NTP-TSZV-M-15-0001

A „Tehetséggondozás módszertanának kidolgozása, tesztelése és jó gyakorlatok publikálása” című projekt célja a tehetséggondozással összefüggő programok eredményességét és hatékonyságát mutató tesztelő eszközrendszer

* A köznevelési törvény 4. § 13. pontja kiemelt figyelmet igénylő gyermekek, tanulók körében azonosítja a kiemelten tehetséges gyermekeket, tanulókat. A jogszabály szerint kiemelten tehetséges gyermek, tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki átlag feletti általános vagy speciális képességek birkoában magas fokú kreativitással rendelkezik, és felkelthető benne a feladat iránti erős motiváció, elköltelettség.

kidolgozása, tesztelése és jó gyakorlatok feltárása, elemzése és publikálása. Ennek érdekében a program keretében egyrészt a nemzetközi, másrészt a hazai „jó gyakorlatokat” és „előzményeket” tárjuk fel, valamint helyzetfeltáró kutatást végzünk a projekt céladatainak teljesítése érdekében.

A kutatás célcsoportját a 6–18 éves korosztállyal foglalkozó szervezetek képezik, de bevezető elemként gyűjtünk információkat az óvodai területről is.

Az adatgyűjtés a következő területeket érinti:

- a. alap- és középfokú intézmények,
- b. civil szervezetek,
- c. piaci alapon működő szervezetek,
- d. magánszemélyek (szülők)

A kutatás eredményét a következő elemek jelentik:

- a. mérőeszköz létrehozása a tehetséggondozó programok hatékonyságának/eredményességének értékelhetősége szempontjából,
- b. jó gyakorlatokat bemutató kézikönyv
- c. továbbképzési program kidolgozása és lebonyolítása

A kutatás eszközei:

- a. interjúk (kiemelt személyek, intézményvezetők, HR-szakemberek)
- b. fókuszcsoportos beszélgetések (intézményvezetők, pedagógusok, szülők, tanulók)
- c. online kérdőív (intézményvezetők)
- d. dokumentumelemzés

Elkészült egy nemzetközi elemző tanulmány, számos interjú és a jógyakorlat-gyűjtemény alapjául szolgáló mintegy 50 intézmény beküldött jó gyakorlata, innovációja. Ezenfelül 2016. január 27-én 40 fő részvételével sor került az első képzési napra.

A projekt keretében kiadunk egy jógyakorlat-gyűjteményt, és 2016. június 1-jén lebonyolításra kerül a második képzési nap is.

2016. június 22-én a három kutatási projekt részvételével sor kerül egy zárókonferenciára, ahol bemutatásra kerülnek a kutatások eredményei, és a résztvevők kézhez kaphatják a kutatások során készült tanulmányköteteket.

dr. Bodó Márton – Mujdricza István – Szalóki Mihály

Abstracts

Márton Bodó

School community service programme in Hungary

School community service programme in Hungary currently focuses on organising activities. Conducting the sensitizational and the reflective phases proves difficult. To increase effectiveness and to establish standardised programme quality community service coordinators should be guaranteed a five-lesson per week time allowance. To measure change in individual attitude and to map effectiveness at school level specific tools are needed. The effectiveness of community service can also be examined with respect to social utility. To be able to explore the connections between the service and social solidarity the involvement of host institutions and the helped in future surveys is indispensable. The establishment of the community service system is in its initial phase. Local development along centrally defined standards and improving quality assurance might add considerably to its success.

Keywords: School community service programme, experiential education, teacher's role

Katalin Kovács

Introduction of the Arany János Collegiate Program

The public education is mandatory and free but it does not mean that every pupil can join this system. It causes social inequality what will be bigger problem in future. Catch-up program help decrease the social inequality. Those program interfere in the equality of education system, furthermore those program try positive change in decision and activity of client. Those program take into account and use the social context. In this study we focus on one catch-up program that deal of program is catching up the disadvantaged students. The study shows three months research in what we would like to know how this program is avowal. Our study based on interview.

Keywords: catch-up, avowal, Arany János Collegiate Program, disadvantaged pupils

Árpád Kostyál

Foster parents in early childhood intervention

The study aimed at analyzing the role of personal care professionals in early childhood intervention. Therefore a quantitative research was conducted in 2015 which presents the results of surveys conducted among foster parents in particular. The research results highlight the fact that foster parents can have a significant role in early detection of development problems encountered with endangered or vulnerable children as part of the intervention process and they can help children to receive appropriate care.

Keywords: early childhood intervention, foster parents, exploratory research

Anna Papné Bói

Childpovertys, Social programmes, Mentors for roma families in Bihar county

The main reason for children's poverty is the unemployment of the parents as the opportunities in labour force determine the chance for a suitable life. In especially poor places and villages this statement is even more relevant. Social inequity, family background and social status characterize students' behaviours and skills throughout their life: open-mindedness, willingness for lifelong learning, claim for multi-discipline studies and so on. Researches proved that differences in students' result is a straight consequence of the poverty, undereducated and unemployed parents resulting more and more disadvantages for this students. Geographical differences are also key drivers for global inequity. Education supporting programmes are crucial because the next generation will also inherit the negative pattern from the parents. Skills learned in the school influence on the one hand the carrier choice and outlook, on the other hand the ability to be a good employee in the labour market (the chance of getting a job). The First complex Childpoverty programme, started in 2006 is supposed to solve this problem with organised events in 29 villages/towns.

Keywords: mentors for roma families in Bihar county, childpoverty, programs for kid's chance

Péter Farkas

Common good and natural law

Common good is not only the sum of public goods for members of society. Common good is for everyone, collectively and individually therefore it is indivisible due to our common goods; it can be reached, increased and kept in the future all together.

Common good presumes respect of persons, requires righteous social order and involves peace.

Common good imposes duties on all the members of the society and no one can escape from work for realisation and development of the common good in accordance with their abilities.

The starting point of Christian social teaching is the law of habitus. The basic standards, which apply to all human beings, are these basic laws of habitus and morals. These remain unchanged and these influence the way a society operates.

These laws of habitus and moral values make the legal basis of modern human rights and provide people with personal dignity.

Keywords: common good, justice, natural law, basic human rights

Tibor Papházi

Data recording experiences regarding the research about protection of families against bankruptcy

More researches have been performed in spring of 2015, on behalf of the Ministry of Human Resources (Hungary) which want to explore certain factors related to the bill regarding bankruptcy of families. The analyzed TARKI omnibus survey confirms that because of loss of housing or living conditions of the citizens there is no mass emergencies have been formed yet, and only a few people reported private disasters. Regarding the planned Family Property Service it can be shown the more closer someone is to bankruptcy, the more inclines the cooperation with the institution, although it is generally done by certain conditions. Therefore the operation of Family Property Service has to be familiarized with the general public as soon as possible.

Keywords: bankruptcy of families, personal bankruptcy, loan debt, bankruptcy trustee of the family – Family Property Service institution

Szerzőink

ARNOLD PETRA

szociológus, Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet

DR. BODÓ MÁRTON

a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet 2015-ös Nemzeti Tehetség Programjainak projektvezetője, az Oktatás-
kutató és Fejlesztő Intézet tudományos munkatársa

DR. BOTOS MÁTÉ

történész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense és a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet munkatársa

FARKAS PÉTER

szociológus, teológus, a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet főigazgatója

DR. FÖLDEVÁRI MÓNIKA

szociológus, statisztikatanár, a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet Családpolitikai és Kutatási Igazgatóságának
igazgatója

HEGEDŰS ROLAND

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Program

KOSTYÁL L. ÁRPÁD

szociálpolitikus, a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutató-elemzője

KOVÁCS KATALIN

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Program

DR. PAPHÁZI TIBOR

szociológus, a Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutató-elemzője

PAPNÉ BÓI ANNA

life és business coach, mediátor

SZÚCS TÍMEA

egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete

Lektorok

Arnold Petra, Dr. Botos Katalin, Dr. Bodó Márton, Dr. Engler Ágnes, Héra Gábor, Dr. Korintus Mihályné,
Dr. Papházi Tibor, Dr. Pusztai Gabriella, Dr. Rácz Andrea, Dr. Török Péter, Dr. Szabó-Tóth Kinga